FIATALOKNAK NEMZETKÖZI KÉRDÉSEKRŐL

Korunk világforradalmi folyamatai

Fiataloknak nemzetközi kérdésekről

KORUNK VILÁGFORRADALMI FOLYAMATAI

Ságvári Endre Könyvszerkesztőség · 1980

Sorozatszerkesztő: BERECZ JÁNOS

ISSN: 0139—0708

ISBN: 963 422 252 8

A KISZ KÖZPONTI BIZOTTSÁGA MEGBÍZÁSÁBÓL
KIADJA AZ IFJÚSÁGI LAPKIADÓ VÁLLALAT
FELELŐS KIADÓ: DR. PETRUS GYÖRGY
A KIADÓI MUNKÁT
AZ ILV SÁGVÁRI ENDRE KÖNYVSZERKESZTŐSÉG
VÉGEZTE
FELELŐS SZERKESZTŐ: MUZSLAY JÚLIA
MŰSZAKI VEZETŐ: LANTOS KÁLMÁN
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: PÉTERFFY ISTVÁN
KIADVÁNYSZÁM: 80011/KK
MEGJELENT 9,5 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN
5000 PÉLDÁNYBAN
IFJÚSÁGI NYOMDA 3327—79.
FELELŐS VEZETŐ: MÉRI GYÖRGY

A nemzetközi viszonyok fogalma, jellemzői és néhány kategóriája

A nemzetközi viszonyok fogalmát kettős értelemben használjuk: *egyrészt* mint emberek, osztályok és államok kapcsolatait, mint a társadalmi viszonyok sajátos objektív valóságát; *másrészt* pedig mint olyan tudományos diszciplinát, amely a nemzetközi viszonyok fogalmával, törvényszerűségeivel, rendszerbe állításával foglalkozik. Felmerül a kérdés: nevezhetjük-e tudománynak a nemzetközi viszonyokkal foglalkozó tevékenységet? A nemzetközi irodalomban két álláspont ismert. Az egyik önálló tudományágnak fogadja el a nemzetközi viszonyokat és meghatározza a nemzetközi viszonyok tudományát. A másik álláspont inkább arra hajlik, hogy bár feltétlenül rendelkezik bizonyos önállósággal, mégis a politikatudomány részeként kell kezelnünk és felfognunk. Úgy vélem — különösen nálunk, ahol a politikatudomány elismertsége még gyerekcipőben jár —, hogy ne fogjunk egyszerre nagyon sokat, kezeljük a nemzetközi viszonyokat tudományos szinten elemző tevékenységet a politikatudomány részeként, amelynek önálló mozgástörvényei is vannak.

A nemzetközi viszonyok szorosan összefüggnek az egyes országok nemzeti viszonyaival; kölcsönhatás van közöttük, míg a belső tényező meghatározó erővel bír. Ugyanakkor a nemzetközi poli-

tika eltér a nemzetitől, ahol másként jelennek meg a kényszerelemek, másként jelentkezik az osztályharc és másként rendszerezhetők a nemzetközi viszonyok.

A Szovjetunióban az utóbbi időben szintén kezdenek erőteljesebben foglalkozni a politikatudománnyal, és a nemzetközi viszonyokkal való foglalkozást ott is inkább a politikatudomány részeként kezelik; később, a gyakorlatban majd elválik, hogy mennyi önállósággal bír. A politikatudomány szakértői 1979-ben Moszkvában tartották konferenciájukat, és foglalkoztak a politikatudomány marxista meghatározásával, továbbá a nemzetközi viszonyokkal is.

Sahnazarov, a Szovjet Politikatudományi Társaság elnöke tanulmány jellegű cikket írt a „Pravdában", ahol a politikatudomány három fő részét különbözteti meg.

„A politikai kutatások tárgyát körülbelül az alábbiak szerint lehetne körvonalazni:

— Társadalompolitikai rendszerek; az állam, a pártok és a társadalmi szervezetek szerepe és kölcsönös viszonya e rendszerben; a politikai hatalom tartalma, az állami politika kialakításának és a gyakorlatban történő végrehajtásának módszerei.

— Különböző társadalmi rétegek részvétele a politikában; az emberek politikai kultúrája és annak fejlesztése, a társadalmi-politikai kapcsolatok szabályozása, a személyiség helyzete, a demokrácia kérdései.

— Államok külpolitikája; a különböző nemzetzetközi mozgalmak és egyesülések tevékenysége, a nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi porondon folyó politikai és ideológiai harc."

Véleményem szerint a nemzetközi viszonyok tudományos megközelítése megköveteli egyrészt a sajátos elméleti fogalmak, valamint azok kölcsönös viszonyának kutatását és feltárását, másrészt a ku-

tatóktól megköveteli, hogy ezeket a fogalmakat tudják alkalmazni a konkrét események magyarázatánál, az összefüggések feltárásánál, a törvényszerűségek felismerésénél. Ugyanis tudomány nincs elméleti kategóriák nélkül, és gyakorlat nélkül az elmélet pusztán a levegőben lógó kategóriarendszer. Elmélet nélkül az objektív realitások területe igen tarka és bonyolult lenne, és nem lehetne megtalálni a tényezők és adatok sokaságában az alapvető összefüggéseket. A puszta, elvont teoretizálás korunk történelmi tényeinek elemzése nélkül nem lenne teljes, nem lenne tudomány; nem lenne a nemzetközi viszonyokkal való tudományos foglalkozás azzá, amivé szükséges válnia.

A nemzetközi viszonyokat a nemzetközi kapcsolatok világméretű rendszerében ható osztályerők kölcsönös összefüggése határozza meg. Marx és Engels állapította meg: „A különböző nemzetek közötti kölcsönös kapcsolatok attól függnek, hogy mindegyikük milyen mértékben fejlesztette saját termelő erőit, a munkamegosztást és a belső viszonyokat." Az egyes országok társadalmi rendje, a nemzetközi viszonyok egész világot átfogó rendszerének komponenseként, alkotórészeként jelenik meg.

A nemzetközi viszonyok a nemzetek, az osztályok közötti gazdasági, politikai, jogi, diplomáciai, katonai, kulturális, ideológiai és egyéb kapcsolatok formájában, a politikai szerveken, kormányokon, állami szerveken, pártokon, tömegszervezeteken keresztül valósulnak meg. Alapvető kiindulópontunkat Lenin határozta meg: az emberek államokban élnek, az államok pedig olyan államok rendszerében, amelyek között bizonyos politikai egyensúlyrendszer áll fenn.

A politika, mint e kapcsolatrendszerhez való viszony egyik kifejezője, az egyik vagy másik osztály és az általa kézbentartott állam tudatos tevékeny-

sége mindig a nemzetközi területekre vonatkozóan, az általa kitűzött célok megvalósítására irányul.

A nemzetközi küzdőtéren különböző történelmi időszakban különböző osztályok jelennek meg. Jelenleg két alapvető osztály létezik: a munkásosztály, mely a szocialista világrendszer vezető osztályereje, valamint a burzsoázia, amelynek fő ereje a kapitalista államok rendszere. A fejlődő országok csoportját közbülső osztálytartalmúnak nevezném, amely általános nemzetközi politikai vonatkozásban valamilyen tendenciát képvisel, osztálytartalmában pedig útválasztás előtt áll.

A nemzetközi viszonyok tanulmányozásánál igen fontosnak tartjuk, hogy rendszerét és fejlődésének törvényszerűségeit feltárjuk. Figyelembe kell vennünk, hogy a nemzetközi viszonyok rendszerének minden konkrét pillanatában a szembenálló osztályok és politikai erők között *valamiféle egyensúlyhelyzet áll fenn.* Ez *békeállapotnak* nevezhető. A látszólagos helyzet mögött azonban mozgásban levő politikai osztályerők vannak, és közöttük harc folyik. A mozgás és a harc következményeként változások jönnek létre a nemzetközi viszonyokban is. Az emberiség léte szempontjából igen fontos, hogy a fennálló egyensúly mögött végbemenő mozgás kinek a javára változtat, miként jön létre egy új egyensúly, és ez milyen elvekre épül. Ezt figyelembe véve kell tanulmányoznunk a forradalmi és osztályütközetek hatását, nemzetközi következményeit. A polgári tudományban a „válságelmélet" koncepciója foglalkozik ezekkel a jelenségekkel. Minden egyes konkrét osztályütközet vagy -válság nemzetközi hatását az egyensúlyi helyzetre vonatkoztatva fontos ismernünk és megértenünk, mivel új nemzetközi helyzet, új egyensúly alakulhat ki, vagy jelentős konfliktus jöhet létre.

A nemzetközi viszonyokra tehát úgy tekintünk mint a társadalmi viszonyok egy speciális szférájá-

ra. Társadalmi-gazdasági meghatározója nemzetközi összefüggésben nehezen található, nemzeti állami keretek között létezik. Tehát a nemzetközi viszonyokat, amelyek azonban jelentős önmozgással és belső törvényszerűségekkel is rendelkeznek, konkrét társadalmi-gazdasági rendszer határozza meg. Úgy vélem, hogy a nemzetközi viszonyokkal foglalkozó tudományos kutatóknak ezt az önmozgást és annak belső törvényszerűségeit nagyobb figyelemmel kell tanulmányozniok. A nemzetközi viszonyok rendszere tehát az alapvető társadalmi-gazdasági erők harcának hatalmas méretű és kiterjedésű, az egész emberiséget átfogó küzdőtere, és ez a harc számtalan fronton zajlik. Ennek megfelelően a helyzet pontos felméréséhez mindig szükséges elemezni az egyes államok erőviszonyait, az államcsoportok társadalmi-gazdasági viszonyait, erőforrásai fejlődésének tendenciáját és a különböző osztályerők mozgásának irányát, szervezeteik lehetőségét stb.

A nemzetközi viszonyok és a nemzetközi rendszer szoros összefüggésben vannak egymással. Az adott nemzetközi rendszer a viszonyok csoportosulása, ám lehet az egyensúlyt alkotó tényezők kapcsolatának szervezete is. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy ez a szervezet — a nemzetközi rendszer — mindig valamiféle konkrét esemény következtében, megegyezéssel, erővel vagy kényszerítéssel jön létre. A történelem egyik rendszere sem volt eddig örökérvényű vagy tartós. A felborulás oka lehetett: adott hatalmi csoportok közötti erőviszonyok megváltozása vagy egy ország, illetve államcsoport, forradalmi változáson ment keresztül, és ez közvetlenül hatott a nemzetközi viszonyokra, tehát a nemzetközi rendszer alakulására is. Ma a nemzetközi rendszer három alkotó elemből tevődik össze: a szocialista országokból, a fejlett tőkésországokból és a fejlődő országokból.

Szándékosan nem használtam a szocialista világrendszer kifejezést, ugyanis mind a három alkotóelemben vannak belső bizonytalansági tényezők, amelyek hatnak a nemzetközi viszonyokra és a nemzetközi rendszer alakulására.

A szocialista országok kapcsolata, kölcsönös összefüggése, a „világhoz" való viszonya olyan szintre emelkedett, amelyre nem számítottunk. Természetesnek tartottuk, hogy a szocializmus törvényszerűségeit tudatosan alkalmazó politikai vezetés — tehát a szubjektív tényező — lehetővé teszi a népek közeledését, az államok együttműködését, amelynek alapja az egyenjogúság, a kölcsönös tisztelet, a megbecsülés és a segítség. Ebbe a rendszerbe vitt bizonytalansági tényezőt a Kínai Népköztársaság nemzetközi tevékenysége, amely megsérti a marxizmus—leninizmust, a szocializmus törvényszerűségeit, és elhajlik a szocializmustól a nagyhatalmi hegemonizmus és az erőpolitika irányába. (Különösen tükröződött ez az úgynevezett demokratikus Kambodzsa közel hároméves magatartásában, amely a szocializmus nevében lényegében háborút indított egy másik szocialista ország ellen.)

A nacionalista elemek minden ország politikájában sértik a közös érdekeket, vitát kavarnak a szocialista országok együttműködésében, és hatnak a nemzetközi viszonyokra is. A szocialista országok azon csoportjának a nemzetközi tevékenysége, amelyet nem pontos meghatározással szocialista közösségnek szoktunk nevezni — értve alatta a Szovjetuniót és a vele együttműködő, a szövetségi hűséget és az elvekhez való ragaszkodást képviselő országokat —, stabilizáló tényező a világpolitikában. A nemzetközi életben rendkívül sok függ attól, hogy ezek az országok milyen következetesen képviselik a marxizmus—leninizmus tanításait, hogyan alkalmazzák korunkra, miként szolgálják egyszerre a nemzetközi béke és a társadalmi haladás ügyét.

A fejlett tőkésországok kapcsolatai és magatartásuk, mivel jelentős erőt képviselnek a nemzetközi élet minden területén, nagyon sok bizonytalansági tényezőt jelentenek. Képesek fenyegetésre, annak beváltására, és olyan gazdasági egyenlőtlenségi helyzet teremtésére, amely zavaró a nemzetközi kapcsolatok fejlődésében. A fegyverkezési versennyel lényegében egy háború anyagi, műszaki alapját termelik újjá egyre magasabb színvonalon. Nem csak elvileg, de gyakorlatilag sem mondtak le az erőpolitikáról, az erő pozíciójáról. A tőkésállamok képesek beavatkozásra és úgynevezett destabilizációs politika folytatására a világ egyes térségeiben, ami regionálisan vagy globálisan közvetlenül hat a nemzetközi viszonyokra.

A fejlődő országok még terheltek a gyarmati elnyomás súlyos maradványaival, és ez a világpolitikában feszültséget jelent. Szegénységükkel és belső problémáikkal állandó gondot okoznak a nemzetközi viszonyok alakításában, az adott nemzetközi rendszerben. A nemzeti politikai függetlenség kivívása után a társadalmi útválasztás kerül ezekben az országokban napirendre, és az útválasztásnak ebben az időszakában nem jelentenek stabil tényezőt. Ezekben a térségekben időnként olyan háborús konfliktusok keletkezhetnek, amelyekben — közvetve és néha közvetlenül is — jelen vannak a nemzetközi rendszert alkotó két fő erő képviselői, illetve azok hatása.

A nemzetközi viszonyok két osztályfelfogása és néhány jellemzője

A nemzetközi viszonyokkal összefüggésben a marxista—leninista osztályfelfogás a kor dialektikájából indul ki, ezzel is kijelölve az emberiség előrehaladásának vagy lehetséges előrehaladásának út-

ját. A „kor dialektikája" elsősorban azt jelenti, hogy korunkban nemcsak társadalmi és osztályfeladatok kerültek előtérbe, hanem általános emberi problémák is. A jelen *központi társadalmi követelménye:* a szocializmus, az emberiség felszabadítása a gazdasági-társadalmi kizsákmányolás alól. A legégetőbb *általános emberi probléma* pedig a béke biztosítása, a termonukleáris világháború kiküszöbölése. A szocializmus és a béke ezért nagyon szoros, dialektikus összefüggésben van jelen a nemzetközi porondon. A világforradalmi folyamat továbbvitelét nem lehet összekapcsolni a nemzetközi háborúval, vagyis a világforradalmi folyamat előrehaladása során biztosítani kell a viszonylag stabil nemzetközi viszonyokat, mint legfontosabb külső körülményt. Ez nem egyezik az eddig lezajlott két nagy nemzetközi forradalmi folyamattal.

A világ fejlődését, a fent vázolt követelmények teljesítését azok az osztályviszonyok határozzák meg, amelyek az állami kapcsolatokban vagy pedig a közvetlen osztályszervezetek kapcsolataiban nyilvánulnak meg (tehát egyrészről a nemzetközi viszonyok állapota, természete és fejlődése, másrészről pedig a világforradalmi folyamat helyzete, előrehaladása, a kettő összefüggése és kölcsönhatása). A kor dialektikájából következik a szocialista országok két nemzetközi alapelve, amelyek elválaszthatatlan kapcsolatban vannak egymással, és meghatározzák a szocialista állam magatartását, lépéseit, külpolitikája tartalmát és módszereit. Az egyik a békés egymás mellett élés, amelynek érvényesülése kedvező nemzetközi feltételeket teremt a béke biztosításához és a társadalmi fejlődéshez, a másik a proletár szolidaritás elve, amely meghatározza a forradalmi folyamat fő erőinek egymáshoz való viszonyát és kölcsönös segítségét. A kor dialektikájának érvényesülése nem stagnáló konkrét állapotot jelent — bár mindig úgy vizsgálható —,

hanem folyamatot, amelyben változó mozgások vannak: van haladás és visszaesés, és a kettő közötti összefüggés eredőjeként adott az éppen lemérhető nemzetközi helyzet. A rendszer alapvető összefüggését korunk dialektikájának két oldalából meghatározva elmondható, hogy a nemzetközi béke állapota ma elsősorban a szocialista és a tőkésországok közötti kapcsolatok helyzetétől függ. Ők rendelkeznek minden olyan eszközzel, amely lehet béke vagy termonukleáris világháború záloga.

A világforradalmi folyamat előrehaladását elsősorban a szocialista és a fejlődő országok együttműködése, a segítségnyújtás minősége és a segítség befogadóképessége határozza meg. Ezt nem szabad abszolutizálni, hiszen a nemzetközi viszonyoknak fontos alkotórészét jelenti az el nem kötelezett mozgalom is, amely ma az egyik legdinamikusabban változó tényező. Majdnem több gondot okoz, mint amennyi a hozzájárulása a békéhez, ugyanis a béke egyik ereje a fejlődő országok összefogásából eredő el nem kötelezettség, ám a fejlődő világ belépett a társadalmi útválasztás szakaszába, és ez nem biztosít egységes társadalmi bízást ehhez a mozgalomhoz. A mozgalomban ma központi kérdés, hogy mi a nemzeti függetlenség, és a nemzeti függetlenséget milyen nemzetközi céloknak kell alárendelni. Két nézet ütközik az el nem kötelezett mozgalom gyakorlati magatartásában. Az egyiket többen megfogalmazták az utóbbi időben. Grlicskov, a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége Elnökségének tagja szerint: „Nem szabad elfeledni, hogy az el nem kötelezett mozgalom eszmeileg a legegységesebb csoportosulás, tekintettel megalakulásának történelmi feltételeire." Ez az egyik legradikálisabb megfogalmazás, amely az el nem kötelezett mozgalmat eszmeileg egységes csoportosulásnak fogja fel. Más vezetők is úgy fogalmaztak az utóbb időben, mintha kívülről akar-

nák bevinni az el nem kötelezett mozgalomba a társadalmi vitát, és ezzel megbontani az el nem kötelezettek egységét.

Az el nem kötelezett mozgalmon belül az osztálymegosztottság az országok társadalmi valóságából születik és alakul. Ebből ered a politikai különbözőség is, ami hat nemzetközi magatartásukra. Az el nem kötelezett mozgalomnak csak abban az esetben tesznek jót, ha az összekötő nemzetközi célokat keresik, és nem próbálják nemzetközi szerepüket a társadalmi útválasztásra visszaható tényezőként felfogni.

Az imperialista felfogás a nemzetközi viszonyokról hosszú ideig ködösített. A Szovjetuniót, létrejötte után felforgatással, a stabil nemzetközi viszonyok megbontásával vádolták. Abban az időpontban alakult ki a két álláspont arról, hogy a stabil nemzetközi viszonyok létrehozásának mi felel meg jobban. Az egyik koncepció szerint be kell hozni a nemzetközi viszonyokba a Szovjetuniót, hogy lássa a rendet, a szervezettséget és hasonuljon hozzá. Mások szerint jobb, ha kirekesztik, elszigetelik a Szovjetuniót, mert így nem tud beleszólni a nemzetközi viszonyok alakulásába. Ezeket a nézeteket a második világháború gyökeresen megváltoztatta.

A hidegháborús politika időszakában a burzsoá propaganda szerint a Szovjetunió és a szocialista országok, majd a szocialista világrendszer volt minden rossz kiindulópontja, minden veszély forrása. Az erőviszonyok megváltozásával a nemzetközi viszonyok és a nemzetközi lehetőségek is változtak. A polgári irodalomban is sok volt a vita a változások jellegéről és mértékéről. Egy legfrissebb felismerést idéznék a Trilaterális Bizottság néven ismert intézmény álláspontjáról. E szerint a tőkés világ három bázisra épül: az Amerikai Egyesült Államokra, Nyugat-Európára és Japánra.

A Trilaterális Bizottság tanulmányozza ezeket a viszonyokat és hatásukat a nemzetközi helyzetre.

A Trilaterális Bizottság 1978 októberében Bad-Godesbergben vitát tartott, s a vitaindító előadásban a következőképpen fogalmazták meg álláspontjukat: *„A kelet-nyugati konfliktus* hosszú volta és extrém potenciális veszélye annak a ténynek tulajdonítható, hogy a korunk két szuperhatalma közötti versengés, valamint az alapvetően eltérő értékekre épült riválisi politikai, gazdasági és társadalmi rendszerek közötti *ideológiai konfliktus* sajátosságait kombinálja. Éppen ez a kombináció az, amely a kelet-nyugati konfliktust a mai világot megosztó fő tengellyé tette. Az olyan új, nagyobb problémák, mint a szovjet—kínai konfliktus, a fejlett ipari országok és a legkevésbé fejlett nemzetek közötti „Észak—Dél" feszültség, valamint számos el nem kötelezett regionális hatalom felemelkedése ellenére *a kelet-nyugati konfliktus* véleményünk szerint *napjainkig megőrizte a központi jelentőségét.*

A konfliktus folyamán azonban a résztvevők és mindenekelőtt a két szuperhatalom egyre jobban tudja, hogy *konfliktusos érdekeik mellett közös érdekük van, a túlélés,* vagyis *a nukleáris háború elkerülése,* valamint számos kisebb rangú, mindenekelőtt gazdasági jellegű közös érdekkel rendelkeznek." Ezzel korunk dialektikáját lényegében saját nyelvükön fogalmazták meg. A kettős felfogás tehát világos, és következtetésük is egyrészről a konfliktusról szól, amely stratégiai, hosszú távú, amelynek jellege objektív és így nem lehet tetszés szerint megszüntetni. Az előadás összefoglalójában megerősítették, hogy ez a konfliktus a különböző politikai, gazdasági és társadalmi rendszerek, valamint az eltérő eszmék és ideológiák közötti hosszú távú konfliktus, amelyet nem lehet tetszés sze-

rint megszüntetni, de formáiban és terjedelmében szabályozni kell. A másik oldala a dolognak, hogy ugyanakkor változásokra törekszenek a világon. A változások irányára és módjára a következőt fogalmazta a Trilaterális Bizottság: „... ebben a hosszú távú konfliktusban az itt Nyugatnak nevezett iparilag fejlett demokráciák célja nemcsak azon értékek védelme kell hogy legyen, amelyeken saját területükön rendszerük alapul, hanem törekedniük kell a világméretű fejlődés ezen irányban történő befolyásolására; és kifejtettük, hogy ez nem demokratikus rendszerünk világméretű kiterjesztésének irreális célját foglalja magában, hanem *a békés változási folyamatok világméretű kiterjesztésének* sokkal mértékletesebb célját és egy kritériumot erőfeszítéseinek számára, hogy azok irányát befolyásoljuk."

A gyakorlatban nem a Trilaterális Bizottság irányítja a politikát, s így ez a „mérsékletes békés változás" eltorzul a valóságban. Rendszerük kiindulópontja az erőegyensúly figyelembevételével tehát lényegében hasonlít a mienkhez, de saját országtartalmat hordoz. Erre épül a különböző koncepciókban a különféle szögletű és pólusú világ megújulása. Az első felismerés az volt az 1960-as években, hogy az erőviszonyok változásával a nemzetközi viszonyokban rendszerváltozás megy végbe. Ahhoz, hogy viszonylag tudatosan cselekedjenek, szükségük volt erre a felismerésre. Ezzel kapcsolatban sok idézetet lehet felhozni az Egyesült Államokból, Nyugat-Európából, főleg Franciaországból és a Német Szövetségi Köztársaságból. Lényegét Karl Kaiser nyugatnémet szociológus és közgazdász abban látja, hogy a Nyugat elérkezett háború utáni politikájának „fordulópontjához", amikor összeomlik a régi és létrejön az új nemzetközi rendszer, s hogy a világpolitika rendszerében strukturális változások mennek végbe. Hangsúlyozza azt

is, hogy „megváltozik a jellege a Kelet és a Nyugat közötti kapcsolatoknak, amelyek több mint két évtizeden át a feszültség fő tényezői voltak a világban". Kiindulópont ebben az időszakban — különösen az 1960-as évek elején volt az —, hogy a világ katonailag bipoláris, politikailag pedig multipoláris. Ebben az időben született aztán az ötszög koncepció. Kissinger és mások is írtak erről. Kahn és B. Bruce-Briggs amerikai kutatók A jövendő. Gondolatok a hetvenes és nyolcvanas évekről című könyvükben arról beszélnek, hogy a napjainkban kialakult bipoláris világ helyén multipoláris világ jön létre. Franciaország és Kína az ötvenes évek végétől kezdve — a szerzők véleménye szerint — önálló szerepre törekszik a világ küzdőterén. A jövendő multipoláris világ egyik pólusává Nyugat-Európa válhat Franciaország, Nyugat-Németország és Nagy-Britannia triumvirátusának vezetése alatt. Ha ehhez hozzáadjuk az Egyesült Államokat, a Szovjetuniót, valamint Kínát, a „feltételezett szuperhatalommá fejlődő országot", akkor megkapjuk a nemzetközi erők öt tagú formuláját.

Az általános várakozás az volt, hogy „ötszögletű világ" felfedezésével könnyebb lesz a nemzetközi viszonyok stabilizálása. El kell ismerni, hogy Kissinger, mint az Egyesült Államok külügyminisztere és az „öt pólus" felfedezője, igyekezett tevékenységével hozzájárulni a nemzetközi stabilitás erősítéséhez. Ami eredményt viszont elért, az elsősorban abból eredt, hogy felismerte a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatainak különleges jelentőségét, és épített is arra.

Az ötszögletű világnak megvoltak az ellenzői is, akik szerint nincs is ötszög és tarthatatlan ez az állapot. Stanley Hoffmann, a Harvard Egyetem professzora bírálta „az erők ötpólusú egyensúlyát", s kifejtette azt a gondolatot, hogy ez a koncepció

önmagában nem vezethet tartós „világstruktúra" megteremtéséhez. „Az ötpólusú világnak sem stratégiai-diplomáciai, sem semmiféle más síkon nincs értelme: nincs sem valós, sem óhajtott öt erőközpont, s ha észlelhetők is központok, amelyek versengenek valamiben, az így keletkező problémáknak alig van közük a pólusok kiegyensúlyozásának feladatához."

Az „ötszög" bírálói közül legerőteljesebben Brzezinski robbant be nemcsak az elméletbe, hanem a politikába is, és neki van módja és lehetősége ma arra, hogy megpróbálja a gyakorlatba áttenni nemzetközi felfogását. Brzezinski 1977-ben is megismételte egy korábbi álláspontját: „Ami ma létezik, s ami valószínűleg még jó ideig így is marad, az a bipoláris (katonai) erejű világ, számos állam kölcsönösen egymásra ható kapcsolatával. Gyakorlatilag két, egymást részben fedő háromszög, amelyek közül az egyik lényegét tekintve vetélytársjellegű, a másik alapvetően kooperatív. A jórészt vetélkedő háromszög az Egyesült Államokat, Kínát és a Szovjetuniót foglalja magában; a kooperatív Egyesült Államokat—Európát—Japánt. Ezek a központi fókuszai a többszörös hatalmi játéknak, feltéve, hogy nem áll be hirtelen egyensúlyhiány az ezt alátámasztó hatalmi tengelynél, az Egyesült Államok és a Szovjetunió bipoláris, egymást ellenőrző viszonyában." Európa alatt mindig Nyugat-Európát kell érteni. Tehát a lényeget tekintve hasonló következtetésünk van, mely szerint egyfajta konfliktusos együttélés, együttműködés és szembenálló viszony alakult ki a két rendszer között. Ebben kell megakadályozni a termonukleáris háború kirobbanását. Megtaláltuk hozzá a kifejezést is az 1960-as évek végén az enyhülés (razrjádka, detant) szóban. Bár alig 10 éves ez a szakasz, máris történelme van, máris fejlődési időszakokra oszlik és máris tanulmányozzák.

Nem kívánok ezúttal az enyhülés történetéről beszélni, inkább a felfogásról kell néhány szót mondani. Ebben is van bizonyos közeledés és bizonyos szembenállás az enyhülés megfogalmazásánál. Az enyhülés szinte kikristályosított megfogalmazását L. I. Brezsnyev adta meg Tulában tartott beszédében, amikor azt mondta: „Az enyhülés mindenekelőtt a hidegháború elvetése, áttérés az államok közötti normális, egyenletes kapcsolatokra. Az enyhülés készenlétet jelent arra, hogy a nézeteltéréseket és vitákat ne erőszakkal, fenyegetésekkel és fegyvercsörtetésekkel oldják meg, hanem békés eszközökkel a tárgyalóasztaloknál. Az enyhülés meghatározott bizalmat jelent és készséget egymás jogos érdekeinek figyelembevételére."

Foglalkozott az enyhülés meghatározásával a Trilaterális Bizottság is azért, hogy pontosítsák a fogalmat a saját szájuk íze szerint és a gyakorlat szempontjából is. *„Az enyhülés fogalmát* úgy definiáljuk, mint a folytatandó konfliktus kockázatait és költségeit, formáit és terjedelmét tárgyalással és részleges együttműködéssel korlátozó szükséges és hasznos erőfeszítések összességét. Mivel a Nyugat nem képes kilépni a konfliktusból anélkül, hogy fel ne adná az individuális emberi jogokon alapuló szabad intézményeit, más szóval identitását, s nem képes feladni azon erőfeszítését, hogy a konfliktust a nukleáris pusztítás megkockáztatása nélkül, tárgyalás és válságirányítás révén szabályozza, szó szerint az enyhülésnek ebben a mérsékelt, de életképes értelmében nincs alternatívája."

A sok egyéb meghatározás közül csak utalnék egy nyugatnémet álláspontra, mert a költséghaszon elméletből indul ki az enyhülés meghatározásánál. „Az enyhülés jelenlegi szakasza a legjobb esetben is csak egy átmeneti állapot a hidegháború konfliktusokkal terhelt szakaszából egy jövőbeli béke-

állapotba. Ez az átmeneti állapot kínál ugyan bizonyos kiindulási pontokat egy új stabil békerendezés számára, ugyanakkor azonban egy sor konfliktusokkal terhes elemet is tartalmaz, amelyek a maguk részéről ismét csak kérdésessé teszik a jelenlegi enyhülési folyamatot. Ez a tény azzal a követelménnyel jár, hogy a szereplőknek mindenkori átmeneti stratégiájuk kidolgozása során újra és újra felül kell vizsgálniuk, hogy az enyhülési politika „költségei" elfogadható viszonyban állnak-e a remélt haszonnal.

Az enyhülésre leselkedő veszélyek mindig akkor kerülnek előtérbe, amikor a nemzetközi küzdőtéren bekövetkezett eltolódások a *költség—haszon relációt* az enyhülési folyamatban részt vevő egy vagy több állam szempontjából olyan terhelően megváltoztatják, hogy az enyhülési politikából származó hátrányok nagyobbak, mint annak pozitív eredményei. Az objektív változások a katonai, politikai vagy gazdasági ágazatokban előidézhetnek ilyen egyensúlyzavarokat, amelyek a maguk részéről kérdésessé teszik a fennálló erőviszonyokat."

A következtetésekben tehát — a két osztály saját érdekeinek megfelelő eltérés ellenére is — van hasonlóság, amely szerint az enyhülésnek nincs alternatívája. Hasonló következtetés az is, hogy a két rendszer saját értékeit igyekszik védeni, erősíteni és kiszélesíteni a világon, ami pedig a szembenállás alapvető forrása.

Ma az enyhülés továbbfolytatása és erősítése érdekében előtérbe került a biztonság fogalmának a meghatározása. Ugyanis az államoknak van belső és külső, nemzetközi biztonsága. A különbség világos: a belső elsősorban a társadalmi oldalt jelenti, ami az osztályerőviszonyoktól függ. Kívülről senki nem adhat biztosítékot általában a társadalmi biz-

tonságra, bár a mi történelmünk folyamán többször nyújtottunk és kaptunk segítséget a társadalmi biztonság megerősítésére, fenntartására. A külső, a nemzetközi biztonság már összetettebb. Biztonság alatt elsősorban egy állam és lakossága fizikai létének biztosítását értjük, a függetlenség alapvető jellemzőivel, beleértve az anyagi fejlődés bizonyos szintjét is. Minden államszervezet létérdekeinek összességét a politikai értékek hierarchiájának legfontosabb részeként tekinti, ugyanakkor eltökélt szándéka minden eszközzel védeni és minden erőt a védelmére fordítani. Minden külpolitikai érdek középpontja ezeknek a saját értékeknek zavartalan megvalósítása, mert ha semmi nem veszélyezteti ezeket, akkor biztosított a nemzeti biztonság normális foka.

A nemzetközi biztonság azt jelenti, hogy a nemzetközi közösség minden tagja — mint egész — biztonságban érzi magát, és a nemzetközi politikai rendszerben olyan viszonyok vagy olyan mechanizmusok vannak, amelyek minden állam számára szavatolják, gyakorlatban biztosítják a biztonságot. Nemzetközi biztonsági helyzet abszolút értelemben akkor állhatna elő, ha egyetlen országnak sem kellene tartani más országok fenyegetésétől.

A nemzetközi viszonyok elméletében három koncepció van, amely a nemzetközi biztonság bázisaként, kiindulópontjaként értelmezhető, Ezek: az erőegyensúly, a kollektív biztonság és valamiféle államokfeletti intézményrendszer, egészen a világföderációig, amelynek ma nincs semmiféle tartalma.

Az erőegyensúly legtöbbször a nemzetközi viszonyok bizonyos konkrét állapotát jelenti. Ez leginkább a termonukleáris világháború kirobbantásához és megvívásához szükséges, rendelkezésre álló eszközök összefüggéseiben mérhető. Ma ebben mérik, ugyanis kisebb gazdasági bázisról is lehet

megfelelő, azaz partneri szintet biztosítani, és nagyobb gazdasági bázissal sem lehet most már abszolút termonukleáris fölényre szert tenni. Az erőegyensúlyról ma sok szó esik. A kiindulópont a békés egymás mellett élésnél, a nemzetközi viszonyok enyhülési szakaszánál az, hogy ne bontsuk meg az erőegyensúlyt a nemzetközi porondon.

A kollektív biztonsági rendszer fogalma ismert, leginkább Európával és az utóbbi 10 évben részben Ázsiával összefüggésben használatos. Ázsiában ezt a kifejezést nem használjuk a jelen szakaszban, de ez nem jelenti azt, hogy a későbbiek folyamán nem kerülhet ismét előtérbe.

A kollektív biztonsági rendszernek két megvalósulását ismerjük. A két társadalmi-gazdasági államalakulat külön-külön hoz létre a saját maga számára kollektív biztonsági rendszert (ebből a szempontból leginkább a Varsói Szerződés és a NATO ismert), amelyek törekednek a megegyezésre vagy új, valamiféle közös biztonsági rendszer létrehozására. Európában tettünk egy lépést ebbe az irányba, de ugyanakkor egy magasabb, szabályozott osztályharc megvívására is.

A harmadikat, valamiféle nemzetközi intézmény igényét, egyéb összefüggésében egészen a világuralom koncepciójáig, ma leginkább az ENSZ-hez való ragaszkodás jelenti. Az ENSZ lehetőségeit azonban mindig meghatározza a két alapvető alkotórendszer, a szocialista és a tőkésállamok megegyezési lehetősége és készsége.

Az erőegyensúly és a kollektív biztonság fogalma a mai nemzetközi viszonyokban elfogadható, és törekszünk annak erősítésére, biztosítására. Az enyhülés két nagyon fontos pillérének tartjuk azzal, hogy ugyanakkor a nemzetközi szervezeteknek is bizonyos, a lehetőségeikhez képest korlátozott, de hasznos szerepet kell betölteni.

A nemzetközi imperializmus és az ellenforradalom stratégiája ma

Az elemzés során világossá vált, hogy az imperializmus stratégái elismerik, bizonyos nemzetközi stabilitásra szükség van, de a stabilitást a változások érdekében kell felhasználni. A cél finoman fogalmazva a Nyugat értékeinek terjesztése, világosan fogalmazva az ellenforradalom, tehát a tőkés rendszer uralmának az egész világra kiterjedő visszaállítása. E mögött elsősorban az Egyesült Államok áll. Európa és Amerika között előfordul vita, de azért alapvetően, fő vonásaiban az Egyesült Államok határozza meg a nemzetközi imperializmus stratégiáját.

Ma, az 1970-es évek második felében a nemzetközi imperializmus stratégiájának kiindulópontja az, hogy a szocializmus kívülről is, belülről is sebezhető. Kívülről azért, mert néhány szocialista ország megbontotta a szocialista országok világrendszerének egységét és egységes fellépését, belülről azért, mert a szocializmusnak is vannak problémái.

A másik kiindulópont, hogy Amerika képes az újjászületésre. A nagy külső válságot (Vietnam) és a nagy belső tragédiát (a Watergate ügyet) lényegében túlélte, és újra fellendülőben van. Brzezinski szerint az Egyesült Államok ismét a világfejlődés példaképévé vált.

A harmadik állítás, hogy a tőkés világ három központjának ereje gazdaságilag nagyobb, mint a létező szocializmus ereje, és ebből egy jelentős rész felhasználható stratégiájának sokféle érvényesítésére.

Kína ma bizonytalansági tényező a nemzetközi kapcsolatokban, de most mégis inkább a kapitalista világnak kedvez, ahol így két nagy kérdés vetődik fel: milyen jellegű gazdasági segítséget nyújtsanak

Kínának (mennyire tudják azzal magukhoz kötni); és milyen mértékben járuljanak hozzá katonai erejének a fejlesztéséhez? Úgy ítélik meg, hogy sorsdöntő az imperializmus stratégiája szempontjából a fejlődő világ társadalmi fejlődésének alakulása, és arra hatást kívánnak gyakorolni. Nem teljesen elfogadott és semmiképpen sem általánosan vallott nézet, de ismételten felcsillant a stratégiai fölény megszerzésének a lehetősége a Szovjetunió és a szocialista országok közösségével szemben. Azért mondom, hogy ismét, mert ez a remény hullámzó. Az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején az a vélemény alakult ki a nemzetközi imperializmus politikájában, hogy a stratégiai fölény biztosítható. Az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején egyszer és az 1960-as évek második felében másodszor is bebizonyosodott, hogy erről nincs szó, mivel erőegyensúly alakult ki. Ma ismét vannak olyan törekvések bizonyos imperialista körökben — jelentős képviselőjük Brzezinski —, akik kacérkodnak ennek a stratégiai fölénynek a lehetőségével. Brzezinski egy nyilatkozatát idézem 1977-ből: „Nem tekintem a nukleáris fölényt politikailag értelmetlennek. Teljes mértékben elismerem, hogy egy bizonyos pontnál a stratégiai fegyverzet már nem bír katonai jelentőséggel a marginális differenciákat és a következményeket illetően, ha felhasználásukra sor kerül. De annak tudata, hogy mások vagy mi magunk úgymond nukleáris fölénnyel rendelkezünk, befolyással lehet a politikai magatartásra. Egyes országokat arra késztethet, hogy olyan magatartást tanúsítsanak, amit néha finlandizálásnak neveznek. És eleve önmegtartóztatást válthat ki abból a félből, amelyik gyengébbnek érzi magát. Végül, de nem utolsósorban arra ösztökélheti a stratégiai felsőbbségét érző felet, hogy politikájában sokkal erőszakosabban lépjen fel. Más szavakkal, lehetőség van ezt a politikai

célokra kihasználni még akkor is, ha egy aktuális háborús helyzetben, a legjobb vagy a legrosszabb esetben is a különbségek csak marginálisak lehetnek."

A fogalmazásban az a kétértelmű, hogy a Szovjetunióra utal, de olyan alapvető nézetet tükröz, mely szerint meg kell kísérelni ismét fölényre juttatni termonukleáris fegyverzetben az Egyesült Államokat. A másik következtetése, hogy a fő csapást a szocialista országokra, de főleg a Szovjetunióra kell irányítani. Az enyhülést fenn kell tartani, de keményebb légkörben, mint korábban. Meg kell nyerni a fejlődő világ minden megnyerhető társadalmi és politikai erejét, ezért még gazdasági áldozatoktól sem szabad visszariadni. Ugyanakkor az Észak-Dél tárgyalások azt mutatják, hogy nagyon nehéz a gazdasági áldozatok határát megjelölni a tőkés profitérdekek miatt.

Milyen módszereket alkalmaznak az imperialisták ennek a stratégiának az érvényre juttatására? Egyrészt fenntartják a megegyezés lehetőségét szinte minden területen, ahol korábban létrejöttek ezek a lehetőségek. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között 110 érvényben levő megállapodás van — amelyek jelentős részét nem látványos módon hajtják végre — és 10 jelentős katonai jellegű tárgyalás folyik.

Miből áll az imperializmus új stratégiai magatartása? Először is annak tudomásulvételéből, hogy enyhülés nélkül nincs nemzetközi béke vagy nyugalom, tehát a világbékéhez, annak fenntartásához enyhülés szükséges. Változatlanul fenntartják azt a véleményüket, hogy az enyhülésnek nincs alternatívája, ugyanakkor az enyhülést igyekeznek maximálisan kihasználni saját osztálycéljaik érdekében — elsősorban szovjetellenes alapon!

Új elem, hogy kívülről is és belülről is megpróbálják bekeríteni a Szovjetuniót és a vele szö-

vetséges szocialista országokat. Az ezzel kapcsolatos illúzióikat természetesen megnövelte a Kínai Népköztársaság jelenlegi kormányzatának nagyhatalmi-soviniszta politikája és az imperializmussal való barátság keresése.

A bekerítés kívülről két elemre támaszkodik. Az Egyesült Államok, Nyugat-Európa, Japán és a Kínai Népköztársaság politikájának felhasználásával földrajzi körülkerítést hoznának létre, s ehhez járulnak a közel-keleti események, egy-két szocialista ország nacionalista jellegű lépése és szerepet játszik az a remény, hogy egy-két szocialista országban tartós bizonytalanságot lehet létrehozni belső és külső elemekkel. Tehát ez a földrajzi blokk.

A másik elem a fegyverkezés. Nem hisszük, hogy az Egyesült Államok stratégiái abban bíznak, hogy a fegyverkezésben fölényt tudnak kicsikarni, mert a „Két Nagy" gazdasági potenciálja, tudományos felkészültsége, katonai szintje olyan, hogy ugyanazt a fegyvert egymástól függetlenül tudják létrehozni.

A belső bekerítés koncepciója abból indul ki, hogy a szocializmus a jelen szakaszban kívülről nem dönthető meg, tehát az enyhülés kényszerűség. Ezért, szerintük, nagy erőfeszítéseket kell tenni a szocializmus belső gyengítésére, és ha ez sikerül, akkor a társadalmi változások elérésére.

Mi a társadalmi változás kiindulópontja? A társadalomban levő szociális, társadalmi, gazdasági ellentmondások kiéleződése és valamiféle ellenzéki erő támadása. Azonban sem a Szovjetunióban, sem a többi szocialista országban nincsen olyan társadalmi osztály vagy nagy csoport, réteg, amely hordozója lehetne az ellenzékiségnek. (Ugyanakkor azonban történelmünk is azt mutatja, hogy a szociális feszültség, ha nem oldják fel, a mi társadalmunkban is konfliktus forrása lehet.) A fegyverkezési verseny, a külpolitikai tevékenység, a

gazdasági kapcsolatokban tanúsított magatartás, a Kínával folytatott politika mind abba az irányba mutat, hogy ezt a stratégiát szeretnék megvalósítani. Mi ezt veszélyes illúziónak nevezzük, mivel a fegyverkezési verseny a háborúk számára új anyagi bázist termel. Az 1960-as évek végén, az 1970-es évek első felében csökkent a váratlan tényezők szerepe a háború kirobbantásában, de a fegyverkezési verseny következtében a bizonytalanság ismét növekedhet. Ez veszélyes, mert a militarizmust, a termonukleáris világháború bázisát magasabb színvonalon az egész világon újratermeli! Ugyanakkor illúzió azért, mert a Szovjetuniót akkor sem tudták legyőzni, amikor rosszabb helyzetben volt, most pedig a Szovjetunió és a szocialista országok közössége valóban átfogja az egész világot, és jelentős eredményeket képes elérni, felmutatni. A bekerítés tehát sem földrajzilag, sem egyéb külső és belső tényezőkkel nem sikerülhet.

Ilyen szempontok alapján kell vizsgálnunk az úgynevezett másként gondolkodók, de mellettük kiállók magatartását, mert politikai szerepük tisztességtelen. Ugyanis bármilyen a meglevő, a létező szocializmus, a Szovjetunió és a szövetséges szocialista országok bármilyen irányú gyengítése egyben nemzetközi politikai szerepük gyengítését, a haladó erők világméretű gyengítését jelenti.

Mégegyszer alá kell húzni: lehet, hogy a céljuk eltérő, de a támadás alanya a létező szocializmus, az a létező szocializmus, amely a stabil nemzetközi viszonyok fő bázisa. Ennek gyengítése jelentős nemzetközi veszély felidézésével jár együtt. Szeretném hozzátenni, hogy az ellenforradalom stratégiája, mint általában az imperialista erőké, a végrehajtásban nem teljesen egységes, és ez nem is lehetséges. Az enyhülést egyes kormányok és politikai erők nagyobb erővel képviselik és

védelmezik, mint a jelenlegi nemzetközi imperializmus általános politikája, s ennek eredményeként jelentős mértékben fejlődik a Szovjetunió, a szocialista országok és az európai tőkésországok kapcsolata.

Szeretnék kitérni arra, hogy Brzezinski a már idézett nyilatkozatában azt mondja: fikció a világ elpusztításának lehetősége, mivel számításai szerint, ha minden termonukleáris háborús eszközt bevetnének, akkor az emberiség 10%-a pusztulna el. Ezt nagyon nehéz kiszámítani, egy azonban biztos, hogy az Egyesült Államok, Európa és a Szovjetunió egy részének civilizált körzetei zömében elpusztulnának. Ez az európai szocialista országok politikájában új felelősség kérdését veti fel. Valamiféle közös európai felelősséget kell élesztenünk, erre kell fölhívnunk a figyelmet, és az európai konfliktusokat háttérbe kell szorítanunk.

A másik tényező, amely akadályozza ennek a a stratégiának a teljes, egységes végrehajtását, a szociáldemokrácia. Bár a szociáldemokrácia a létező szocializmus ellenfele, de védelmezi az enyhülést és az együttműködést, híve a fegyverkezési verseny korlátozásának, és ezért olyan lépéseket is tesz, amelyekre korábban képtelen volt. (Például a Szocialista Internacionálé a Szovjetunióba küld egy küldöttséget, hogy párbeszédet folytasson a leszerelésről a kommunistákkal és így tovább.) A szociáldemokrácia képvisel haladó társadalmi elemeket is. Ez azonban sajátosan alakul. Latin-Amerikában, ahol az önkényuralmi rendszerek ellen, a polgári demokráciáért lép föl, ott támogatást érdemel. De Afrikában a szocialista útválasztással szemben a demokratikus szocializmust képviseli, s ez már fékező, hátráltató hatással van a társadalom szempontjából.

A világforradalmi folyamat és stratégiájának néhány jellegzetessége

Elfogadtuk, használjuk azt a kifejezést, hogy világforradalmi folyamat. Néha szocialista világforradalomnak hívják, néha szocialista világforradalmi folyamatnak. Azt hiszem, a világforradalmi folyamat kifejezés többé-kevésbé pontosan tükrözi társadalmi tartalmát és irányát.

Mi a társadalmi tartalma a világforradalmi folyamatnak? Nyilvánvaló, hogy a fő meghatározó az átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba. Ehhez tartozik a dolgozók szociális harcának kiszélesedése, és problémái egy részének megoldása a társadalom szocialista átalakulása előtti időben. Alkotórésze — megfelelő társadalmi tartalommal — a nemzeti felszabadító forradalmi mozgalom is az imperialista elnyomás elleni harcban. És végül bizonyos fokig a békéért folyó küzdelem is erősíti a világforradalmi folyamat fő tendenciáját. Mindezek a tényezők a kapitalizmussal szemben hatnak, antiimperialista tartalmúak, és gyengítik a szocializmus osztályellenfelét.

A világforradalmi folyamat jellemzői négy pontban határozhatók meg (bár ezen a számszerűségen lehet vitatkozni). *Az első,* hogy átfogja az egész világot, általános jellegű. Korunkban minden nép, minden állam, minden politikai erő valamilyen fokon bekapcsolódott a világméretű küzdelembe. Semleges magatartás csak katonai összefüggésben lehetséges, osztály-, társadalmi és ideológiai kérdésekben mindenki tartozik valahová. Tehát lényegét tekintve minden magatartás elkötelezett. Ez objektíve létező valóság — az egyes politikai erők felismerési képességétől függetlenül.

A másik jellemzője, hogy a világforradalom oszthatatlan folyamat. A három fő forradalmi erő

kölcsönösen feltételezi és kiegészíti egymást. Ezt a jellemző vonást lényegében a nemzeti-, nemzetközi dialektikája határozza meg. Minden forradalmi osztag adott országban, adott nemzeti feltételek között tevékenykedik, amelyek alapvetően meghatározzák politikai feladatait, stratégiáját és taktikáját. Harcának kimenetelét ugyanakkor döntően befolyásolják az erőviszonyok, általában az adott erőnek a viszonya a többi forradalmi mozgalomhoz, továbbá az általános és a konkrét internacionális feltételek. A magányos forradalmi tevékenység korunkban lehet hősies, de bukásra ítéltetett.

A harmadik jellemzője, hogy a szocialista világforradalom visszafordíthatatlan. A világ fejlődésének általános tendenciája a szocializmus. Ez történelmi-stratégiai jellemző, melyet nemcsak győzelmek, hanem konkrét vereségek is kísérnek. Ezt a forradalom és ellenforradalom összefüggése határozza meg. A forradalom korunk stratégiai jellemzője, állandóan jelenlevő és konkrét jelenség. Az ellenforradalom — bár stratégiai érdekek hordozója — lényegében taktikai jellegű, amely időnként és helyenként győzelmet vívhat ki, de történelmi értelemben átmeneti állapot, nem végleges, abszolút értelemben nem konszolidálható, viszonylagos eredményessége ellenére sem.

A negyedik az, hogy a világforradalom mint folyamat érvényesül, de előrehaladását az egyes országokban mindig konkrét forradalmak, forradalmi változások biztosítják. A forradalom konkrét jelenség, győzelme mérhető, az általa előidézett változások viszik előre az egész folyamatot. A folyamat egésze, erőösszessége szempontjából nem meghatározó a konkrét folyamat megvalósulásának módja és formája, az egész szempontjából az eredmény a fontos. Ezt azért hangsúlyo-

zom, mert e körül folyik a vita a nemzetközi kommunista mozgalomban.

Figyelemreméltó sajátosság, hogy a mennyiségi forradalmi változások nemzeti keretek között csak meghatározott szinten idézhetnek elő minőségi ugrást, de nemzetközi hatásukkal már a felhalmozódás időszakában is számolhatunk, ha más forradalmi erők harcához való viszonyban az internacionalista szolidaritás jellemző rá.

Sok vitát vált ki, hogy miért nincs a forradalmi erőknek egységes stratégiája. Nem lehetséges globálisan egységes forradalmi stratégia! Ennek objektív és szubjektív okai vannak. Objektív ok, hogy a világforradalmi folyamatot három fő forradalmi erő viszi előre, a szocialista világrendszer, a nemzetközi munkásosztály és a nemzeti felszabadító forradalmi mozgalom. Ezek valósítják meg a társadalmi haladás feladatait. E három fő forradalmi erő konkrét helyzete jelentős mértékben eltér. Egyik közös vonásuk az antiimperializmus, de még az antiimperialista harc megnyilvánulásai sem esnek mindig mindenben egybe. A másik, hogy a konkrét forradalmi tevékenységnek globálisan azonos a nemzetközi politikai feltétele, de a nemzetközi környezete minden esetben jelentősen különböző. (Például Chile és Angola; pedig ez utóbbi messzebbről kapott internacionalista segítséget, mint ahogy ezt ott mind a belső, mind a külső feltételek lehetővé tették. Afganisztán és Irán határosak egymással és a Szovjetunióval. Afganisztán nemzetközi környezetében mégis a Szovjetunió, Irán nemzetközi környezetében az Egyesült Államok volt nagyobb befolyással.) Harmadszor: az egyes nemzeti feltételek és körülmények igen változatosak, sokfélék, a stratégiai cél meghatározása és elérése érdekében alkalmazott taktika, a gyakorlati forradalmi tevékenység a belső fejlettségi szinttől függ.

Vannak átmeneti tényezők is, amelyek az egységes stratégia kialakítását nem teszik lehetővé. A kínai nemzetközi politika szemben áll a világ szocialista átalakításával. Mai nemzetközi magatartásával lényegében az imperialista stratégia szolgálatába szegődött, miközben a szocializmus nevében cselekszik. Néhány szocialista ország pedig a nemzetközi porondon a békét, a nemzeti érdekeket, a függetlenséget abszolutizálja, és annak rendeli alá a társadalmi célokat, az osztályszolidaritást is. S végül a nemzetközi kommunista mozgalomban az egyes pártok vagy kommunista csoportok a létező szocialista országok bírálatát tekintik az előrehaladás fő eszközének.

Éppen ebből kiindulva szeretném az eurokommunizmus és a harmadik út teoretikusainak néhány állításával szemben kifejteni a mi álláspontunkat. A „harmadik út" kifejezést azért használom, mert az olasz kommunista párt XV. kongresszusára készített tézisekben szerepel az, hogy mivel a szociáldemokrácia nem váltotta be a munkásmozgalom által elé állított történelmi követelményeket, megmaradt a kapitalizmus keretei között, tehát ez nem járható út a munkásmozgalomban; a létező szocialista országok pedig nem olyan szocializmust hoztak létre, amely vonzó lenne Nyugat-Európában, tehát ez se járható út a nyugateurópai forradalmi mozgalom számára. Ezért Nyugaton a szocializmus megvalósításához harmadik útra van szükség, melynek fő tartalma az eurokommunizmus, és ez lényegileg a ma funkcionálótól eltérő szocializmust hoz létre.

Ez az állítás alapjaiban hibás, mivel lehetetlen összehasonlítani a szociáldemokráciát és a létező szocializmust. Amíg a szociáldemokrácia soha, semmikor nem lépte túl a tőkés társadalmi-gazdasági rendszer kereteit, addig a létező szocialista országok felszámolták a kapitalizmust.

A szocializmus társadalmi-gazdasági bázisa azonos, tehát nehezen lehet minőségileg eltérő szocializmust létrehozni. A szocialista társadalomnak legalább két alapvető, fő ismérvéhez ragaszkodnunk kell: a politikai hatalomnak a munkásosztály és szövetségesei által történő meghódításához, valamint a termelőeszközök magántulajdonának a megszüntetéséhez, a tőkésosztály gazdasági hatalmának a megdöntéséhez. Ez utóbbinak a megteremtése mint folyamat is felfogható. A politikai felépítmény lehet sokoldalúan gazdag (a helyi szervek, a központi összállami, törvényhozói, végrehajtói szervek kiépítésének meg kell felelnie a nemzeti sajátosságoknak, a politikai rendszer fejlettségének, a demokratikus hagyományoknak és így tovább), de ez nem változtatja meg a szocializmus lényegét.

A szocializmushoz vezető önálló, sajátos utat és annak módját saját országuk burzsoáziája ellen kell biztosítani és kivívni. Ezen a stratégián hosszú ideig sokat vitatkoztak a nemzetközi kommunista mozgalomban. A szocialista országok egésze eljutott arra az elvi álláspontra, hogy az út megválasztása mindenkinek saját joga és kötelessége, de mindenképpen a burzsoázia ellen folytatott harcban kell realizálódnia. Ha ellenünk akarják érvényesíteni, azzal a burzsoáziát erősítik. A történelmi kompromisszum megvalósítása nem tőlünk, hanem az olasz kommunista párttól, az olasz keresztény-demokrata párttól, az olasz burzsoáziától függ, amely most ismét inkább az Egyesült Államok gyámkodását igényli, minthogy bármiféle történelmi kompromisszumot elfogadjon. A testvérpártok vitatkozhatnak velünk, ha helytállnak abban a harcban, amelyet saját burzsoáziájukkal és a nemzetközi imperializmussal szemben folytatnak. Még konkrétabban: mi elviseljük a szavak kritikáját, de a „fegyverek kritikáját" a tőkés társadalom

ellen kell fordítani. A szocialista társadalom megvalósítását mi nem akadályozzuk meg Nyugat-Európában. Lehet, hogy számukra nem minden egyértelműen vonzó nálunk, de globálisan mi, a létező szocialista országok tesszük lehetővé, reális céllá, hogy bármiféle munkásstratégia érvényesülhessen Nyugat-Európában, ha megfelelő helyi erő is áll mögötte. A nemzetközi feltételek — az övék is, a miénk is — globálisan azonosak. De ők kevésbé képesek hozzájárulni a nemzetközi viszonyok kedvező létrehozásához, mint a sokféle hatalmi eszközzel, gazdasági, diplomáciai, katonai stb. eszközökkel rendelkező szocialista országok. Ezek stratégiát, taktikát és szövetségi szolidaritási helyzetet meghatározó tények.

Végül konkrét történelmi példával szeretném befejezni. Történelmi tény, hogy Kambodzsa az elmúlt három évben fokozatosan Délkelet-Ázsia feszültséggócává vált. A kormányzat háborút indított saját népe ellen, amellyel szemben felkeléssorozat bontakozott ki a hadsereg és a nép körében. Néptömegek áradata indult külföldi országokba: Vietnamba, Laoszba és Thaiföldre. (15 000 azok száma Vietnamban, akik Kambodzsából a maoista rezsim elől menekültek.) A Pol Pot-rendszer háborút indított Vietnam ellen, egy szocialista ország ellen. Kezdetben csak be-betörtek. 1977. szeptembertől azonban már frontális háború folyt a szocialista Vietnam ellen. Ez olyan agresszív nemzetközi magatartás volt, amely nemcsak az érintett országokat, hanem a térség helyzetét, nemzetközi biztonságát is jelentősen veszélyeztette. Éppen ezért az ellenakció két forrásból táplálkozott: belső forradalmi erők megszerveződéséből, a nép ellenállásából és a szocialista Vietnam segítségnyújtásából. Az imperialista államok hosszú időn keresztül a rendszer lehetetlenségéről, embertelenségéről írtak és így tovább. Ma, abban a pillanatban, amikor

a rendszer összeomlott, a helyzetet Vietnam ellen igyekeztek felhasználni. Nekik nincs gondjuk az osztályszemlélettel: ami Vietnam-ellenes, az hasznos a nyugati imperializmus számára, tehát azonnal összefognak mindenkivel, akivel csak lehet a szocialista Vietnam gyengítésére.

A Kambodzsai Népköztársaság létrejötte lehetővé teszi először a normális élet feltételeinek helyreállítását. Ahogy a kambodzsai elvtársak fogalmaznak, ősközösségi állapotról indulnak, még a családok is most alakulnak újjá. Lassan Vietnam is megkapja a megérdemelt nemzetközi környezetet, hogy erejének zömét saját boldogulására fordíthassa, és építhesse a szocialista társadalmat. Lehetőség nyílik a térség viszonyainak békésebbé tételére, Vietnam, Kambodzsa, Laosz és más országok kapcsolatának rendezésére. Így tükrözik a kambodzsai események a nemzeti és a nemzetközi érdekek valamiféle meghatározottságát.

Egy konkrét eseményben is tükröződhetnek tehát a nemzetközi viszonyok és a világforradalmi folyamat összefüggései.

Aggod József

AZ ANTIIMPERIALISTA TÉNYEZŐK KÖZÖTTI POLITIKAI VISZONYOK DIALEKTIKÁJÁNAK NÉHÁNY VONÁSA

A problémafelvetés szükségessége

Ma már minden újságolvasó vagy tévénéző tudja — de legalábbis érzi —, hogy nő a haladó erők közötti kapcsolatok jelentősége. Arra azonban már nehezebb választ találni, hogy mi e kapcsolatok tartalma, lényege, perspektívája. Márpedig az e téren felhalmozódott tapasztalatok, élő megoldatlan problémák kikényszerítik a válaszkeresést a politikai stratégia, a pedagógia stratégia vagy éppen a hétköznapi emberi kapcsolatok területén.

Munkacsoportunk évek óta foglalkozik ezekkel a problémákkal, egymás között is vitatkozva. Aki e gyűjteményt figyelmesen elolvassa, látni fogja, hogy — az alapvető nézetazonosság mellett — bizonyos eltérések is vannak e rész és Berecz János, illetve Görög Tibor elvtársak fejtegetései között.

Korunkban lépten-nyomon csalódniuk kell azoknak, akik nem szeretik a változásokat, akik — a konzervativizmus vagy a haladás nevében — a mozdulatlan nyugalomra vágynak. Egyelőre úgy tűnik, hogy minden újabb korszak színesebb az előzőnél, s aki történelmi izgalmakban akar részesülni, az a napi hírekben merül el.

Az antiimperialista erők közötti viszonyok lényegének felismerését számtalan tényező nehezíti. E viszonyok lényegének bonyolultságára, fejlett-

ségi stádiumára jellemző, hogy sok arcát villantja fel előttunk, de talán még többet eltakar.

A bonyodalmakat még csak fokozza, hogy antiimperialista erők viszonya az általánosabb viszonyoknak része. A nemzetközi osztályharc különböző tényezői saját objektív helyzetük, politikai-stratégiai-taktikai szándékaik szerint magyarázzák a különböző jelenségeket. Ezen a téren a kölcsönhatások szerepe óriási. A burzsoázia a tőle eltérő vagy vele szemben álló folyamatokat is saját társadalmi rendszerének logikája szerint igyekszik megmagyarázni és átformálni. Ebben nincs is semmi különös, azonban e logikai útvesztőbe könnyen beletévedhetnek a haladás erői is, ha nem képesek felismerni az antiimperialista, illetve a szocialista világ saját mozgáslogikáját.

A haladó erők viszonyának mai fejlettségi szintjén zavaró körülmény, hogy e színes kavargás nemcsak a szó tudományos értelmében, hanem köznapi értelmében is számtalan problémát vet fel, sőt, hibának tűnő vagy annak bizonyuló jelenségek is mutatkoznak. Hogyan viszonyuljunk ezekhez? Elvileg számtalan variáció lehetséges: szélső megoldásként elképzelhető, hogy nem veszünk tudomást a létezőről vagy — ellenkezőleg — „meglovagoljuk" azokat, az élességet kiáltva ki ezen a téren is a viszonyok fejlettségi kritériumának. Nem nehéz elgondolni, hogy az ilyen típusú reagálások bármelyike ellenfeleink pozícióit erősítené. A forradalmi munkásmozgalomban mindig is elutasították mind a tespedtséget, mind az öncélú vitát. Lenin a századfordulón a mozgalom egyik fogyatékosságának tartotta, „hogy nincsen nyílt vita a nyilvánvalóan eltérő nézetek között". A kommunista mozgalom mai vezetőitől is lehetne idézni hasonló véleményeket; amikor vitáról van szó, a kommunisták nemcsak kritikára, hanem önkritikára is gondolnak. Gilberto Vieira, a Kolum-

biai Kommunista Párt Központi Bizottságának főtitkára így fogalmazott: „le kell ásnunk saját hibáink gyökeréig, igyekeznünk kell olyan teljes és alapos következtetéseket levonni, hogy az ellenfélnek ne maradjon mondanivalója". S az önkritika követelménye nemcsak a mozgalomra általában, hanem a reális szocializmusra is érvényes. Közismert, hogy Lenin mindenkinél jobban ismerte és élesebben bírálta Szovjet-Oroszország fogyatékosságait, csakhogy ez a bírálat nem öncélú és nem romboló, hanem építő jellegű volt. A mai szovjet vezetés is hasonló szellemben jár el.

Az antiimperialista világerők közötti kapcsolatok természete minden bizonnyal sok fiatal gondolatait mozgatja meg, néhányan majd a probléma mélyébe is be kívánnak hatolni. Ehhéz egyre több irodalom áll rendelkezésre. (Csak az 1970-es évek válogatott bibliográfiájából legalább 50 oldalnyit lehet összeállítani!) Az irodalom mellett természetesen figyelemmel kell kísérni a konkrét valóságot, és azt is, hogy mindez hogyan tükröződik a közvéleményben, ezen belül az ifjúság véleményében. Az ilyen kérdésekkel való foglalkozás nagyon izgalmas már csak azért is, mert sokszor újra kell értékelni alapvető, véglegesnek hitt fogalmakat is. Ahhoz például, hogy az „antiimperializmusról" mondhassunk valamit, magát az imperializmus fogalmát is megfelelően kell értékelnünk. Nyilvánvaló például, hogy ha elfogadnánk a kínai vezetés okfejtését a „szociálimperializmusról", eltorzítanánk az „antiimperializmus" fogalmát is. Az imperializmus lényegét — mint ismeretes — Lenin tárta fel. Az általa kifejtett ismérvek egyikének-másikának intenzitása, megnyilvánulási formája, érvényességi köre megváltozott, a lenini meghatározás lényegét azonban a történelem igazolta.

Témánk szempontjából egy dolgot szükséges boncolgatni: mennyiben helytálló ma az a gyakran

felbukkanó megközelítés, miszerint az imperializmus azonos lenne a kapitalizmussal. Véleményem szerint az imperializmus és kapitalizmus ma legalábbis abban az értelemben nem teljesen azonos fogalmak, hogy a nemzeti felszabadító mozgalomban jelentős antiimperialista burzsoá rétegek is szerephez jutottak. Ezzel az imperializmus fogalmát leginkább a nép marxista fogalmával analóg módon lehet megközelíteni.

Ma az imperializmus politikai, gazdasági, katonai, ideológiai törekvéseivel — méretét és osztályösszetételét tekintve — igen széles körök állnak szemben. Az egyértelmű helyzetek magától értetődőek, vannak azonban határesetek is. Arról a tendenciáról van szó, amelynek során a nemzeti felszabadító mozgalom törzsi, feudális vagy burzsoá — a felszabadító mozgalom egy szakaszában haladó jelleget képviselő — elemei a felszabadulás után szembe kerülnek saját népükkel, és az imperializmushoz közelednek. Hasonlóan érdekes a békemozgalom monopolista köreinek vagy a burzsoá kormányok álláspontján álló szociáldemokrata vezetőknek a helyzete. Ezen a téren mindenesetre igen nagyok a mozgások, és fontos a különböző tendenciák történelmi irányának, konkrét szerepének vizsgálata.

Az antiimperialista tényezők közötti viszonyban a dialektika számos formában, a reflexiók sokaságában virágzik. Ezek egyikét-másikát érinteni fogom, azonban főleg az ellentmondásokkal foglalkozom. Ez két körülménnyel magyarázható: egyrészt a vizsgált viszonyok mai fejlődési stádiumában — a szó legkülönbözőbb értelmében — *az ellentmondások vannak előtérben,* Másrészt — Lenin jellemzése szerint — „tulajdonképpen a dialektika annak az ellentmondásnak a tanulmányozása, amely magában a tárgyak lényegében rejlik". Az ellentmondásokon belül is elsősorban a poli-

tikai szférában hatókkal foglalkozom, szem előtt tartva az ellentmondás egész szisztémáját, vagyis a negatív pólust (az imperializmus mozgásait) és az egyéb szférákban (gazdasági, ideológiai stb.) megnyilvánuló hatásokat is.

A félreértések kizárása végett szögezem le: nem helyes az az álláspont vagy érzésvilág, amely az ellentmondások létezését általában valami kétségbeejtő dolognak tekinti. Anélkül, hogy azt itt részletezhetnénk, hadd hívjuk fel a figyelmet arra, hogy az antiimperialista világerők viszonyában is *szerepük szerint különböző típusú ellentmondások* vannak: a fejlődést előre vivő, a fejlődést gátló stb. ellentmondások.

Az ellentmondásokat az antiimperialista tényezők konkrét viszonyaiban vizsgálva igen fontos a saját minőség követelménye. Arról van szó, hogy az antiimperialista erők viszonyát nem lehet más jelenségek kaptafájára felhúzni: itt a kapitalizmus belső logikája, de még a szocializmus belső logikája sem ad teljes eligazítást. A kapitalizmus belső viszonylatainak lényegét a kizsákmányoló-kizsákmányolt viszonyból fakadó antagonizmus határozza meg. A szocializmus világa mentes az antagonizmustól. Az antiimperialista erők viszonyának lényegét nem az antagonizmusok határozzák meg, de ilyen típusú ellentmondások azért léteznek.

Az antiimperialista tényezők közötti ellentmondások forrásai

Az *általános források* közül a „kívülálló" okok azokra a kölcsönhatásokra vezethetők vissza, amelyekbe az antiimperialista erők fejlődéstörténetük során belekerülnek. Természetesen, elsősorban az imperialista-antiimperialista ellentmondás negatív

pólusának hatásáról van szó. Ez számtalan formában megnyilvánul. Az imperializmus közvetlenül, egyenesen (hagyományos és „korszerűsített" formákban egyaránt) próbál beavatkozni az antiimperialista erők viszonyába, saját javára próbálja azokat kihasználni, megváltoztatni. A hatásoknak néha szélsőséges „eredményei" vannak: Engels már 1858-ban utalt az angol proletariátus elpolgáriasodására, de ismeretes napjainkban az amerikai szakszervezeti vezetésnek a nemzetközi kérdésekben a hivatalos kormánynál is szélsőségesebb álláspontja. Más, közvetettebb hatásformák is vannak: az uralkodó osztály helyzete és véleménye a „megszűnve megmaradás" alapján tükröződhet az ellenpólus álláspontjában is, ahogy ezt például a Közös Piaccal kapcsolatos antiimperialista véleményekben megfigyelhetjük. Sajátos formákban mutatkozik az imperialisták egymás közötti ellentéteinek hatása is.

A haladó erők közötti ellentmondásoknak nemcsak külső, hanem — ezzel természetesen kölcsönhatásban — belső, az *önmozgásból* eredő okai is vannak. Már Marx és Engels is világosan látták ezt. Igaz, a Kommunista Kiáltványban rámutattak arra, hogy az osztályellentétekkel együtt a nemzetek közötti ellentétek is eltűnnek, Marx azonban 1852-ben utalt e folyamat nehézségeire is; egyenesen „népek csatáiról" beszélt, pedig abban az időben a maihoz képest „egyszerűbbnek" tűnt az átmenet! Ma az antiimperialista mozgalom legstabilabb áramlatában, a munkásmozgalomban is ismertek a konkurrencia különböző formái. A mai felszabadító mozgalomban nemegyszer adódnak kényes helyzetek a különböző politikai csoportok vetélkedése miatt. A bizonyos közös érdekek alapján összefogott különböző erők között az ideológiai versengés mindenképpen folytatódik (esetenként a politikai is). (Gyakran igen drasztikus formákat ölt

ez a „verseny" a felszabadult vagy a fejlett tőkésországokban is.) Az antiimperialista erők táborában ma különösen felfokozott szerepet játszanak a különböző kispolgári erők. Az önmozgás során a mozgalomban lemaradások és előreszaladások is előfordulnak. Engels 1873-ban arról írt Bebelnek, hogy a proletariátus mozgalma különböző fejlődési fokokon megy keresztül és „minden fokon megreked az emberek egy része". A mozgalom önmozgása során olyan új típusú ellentmondások jönnek létre, amelyek fejlődése és megoldása útján fejlődik maga az antiimperialista front is. (Elmélet és gyakorlat, külső és belső tényezők ellentmondása, vitája, vívódása, eredményei, félsikerei, negyedsikerei, „szeplős" igazságai által halad előre az antiimperialista mozgalom sokszor olyan emberek tevékenységében, akik esetleg eszmeileg, sőt erkölcsileg sem makulátlanok.)

Az antiimperialista világerők viszonyában fontos rendező tényező *korunk alapvető ellentmondása.* Ennek felismerése vagy félreismerése, illetve félremagyarázása nagymértékben befolyásolja az antiimperialista erők összetételét, viszonyát. Korunk alapvető ellentmondásának elhomályosítása vagy meghamisítása nem utolsósorban éppen abból a célból történik, hogy összezavarják az antiimperialista front viszonyait. Ha például szegény—gazdag, színes—nem színes népek ellentéteit kiáltják ki alapvetőnek vagy valamiféle parttalan szocialista világfolyamatról beszélnek, tévútra vezetik az antiimperialista mozgalmat is. Korunk tényleges, alapvető — *a két társadalmi-gazdasági formáció közötti* — ellentmondásának felismerése viszont nagymértékben elősegíti az antiimperialista erők egészséges viszonyát. Meg kell azonban értenünk, hogy korunk alapvető ellentmondásának legpontosabb felismerése sem teszi „ellentmondásmentessé" az antiimperialista áramlatot. Ez a felfogás azt is

jelenti, hogy elismerjük: *jelentős helyzetbeli eltérések keletkeztek a haladó erők között.* Ezek nagy horderejű, az egész mozgalmat előrevivő ellentmondásokat szültek annak következtében, hogy a proletariátus a világ egy részén hatalomra jutott. Ez „mélységben tagolttá tette" az antiimperialista frontot: stratégiai eltérések, fázisbeli különbségek keletkeztek, sőt — napjainkra vonatkoztatva — egyes esetekben ellentétes stratégiájú társadalmi tényezők is egy oldalra kerültek az emberiség alapvető érdekeit érintő kérdésekben. Maga a munka-tőke ellentmondás is fejlődésének olyan stádiumába kerül, amelyben egyik ága megoldódik. Ezért — és más okok következtében — a munka-tőke ellentmondás mint totalitás tagolódik, strukturálódik, „dimenzionálódik", a közvetlen vagy éppen a távlati célok tekintetében jelentős részérdekbeli eltérések keletkeznek. Micsoda példátlanul színes világa ez az ellentmondásoknak! Az alapvető ellentmondás puszta feltárásával azonban még távolról sem oldottunk meg mindent! Szükséges — az antiimperialista erők szempontjából is — ezen ellentmondás fejlettségi stádiumának reális értékelése is. Másképpen kifejezve annak a kérdésnek a megválaszolásáról van szó, hogy a szocializmus milyen területeken, milyen mértékben meghatározó tényező a világban, hogy a szocialista, illetve általánosabban az antiimperialista erők milyen területen, mennyiben kénytelenek alkalmazkodni az imperializmushoz, mennyiben számolnak jelenlétével, és mennyiben képesek „diktálni az iramot". Ma már az imperializmusra való hatásnak is vannak reális megnyilvánulásai: hatóköre leszűkült, még egymás közötti ellentéteit sem oldhatjuk meg a régi módon; saját stratégiáját kénytelen volt „lejjebb srófolni", feldarabolni. A ma „döntő láncszeme" — az enyhülés elmélyítése, a fegyverkezési hajsza megfékezése — az imperialis-

ták között inkább polarizáló, míg az antiimperialista táborban közös nevezőre hozó tényező. (Bár az egyes alkotóerők számára konkrétan itt sem minden probléma megoldása egyformán aktuális.)

Az antiimperialista világerők viszonyában mutatkozó ellentmondások forrásai tekintetében rá kell mutatnunk még arra is, hogy az alapvető ellentmondás egy hosszú történelmi kor kísérőjelensége, amely meghatározza, de nem meríti ki a kor lényegét. A jelenlegi korszak kitűnik több dimenziójával, azzal, hogy egyidejűleg — az alapvető ellentmondás talaján, azzal azonos függésben, de viszonylag önálló jellemzőkkel — *több fő ellentmondás hat.* Ezek mindenekelőtt a három fő világforradalmi áramlat, valamint a háború és a béke erői közötti küzdelem forrásai, pozitív pólusai egyben az antiimperialista erők összetevői is. A kérdés ilyen megközelítése jó lehetőséget biztosít a heterogén antiimperialista erők közötti viszonyok — egységük, összetartozásuk, viszonylagos önállóságuk, dialektikus ellentmondásaik, problémáik — lényegének jobb megértéséhez.

Azon az alapon, hogy elismerjük korunk alapvető és fő ellentmondásainak társadalmi és osztálymeghatározottságát, még tovább lehet színesíteni az antiimperialista erők viszonyát. Arról van szó, amelyen keresztül megközelíthetjük a különböző *népek, nemzetek, államok, államcsoportok, pártok, mozgalmak, hitek* sajátos hatását az antiimperialista erők viszonyára.

Természetesen nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az antiimperialista mozgalom is emberek által létezik, akik saját törekvéseik bélyegét is otthagyják a mozgalmon. Ez szintén sokféle hatást képes gyakorolni: sok múlik például a vezetőségek, vezérek nézetein stb. Nem hallgathatunk arról a problémáról sem, amely összefügg a mozgalom fellendülésével, illetve apályával. Sikertelenség esetén

sokan elhagyják a mozgalmat, sikerek esetén sokan csatlakoznak hozzá — és hatást gyakorolnak rá — azok közül is, akik egyébként távol maradtak volna: időről időre „divattá" válik a marxizmus. Sok más egyedi időszakos, a mozgalom általános menete szempontjából véletlen dolog is felmerülhet: gazdasági, politikai vagy napjaink olyan — remélhetőleg átmeneti — tényezője, mint a kínai dimenzió, vagyis a különböző helyi és világproblémák maximális kihasználása egy vezetőség nagyhatalmi törekvéseinek szolgálatában.

Az internacionalizmus dialektikája

Az internacionalizmus témaköre természetesen nagyon szerteágazó. Ezen a helyen kizárólag az eddig tárgyaltak értelmében lesz erről szó.

Korunkban minden lényeges társadalmi folyamatra, ellentmondásra jellegzetes hatást gyakorol a *totalitásra való törekvés* felgyorsulása. Azokkal a szkeptikus nézetekkel szemben, amelyek nem tartják elég markánsan létezőnek ezt a nemzetközi tényezőt, hangsúlyozni kívánom annak objektív meglétét a nemzeti és osztályérdekekkel kölcsönhatásban, a nemzeti érdekek kollektivizálódása, szintetizálódása által és más módokon. A magyar történelem nagy sorsfordulóin több ízben is — különböző, sőt, ellentétes előjelekkel — nagyon reális, kézzelfogható szerepet játszottak a nemzetközi erők. A multinacionális konszernek világgazdasági és világpolitikai szerepe, a nemzetközi gazdasági, politikai, katonai szervezetek tevékenysége szintén nem hagyható figyelmen kívül ebben a vonatkozásban. Hovatovább ott tartunk, hogy nemcsak nemzetközi nincs nemzeti nélkül, hanem a legjelentősebb nemzeti megnyilvánulásokban is jelentkezik nemzetközi momentum. *Az internacionalizá-*

lódás, az interdependencia, az integráció tendenciája utolérte nemcsak a gazdasági, hanem a politikai, társadalmi, sőt az emberi kapcsolatok szféráját is. Mindez természetesen óriási hatással van az antiimperialista erők viszonyára, átszövi azokat, hiszen miközben előfordul, hogy két szomszédos település lakosai nem azonos nyelvet beszélnek, a felszabadító mozgalom táborában kontinentális, sőt szélesebb méretű összefogás kötelékei is kialakulnak. A leghétköznapibb, az emberek életét közvetlenül befolyásoló problémák egy része — fegyverkezés, szociális haladás, környezetvédelem — csak nemzetközi összefogással oldható meg. Ez a totalitásra való törekvés adott, konkrét történelmi szituációban, mivel korunk alapvető és a jelenlegi korszak fő ellentmondásai közvetítik, ahhoz hasonlít, ahogy a kontinensek nagy hegyvonulatai az egyes országok területén húzódnak keresztül.

Egyoldalú és torz képet kapnék azonban mai világunkról, ha csak az internacionalizálódást hangsúlyoznánk. Valójában némi túlzással azt mondhatnánk, hogy a jelen korszakban *a differenciálódás tendenciája is totális.* A „világpolitika" kialakulásának kora a nemzeti érzékenység, a nemzetek születésének és újjászületésének kora is. A differenciálódásnak azonban sok más dimenziója is van. Olyan dolgot, mint az „enyhülés", politikailag a legkülönbözőbb, osztálylényeg szerint pedig egyenesen ellentétes indítékok táplálhatnak. Az eszmei-ideológiai szféra tekintetében pedig sohasem szabad megfeledkezni arról, hogy minél szélesebben hat egy eszme, annál több embert von hatósugarába, bennük felerősödve vagy irányt tévesztve. Mindez növeli a *kölcsönhatások jelentőségét,* amelyek száma szinte követhetetlenné és kibogozhatatlanná válik.

Az antiimperialista világerők közötti kölcsönhatások természetesen nem üresjáratúak, nem ön-

célúak, legfőbb belső lényegük ma a politikai hatalom és a gazdasági felemelkedés irányába hajtja őket. Ehhez kívánnak egymástól támogatást, s nézetem szerint itt éli virágkorát a *külső-belső dialektikája.* A legtöbb volt gyarmati nép „saját" imperialistáival „erőpárba" állítva talán sohasem tudta volna kivívni függetlenségét. A másik oldalon viszont, legyen bár a legnemesebb szándékú és tárgyú a külső segítség, érintett nép saját erőfeszítései nélkül nem léphet előbbre. Nő a külső (nemzetközi) tényezők szerepe, de nő minden egyes nép önmozgósításának szerepe is — ez a legjelentősebb az antiimperialista erők viszonyában. Persze sok minden másról is szó van, például a nemzetközi stabilitás és a forradalmi labilitás mindenkori egyensúlyáról.

A mai stabilitás a forradalmi változások, az alapvető ellentmondás fejlődésének eredménye. Fenntartása — részünkről — a világforradalom eddig kivívott pozícióinak megtartását és megszilárdítását jelenti és nem a forradalmak „visszafogását". Azzal viszont számolnia kell, hogy ma is vannak az antiimperialista fronton belül olyan eltérő (politikai vagy földrajzi) helyzetek, amelyekben nem tudjuk automatikusan ugyanazt az értékű segítséget nyújtani, s így előfordulhat, hogy aktívabb belső erők nem kaphatnak olyan mértékű segítséget, mint más, esetleg nehezebb belső helyzetben levő társaik.

Korunk egyik jellegzetes vonása, hogy a különböző, illetve ellentétes politikai erők valósággal egymással versengve törekednek *szolidaritásra.* Erre sarkallja őket a már említett integrációs tendenciák sokasága, az ellenfél törekvése. Nagy hiba lenne, ha megfeledkeznénk azokról a nemzetközi jellegű megmozdulásokról, amelyek — az egymás közötti ellentétekkel összefonódva — a tőkés rendszer talaján végbemennek. A munkás nemzetközi-

ség — ahogy ezt a Kommunista Kiáltvány felfedte — eredetileg nem is annyira saját hajtóereje révén fejlődött, mint inkább a tőkések nemzetközi összefogására való reflexió volt. S ma is vannak részterületek, ahol a tőkés vagy egyenesen imperialista összefogás szinte hatékonyabb az ellenpólusnál. A tőkés világ ma még nagyobb mozgósítható gazdasági kapacitással rendelkezik nemzetközi céljai elérésére, mint mi. A NATO megalakulásával minden idők legerősebb imperialista tábora alakult ki, a nemzetközi monopóliumok a világgazdaság döntő tényezői, az Európai Gazdasági Közösség az egyik legfontosabb világpolitikai tényező. Az imperializmus koncentrálja erőfeszítéseit bizonyos területeken, az egymás közötti ellentétek elmélyülése és az Egyesült Államoknak való alárendelődés jegyében. A nemzetköziesedés áramlatának bűvköréből senki nem vonhatja ki magát, aki politikai szerepet akar játszani, legyen szó az egyházról, a fasiszta pártok „fekete internacionaléjáról", az anarchistákról, a konzervativokról vagy a terroristákról. A szocialista Internacionálé is aktivizálta tevékenységét a polgári rend védelme és — hogy témánkhoz illő „stílusossággal" fogalmazzunk: ezzel némileg ellentmondásban — az enyhülés érdekében. A kínai vezetés is szakított az „önelszigetelődés" politikájával és a „három világ" elmélete alapján széles körű nemzetközi kampányba kezdett — az általa szociálimperialistának tartott — Szovjetunió elszigetelésére. Nagyarányú mozgások, nemegyszer váratlan fordulatok, „egymásra találások" az ellenfél táborában — ez természetesen mind-mind befolyásolja az antiimperialista erők viszonyát is.

A haladó erők szolidaritásának határai ma igen tágak: magukban foglalják az antiimperialista, háborúellenes, antimonopolista erőket, akciókat. Nem csodálkozhatunk azon, hogy viták vannak a szo-

lidaritás természetéről, mibenlétéről. Ezek — a proletár internacionalizmusra vonatkoztatva — ma két szélső állítás között hullámzanak: egyfelől a proletár internacionalizmus ortodox, mozdulatlan felfogását védelmezik, másfelől azt szeretnék feloldani valamiféle „új internacionalizmus" parttalan mocsarában. (A szélsőséges nézetek között az átmeneti árnyalatok sokasága található.) Nyilvánvaló, hogy — mint minden a világon — a proletár internacionalizmus is alá van vetve a változás objektív -törvényeinek: a munka-tőke ellentmondás általános fejlődése, korunk alapvető ellentmondásának keletkezése, annak fejlődési stádiumai, a jelenlegi korszak fő ellentmondásai, az internacionalizálódás tendenciájának előretörése, a nemzeti színezet reneszánsza, az ellenfél módszerei, a partnerek véleménye — megannyi ok a változásra. A legkülönbözőbb relációkban mutatkoznak árnyalatok, az erősség tekintetében a fokozatok egész skálája követhető nyomon: egyoldalú segítség, kölcsönös segítség, szolidaritás, barátság, baráti bírálat; s ki tudná megmondani konkrét helyzettől függetlenül, hogy melyik fokozat a „legmagasabb rendű"? A terjedelem tekintetében lehet világraszóló, regionális vagy éppen két nép közötti. Vannak különbségek a mozgalmi és az intézményi hatalmi relációk tekintetében, és nem feledkezhetünk meg az emberi relációról sem. Jelentős különbségek lehetnek az értelmi, érzelmi, tudati, cselekvésbeli momentumok között. Bárhogyan is forgatjuk azonban, a proletár internacionalizmust nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez nem akarat, szándék kérdése, hanem korunk objektív realitásaiból fakad. A munka-tőke ellentmondás — és ennek következtében a proletár internacionalizmus — a maga nemében ma is totalitás, nem oldódik fel és nem oldható fel sem a haladó erők közötti szélesebb szolidaritásban, sem pedig saját belső di-

menzióiban. Azonban tudomásul kell venni egyrészt a proletár internacionalizmusnál szélesebb szolidaritási kölcsönhatásokat, másrészt a munkatőke ellentmondás fejlődése következtében a nemzetközi proletárérdekek belső strukturálódását. E változások politikai és érzelmi következményeivel számolnunk kell a politikában és az oktató-nevelő munkában is, és mindkettőben meg kell próbálnunk megértetni és érvényesíteni két dolgot. Egyrészt ma — anélkül, hogy eltűnt volna a nemzeti érdekek alárendelésének, az egyoldalú segítségnyújtásnak a momentuma — a hangsúly *az érdekek egyeztetésére* került. (1971-ben megjelent tanulmányomban a szocialista államok közötti viszonnyal összefüggésben „összehangolt szuverenitásról" írtam.) Másrészt az érdekek strukturálódása csak aláhúzza azok összehangolásának szükségességét a proletár internacionalizmus szellemében, vagyis a proletár internacionalizmus jelentősége, szerepe nem csökken, hanem nő korunk haladó erőinek kapcsolatában, a nemzetközi osztályharcban.

Korunk szolidaritási mozgalmaiban az egyik új momentum kétségtelenül a széles körű antiimperialista összefogás, amely azonban osztálytartalom szerint nagyon heterogén, dimenzionált. Ennek része a proletár internacionalizmus, de nem akármilyen része, hanem történelmi eredet, vonzerő, tapasztalat, történelmi perspektíva szerint az antiimperialista szolidaritás *magja,* és az antiimperialista szolidaritás *ellentmondás-komplexumában* ez a legfőbb hajtóerő. A haladó erők szolidaritásának szélesedő — egymást átható, egymásra épülő, viszonylag szuverén — köreiről van szó, amelyek középpontjában a szocialista világrendszer áll. Ezután következik a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom, az antiimperialista, antimonopolista és békeerők széles gyűrűje. Mindebből csak néhány

problémát ragadtunk ki. A proletár internacionalizmus történelmi szerepéből, értékéből nem von le az, ha elismerjük, hogy korunk szolidaritási mozgalmainak sajátos terméke a *demokratikus internacionalizmus*. Igaz, ennek voltak történelmi előzményei, ma azonban természetesen más a tartalma, a formája, a célja. Mai funkcióját tekintve a legfontosabb szerepe a szocialista és a volt gyarmati országok kapcsolatának van. A szocialista rendszer bizonyos értelemben konkrétan is betölti a proletár élcsapat szerepét a felszabadító mozgalomban, segít az ellenforradalom imperialista exportjának elhárításában, ahogyan ez történt például Egyiptom, Kuba, Szíria, Irak, Vietnam, Angola, Etiópia esetében. Természetesen, igen fontosak a felszabadult országok egymás közötti kapcsolatai is. Az úgynevezett el nem kötelezettek mozgalma valójában napjaink legnépesebb, igen aktív államcsoportját fogja össze. Sok más kapcsolat is van, így például a Carter—Begin—Szadat féle összeesküvési fronttal szemben kialakult szilárdság frontja, illetve az arab államfők 1978. novemberi bagdadi csúcsértekezlete vagy az arab népek 150 szervezetének damaszkuszi konferenciája 1978 november végén. Persze, kár lenne idealizált egységképet alkotni ezekről az eseményekről, a valóságban sokféle — közöttük negatív irányú — mozgásnak is tanúi vagyunk. (Külön is elemezni kellene a nemzetközi tömegmozgalmakban végbemenő folyamatokat, a Szakszervezeti Világszövetség, a DIVSZ, a Nemzetközi Nőmozgalom eseményeit stb. Vagy a „béke koalícióját" a maga változatos formáival, mint pl. a „fejlődési békevilágkonferencia", a „társadalmi leszerelési világkonferencia", a „békeépítők világközgyűlése" stb.)

A nemzetközi kommunista mozgalom kivételes helyzetben van az antiimperialista erők körében kiterjedtsége, tekintélye, eszmei és szervezeti be-

folyása miatt. Nagymértékben hat környezetére, pozitív értelemben táplálkozik is a környezeti hatásokból, ám bizonyos negatívumok tekintetében is. Ilyen körülmények között nem lehet ezen csodálkozni, hogy viták, sőt problémák is vannak a kommunista mozgalomban; az ellenkezője lenne furcsa. A nemzetközi kommunista mozgalom az élő, mozgó világ része, s mint ilyen, maga is hordozója, sőt előrevivője a dialektika — az ellentmondás — törvényének. Születésekor maga is átélte az „önmagával való azonosság" fázisát, szervezeti és politikai (stratégiai) értelemben is. Ebben az időben — Lenin figyelmeztetése ellenére — voltak, akik ezt az „azonosságot" történelmietlenül eltúlozták, elhanyagolva a nemzeti sajátosságokat. Viták azonban ekkor is voltak, még a kommunista Internacionáléban is! Az 1920-as években kirajzolódtak a stratégiai elkülönülés körvonalai (VI. kongresszus), majd az egyes pártok szervezeti önállóságának tendenciái (VII. kongresszus). A kommunista pártok ma több országban kormányzó pártok, másutt reális közelségbe kerültek a kormányzáshoz. A pártok ma önállóak, saját munkásosztályuknak és a nemzeti proletariátusuknak felelnek tevékenységükért. Érdekes, hogy ebben a fejlődési fázisban az eredetihez képest ellenkező dogma veszélye jelentkezik: a kommunista mozgalom bizonyos áramlatai az eltéréseket élezik ki, bár kétségtelen, hogy ebbe az irányba űzi őket az imperializmus érdeke és törekvése.

Mindenféle haladó szolidaritás központi problémája korunkban *a létező szocializmus* fejlődése, illetve az ahhoz való viszonyulás. Mind a fejlődés maga, mind annak megítélése azért olyan jelentős kérdés, mert egyrészt a szocializmus az antiimperialista harc legfőbb támaszpontja, másrészt a szocializmuson belüli viszonyok alapjában véve az egész emberiség jövőbeni viszonyainak mintájául

szolgálnak. (A szocializmus mai reális mivoltát úgy is kell értelmezni, hogy nem ideális abban az értelemben sem, hogy a gazdaságilag legfejletlenebb és legfejlettebb országok tömegei még „hiányoznak a sorból".) A probléma egyik oldala sem választható el korunk általános és antiimperialista erőkön belül kölcsönhatásaitól.

A szocializmust — akár mint rendszert, akár mint világrendszert, akár mint politikai világmozgalmat vesszük szemügyre — mindenképpen szerves része az antiimperialista erők közötti kölcsönhatásoknak. A problémát most kizárólag abból a szempontból vizsgáljuk, hogy a szocializmus, mint társadalmi-gazdasági formáció és mint világrendszer, hogyan illeszkedik az antiimperialista erők kapcsolataihoz. Az ma már világos a politikusok, kutatók többsége számára, hogy a szocializmus nem emelkedik „felül" a dialektika törvényein, azonban ennek természete körül nagy viták vannak. Napjaink legfőbb elméleti gyengesége, sőt torzítása a szocializmus saját természetének, saját dialektikája meglétének elvitatása. Igaz, ebben a szocializmus is „hibás", mivel még csak néhány évtizede fejlődik saját talaján, másképpen fogalmazva, fejlődésének kezdeti stádiumában van, még nem mutatta meg teljesen saját értékeit. Ebben a kedvezőtlen történelmi hatások (legfeljebb közepes fejlettségi szint) és a kedvezőtlen világgazdasági körülmények (ezen a téren a szocializmus inkább alkalmazkodni kénytelen, mint hogy diktálni tudná az ütemet) is szerepet játszanak. E körülményeket reálisan kell értékelni, többek között az antiimperialista erőknek nyújtható segítség lehetőségei szemszögéből is. Nem lenne azonban reális ezen nehézségek eltúlzása, amely bizonyos ponton túl a szocializmus belső lehetőségeinek kibontakoztatását gátolná; a rendszer „önbecsülését", híveinek felelősségét csökkentené. Valójában mi jellemzi ma

a szocializmus dialektikáját? Azt a lenini előrelátást igazolta a történelem, hogy a szocializmusban az antagonizmus eltűnik, de az ellentmondás megmarad. A szocialista rendszerben és világrendszerben ma ható ellentmondások forrásai között vannak történelmi és külső hatásokból fakadók és vannak saját talajon kialakultak is. A szocializmus saját ellentmondásai — például a különböző osztályok, nemzetek, népek, államok viszonyából fakadóak — arra figyelmeztetnek bennünket, hogy alaposan ki kell egészítenünk az ellentmondásokkal kapcsolatos eddigi ismereteinket, amelyek az antagonisztikus jelleg kísérő jeleként maradtak ránk. Egyre több jel vall arra, hogy adott körülmények között bizonyos új típusú szocialista ellentmondások mindkét pólusa pozitív szerepet tölt be (gondoljunk az anyagi és erkölcsi érdekeltségre, az integráció és a nemzeti felemelkedés tendenciájára), és ezek az ellentmondások új viszonyt követelnek. Igen fontos, hogy reálisan tudjuk értékelni a szocializmusnak — a nemzetközi munkásmozgalom legfőbb vívmányának — belső viszonyát (az internacionalizmus szocialista tartalmának realitását), lássuk az antiimperialista erőknek nyújtható segítség, a rájuk gyakorolható hatás reális lehetőségeit. Számolnunk kell azzal is, hogy az antiimperialista erők körében való mozgásokra nem csak a szocializmus gyakorol hatásokat, s a bennünket így ért hatások nem mindig pozitívak.

Az internacionalizmus világtörténelmet formáló erejéből mit sem von le, ha felfigyelünk bizonyos *negatív jelenségekre,* melléktermékekre, torzókra. Ilyen volt a szovjet—jugoszláv viszony; ilyen a „kínai dimenzió", a kínai—szovjet, a kínai—vietnami vita, a vietnami—kambodzsai konfliktus! Különböző konkrét okok miatt számolnunk kell az antiimperialista erők közötti konfliktusok ke-

letkezésével. (Ezek nagy része éppen az imperializmus „időzített bombája" miatt robban!) A haladó erőknek meg kell tanulniuk a nézeteltérések demokratikus megoldását.

Az antiimperialista erők közötti viszonyok perspektíváiról

Természetesen jósolgatásokba nem lehet bocsátkozni, csupán a látható tendenciák alapján lehet bizonyos következtetéseket levonni.

1. Belátható időn belül az antiimperialista erők közötti viszonyok egyszerűsödésére nem lehet számítani. Korunk alapvető ellentmondásának fejlődése, a jelenlegi korszak fő ellentmondásainak fejlődése, esetleg megoldása során természetszerűleg nő a haladó erők közötti kapcsolatok fajsúlya, jelentősége a nemzetközi kapcsolatok egészében.

2. Az antiimperialista erők közötti ellentmondások jelenlegi forrásai közül egyesek intenzitása csökken, másoké nő. A nemzeti sajátosságok, eltérések köre például ma még szinte beláthatatlan mértékben kiszélesedik.

3. A kölcsönhatások fejlődésében valószínűleg erősödik a komplexitás szerepe a legkülönbözőbb relációkban. Egy kis ország belpolitikai egyensúlyának megbomlása komoly nemzetközi konfliktusok veszélyforrásává válhat. A nemzetközi osztályharc különböző válfajai, területei, formái összefonódnak: a szocialista országok gazdasági teljesítményeinek növekedésétől nagymértékben függ az alapvető világpolitikai és ideológiai kérdések megoldása is. Egyes esetekben — emberi jogok, fegyverkezési verseny — szinte nehéz a határokat megvonni az imperializmus kampányaiban a gazdaság, a politika és a pszichológia között, s vala-

mely fejlődő ország „ideológiai éhségét" lehetetlen kielégíteni a tényleges éhezés megszüntetése nékül.

4. A haladó erők közötti kapcsolatok fontos vetülete a mozgalom—intézmény ellentmondás. Az antiimperialista mozgalmak természetes belső törekvése az intézményesülés: párt, hadsereg, kormányzat alakítása. Ezek nélkül a mozgalom egyszerűen nem érheti el célját. Ez azonban nem problémamentes: a mozgalom résztvevőinek egy része esetleg korrumpálódik, más része megrészegül a hatalomtól, az intézményekbe befészkelődhet a bürokrácia, a konzervativizmus. A mozgalom intézményesülésének olyan „természetes" problémái is vannak, amelyek a kormányzás nehézségeiből, például abból adódnak, hogy a választók azonnali sikereket várnak az új kormánytól. Ezeket a jelenségeket az anarchisták és az imperialisták kihasználhatják saját javukra, az antiimperialista erők bomlasztására. Számtalan módon igyekeznek befeketíteni különösen a szocialista országok kormányzati és pártintézményeit, lehetetlenné tenni azokat az antiimperialista erők szemében. Azon az alapon is „óvják" a mozgalmakat a szovjet segítségtől, hogy a Szovjetunió államként viselkedik, nem pedig mozgalomként. A diszkreditálást célozta a szocialista országokban az elleforradalmi elemekkel szembeni intézkedések elferdítése, az „emberi jogok" kampánya stb. Az imperializmus képes lesz a jövőben is — talán még körmönfontabb módszerekkel — ilyenfajta zavarkeltésre. Tudjuk, hogy — különösen az 1968-as csehszlovákiai események kapcsán — az imperializmus próbálkozása nem volt eredménytelen, legalábbis abban a tekintetben, hogy a kommunisták között is politikai vitákat provokált. A valóság pedig az, hogy már jelenleg is, de a közeljövőben talán még inkább adódnak majd olyan helyzetek, amikor a kommunisták nemcsak saját államuk, hanem a ka-

pitalista állam erélyesebb fellépését is követelik a terroristák, az anarchisták, a zavart keltő diákmozgalmak ellen. Az ilyen konkrét követelések vagy lépések növelik az antiimperialista erőkön belüli viták felületét. Az imperialisták egyébként minden eszközzel meg akarják akadályozni az antiimperialista mozgalmak intézményesülését (például a kommunisták kormányra kerülését), fel kell azonban figyelnünk a jövőt illetően az olyan magatartásra is, hogy bizonyos esetekben (az ellenforradalom exportjának megkönnyítésére vagy az antiimperialista erők fő gerincének gyengítésére) legalábbis átmenetileg támogathatnak Nagy Imre-, Alexander Dubcsek- vagy Hua Kuo-feng-féle „kommunistákat".

Számolni lehet azzal, hogy a jövőben fokozatosan kidomborodik az antiimperialista erők *dialektikájának* — benne az ellentmondásoknak — *saját arculata.* Ezzel kapcsolatban a következő dolgokra érdemes felhívni a figyelmet:

a) A jelenlegi állapotot (a mozgás pillanatnyi helyzetét) nem lehet mértéktelenül a jövőbe vetíteni. Sok mai probléma az imperializmus hatását, bélyegét viseli magán.

b) Az antiimperialista mozgalmakban mindig különböző típusú viszonyok, ellentmondások lesznek, a heterogén osztályösszetétel miatt a kapitalizmusra jellemzőktől a szocializmusig a legkülönbözőbb alap- és átmeneti esetek lehetségesek. Bizonyos helyzetekben kidomborodnak a gazdasági és politikai részérdekkülönbségek is. A mozgalom egészét — belső hajtóerejét — tekintve azonban a viszonyok távolodnak az antagonizmustól, és a baráti, demokratikus tendencia erősödik bennük.

c) A haladó erők közötti ellentmondások fejlődése során visszaesések, torzulások, zsákutcák is keletkezhetnek.

d) A jelenlegi körülmények között és a közeljövőben hiába számítanánk az antiimperialista erők közötti ideális egységre: az a reális, hogy a főbb akciók összehangolására lehet törekedni, számolva a vitákkal, félreértésekkel, ellentétekkel, sikertelenséggel is.

e) Az imperializmus visszaszorításával, felszámolásával — ami nem feltétlenül jelenti a kapitalizmus végét is! — a jelenlegi antiimperialista erők közötti viszonyok tartalma, tendenciája is megváltozik.

f) Az imperializmus hatásának csökkenésével szabadabbá válnak az *emberi törekvések* az útválasztás tekintetében. Ez az ellentmondásoknak új területét nyithatja meg, amelyek pólusai az objektív lehetőségek és a szubjektív — esetleg anarchizmusba nyúló — törekvések között feszülnek majd. A jövőben azzal is számolnunk kell az emberi kapcsolatokban, hogy bizonyos eltérések (nemzeti vagy egyéni), szokások — amelyek egyébként ismeretlenek maradnának más csoportok számára — az emberek hétköznapi érintkezései során ellentmondás jellegű kölcsönhatásokba lépnek, gazdagítva az emberi életet, egyben azonban bizonyos problémákat, esetleg súrlódásokat is okozva.

Ezek a feltételezések is részben problematikusak. Egy dolgot állíthatunk biztosan: a haladás jövendő harcosai nem fognak unatkozni!

Rajcsányi Péter

FEJLŐDÉSI TENDENCIÁK A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK MAI RENDSZERÉBEN

A nemzetközi tényezők relatív súlyának növekedése a társadalmi fejlődés törvényszerű eredménye. Ma nincs olyan külpolitikai kérdés egyetlen állam esetében sem, amely valamilyen formában ne illeszkedne a kapcsolatrendszer egészébe, sőt gyakran egyes korábban egyértelműen belpolitikainak nyilvánított kérdéseknek és intézkedéseknek is figyelembe veendő nemzetközi hatásai vannak. A nemzetközi kapcsolatok rendszere tehát olyan létező rendszer, amelyet — mint egészet — saját törvényszerűségek és fejlődési tendenciák jellemeznek. Ugyanakkor világos, hogy a nemzetközi viszonyokat alakító tényezők és a nemzeti fejlődésben érvényre jutó tényezők dialektikus egységet alkotnak. A nemzetközi kapcsolatok rendszerének fejlődése és a világforradalmi folyamat előrehaladása között egyértelmű kölcsönös kapcsolat létezik.

A nemzetközi kapcsolatrendszerben jelentkező tendenciák és változások három területen követhetők leginkább nyomon: tartalmában, funkciójában és struktúrájában. E három terület között összefüggések vannak, amelyekről nem szólok részletesen, mint ahogy csak érintőlegesen beszélek a struktúrában végbemenő változásokról is.

A tartalom

A tartalom leglényegesebb eleme a kor alapvető ellentmondásával, a szocializmus és a kapitalizmus közötti ellentmondással összefüggésben alakult ki, és mind a mai napig az maradt. Ma is az *antiimperialista front, a frontok egységének megteremtése, megszilárdítása és továbbfejlesztése a döntő kérdés* a szocializmus nemzetközi tevékenysége szempontjából. Természetesen az antiimperialista front megteremtésében nemcsak államok vesznek részt, hanem társadalmi erők és hatalmon nem levő szervezeteik is. Az alapvető tartalom változatlansága, hat évtizeden keresztül azonos volta mellett lényeges annak *fejlődése* is. Ez a fejlődés részben kifejeződik ugyan a nemzetközi kapcsolatrendszer struktúrájának alakulásában, de a döntő kérdések mégis csak azok, hogy *a nemzetközi kapcsolatok mai rendszere milyen elveken nyugszik és fejlődik tovább; ezek az elvek milyen mértékben és mélységben hatják át a nemzetközi kapcsolatrendszert.*

Az alapvető tartalom szempontjából a *békés egymás mellett élés elvének érvényre jutása a döntő.* Nyilvánvaló, hogy mind az alapvető tartalom, mind az elvek meghatározásában és az utóbbiak rangsorolásában eltérések figyelhetők meg a marxista—leninista és a polgári álláspontok között. Az elvek kialakítása és főleg elfogadtatása a nemzetközi életben mindig osztályküzdelemben történik, ahol alapvető szerepe a nemzetközi erőviszonyoknak volt, van és lesz. A békés egymás mellett élés elvének osztályharcban való érvényre jutása, annak mélységét és szélességét tekintve, több szakaszra osztható. A kiindulási pont az, hogy a békés egymás mellett élés a szocialista és a tőkésországok között kezdettől érvényre jutott,

bár az 1920-as években nagyon törékeny volt ez a kialakult kapcsolatrendszer.

A békés egymás mellett élés megvalósításának politikája tulajdonképpen a nemzetközi erőviszonyok adott állapotai elfogadtatásának politikája, és ezzel összhangban a nemzetközi erőviszonyoknak megfelelő nemzetközi kapcsolatrendszer kialakításának a politikája. A fejlődés *fő tendenciája:* a békés egymás mellett élés elvének mind teljesebb érvényre jutása és mind szélesebb körű érvényesülése a nemzetközi kapcsolatok mai rendszerében.

A tendencia *realizálódásával* kapcsolatban két tényt kell kiemelni:

1. A megvalósulás folyamatában szakaszok figyelhetők meg; ezek a szakaszok — nevezhetjük őket enyhülési szakaszoknak is — két egymással összefüggő folyamatot tükröznek. Egyrészt a nemzetközi erőviszonyoknak a szocializmus, az antiimperialista erők javára történő változását, másrészt a nemzetközi erőviszony-változások marxista—leninista és burzsoá felismerésének, tudatosodásának és stratégiává ötvöződésének folyamatát. Ezért a fő fejlődési tendencia érvényesülését egyaránt meghatározzák objektív és szubjektív tényezők, és korántsem közömbös a fejlődés szempontjából az, hogyan értékelik a nemzetközi élet fő erői az erőviszonyok állapotát, fejlődési irányát, dinamikáját, és milyen stratégiát, konkrét politikát alakítanak ki, kívánnak megvalósítani.

2. A nemzetközi kapcsolatrendszer alapvető tartalmában végbemenő változás szerves hatást gyakorol más, korábban is érvényesülő elvek tartalmára és szerepére. A hatás kétirányú. Egyrészt kiszélesedett és gazdagodott a hagyományos demokratikus elvek tartalma és szerepe. Így például megnövekedett a be nem avatkozás elvének hatóköre, és módosult a tartalma. Nemcsak a szuverén

államokra terjed ki, hanem az önrendelkezési jogért, a nemzeti függetlenség kivívásáért küzdő népekre és nemzetekre is. Ennek megnyilvánulása nyomon követhető Kambodzsa, Angola vagy éppen Namíbia esetében is. Tartalmának új eleme többek között a háborús uszítás vagy az ideológiai diverzió kizárása a normalizált államközi kapcsolatokból. Másrészt ezek az elvek részben vagy egészben „beolvadnak" a békés egymás mellett élés elvébe, amely így tartalmában, érvényesülésének tendenciájában gazdagodik. A békés egymás mellett élés elvébe való „beépüléssel" vagy a hozzá való szoros kapcsolódással ezek az elvek is egyre inkább nemzetközi megegyezések tárgyává, nemzetközi érvényű normákká válnak.

A nemzetközi kapcsolatok mai rendszere alapvető tartalmának elmélyítésében, a békés egymás mellett élés elvének érvényesülésében, a nemzetközi kapcsolatok egész rendszerének átalakításában az elmúlt 10 évben minden eddiginél intenzívebb előrelépés történt. A nemzetközi feszültség enyhülésének ez a folyamata, amely az 1960-as évek második felében kezdődött, a békés egymás mellett élés elve megvalósulásának vitathatatlanul eddigi legeredményesebb szakasza volt. A szakasz kiindulási tartalmát a szocialista országok kezdeményezései jelentették a nemzetközi viszonyok, elsősorban a második világháború után kialakult enyhülési viszonyok realitásként való elfogadtatására. Ezek a kezdeményezések a nemzetközi erőviszonyok adott állapotának helyes tükröződései voltak, és a megoldáshoz szükséges feltételekkel körülbástyázott problémák megszüntetésére irányultak. Így az 1970-es évek közepén lezárult szakasz végső tartalmát az adta, hogy az imperializmus ellenállását figyelembe véve mennyit sikerült megvalósítani ezekből — a nemzetközi kapcsolatok rendszerének átalakítására irányuló — javas-

latokból. A *szocialista enyhülési politika* legnagyobb sikere az volt, hogy lényegesen közelebb vitt egy olyan helyzethez, amelyben — a végbement változások és elfogadásuk nyomán — a nemzetközi kapcsolatok mai rendszere további minőségi változásának alapja is megteremtődik. Az európai biztonsági rendszert valóban megszilárdítják, stabilizálják a gazdasági, tudományos, technikai és kulturális együttműködés eredményei, a fegyverzetkorlátozás, a fegyverkezés megállítása és a leszerelés területén elért eredmények, és amelyben a békés egymás mellett élés elve az európaihoz hasonló mértékben jut érvényre a világ más részein is.

Nyilvánvaló, hogy az alapvető fejlődési tendencia még nem vezetett el ilyen nemzetközi kapcsolatrendszerhez. Mégis a történelmi távlatot tekintve azt lehet mondani, hogy lezárult — legalábbis Európában — a nemzetközi kapcsolatok fejlődésének egy 30 éves periódusa. A 30 év alatt és elsősorban az 1970-es évek első felében bekövetkezett mennyiségi változások a nemzetközi életben ott és annyiban — és csak annyiban — vezettek minőségi változáshoz, hogy a jelenlegi nemzetközi erőviszonyok realitásának elfogadtatása nemcsak egy periódus lezárását jelentette, hanem egy új szakasz nyitását is.

Egyik oldalról tehát az 1970-es évek közepére létrejött új állapotot természetesnek kell tekintenünk, és nincs mit csodálkozni azon, hogy az antiimperialista törekvések megvalósulásának dinamizmusa csökkent; ahogy szoktuk mondani: az enyhülés lelassult, itt-ott megtorpant. Ez az új szakasz olyan feladatok megoldását követeli, amelyhez az első lépést feltétlenül a megoldáshoz szükséges feltételek megteremtése, egy teljes feltételrendszer kiépítése, megszilárdítása jelenti. Ez a szakasz a nemzetközi erőviszonyokban az *erő-*

gyűjtés szakasza. Ebben a szakaszban képesnek kell lennünk — a taktika lenini értelmezésének és alkalmazásának megfelelően — nemcsak arra, hogy gondoskodjunk erőink gyarapításáról, és akár átmeneti visszavonulás közben is megőrizzük az elért alapvető eredményeket, hanem arra is, hogy új javaslatokkal, kezdeményezésekkel elősegítsük érdekeink későbbi megvalósítását. A nemzetközi erőviszonyok új minőségi állapotának megteremtésében természetesen nem a nemzetközi kapcsolatok játszanak döntő szerepet. Ez a társadalmi fejlődés előrevitelének, a világforradalmi folyamat előbbrevitelének folyamata. Ez a világforradalmi folyamat három fő ereje további erősítésének és mindenekelőtt a köztük levő kapcsolat megszilárdításának, az egység fejlesztésének a feladata. A mai nemzetközi kapcsolatrendszer ehhez más, nézetem szerint kedvezőbb feltételt jelent, mint húsz vagy harminc évvel ezelőtt.

A másik oldalról azonban a jelenlegi viszonyokat nemcsak az említett objektív helyzet határozza meg, hanem az imperialista ellentámadások is. Ebből a szempontból a jelenlegi szituáció nem tekinthető természetesnek. A mai *imperialista támadások* annak a helyzetnek a felismerésére épülnek, hogy még nincs meg a nemzetközi kapcsolatrendszernek a szocialista stratégia szerinti további, újabb minőségi változásához szükséges teljes feltételrendszere. Ezért a rendszer mai állapota nem minden elemében szilárd. Ebből adódik az imperializmus közvetlen célja: a szükséges feltételrendszer kiépítésének meggátlása, a nemzetközi kapcsolatrendszer további alakításában a kezdeményezés átvétele, az imperialista érdekek erőteljesebb megvalósítása. A nemzetközi viszonyok átalakulása, fejlődése törvényszerű folyamat; magának a tőkés kapcsolatrendszernek az átalakítása is szükségszerűvé vált. (Elég itt utalni a fejlődő or-

országoknak egy új nemzetközi gazdasági rend kialakítására irányuló követelésére.) Az imperializmus részvétele a nemzetközi kapcsolatrendszer átalakításában adottságainál fogva objektíve tagadhatatlan, és hogy az átalakulás tendenciája milyen elveken alapul, és ki az, aki ezt érvényre juttatja, abban az Egyesült Államok és a többi imperialista ország érdekeltsége jelentősen megnőtt az elmúlt két-három évben.

Egy amerikai irányítás alatti világrend megteremtése természetesen nem új törekvés az Egyesült Államok külpolitikájában. A Pax Americana elképzelés még a múlt században született. Ma viszont James Carter beszél egy „stabilabb és igazságosabb világrend" megteremtésének szükségességéről. Úgy véli, hogy — mint mondta —. a szükséges béke keretei olyan keretek, „amelyeken belül a mi eszméink [vagyis az amerikai eszmék] fokozatosan globális valósággá válhatnak". A mai amerikai álláspontot világosan megfogalmazta a Foreign Policy című folyóirat legutóbbi számának egyik szerzője: „Figyelembe véve a szovjet—amerikai hatalmi egyensúlyt és a nemzetközi kapcsolatok struktúrájának fejlődését általában, valószínűnek tűnik, hogy sem a katonai fékentartás elegáns keresetlensége, naivitása, sem a Nixon—Kisinger-féle grandiózus összekapcsoláson és nyomás gyakorlásán alapuló diplomácia nem nyújt megfelelő elvi és gyakorlati eszközt a fontos amerikai érdekek megvédéséhez. Mértékletesebb és egyúttal jobban kidolgozott új megközelítés szükséges." Vagy mint ahogy Brzezinski közölte 1979. január 15-én egy amerikai üzletembernek adott tájékoztatójában: „Nem törekszünk sem a Pax Americanán, sem egy szovjet—amerikai kondominiumon [több állam közös birtokán] alapuló világrendszerre... inkább független államokból álló

stabil és diverzifikált közösség kialakításában veszünk részt."

Anélkül, hogy az amerikai vagy szélesebben az imperialista stratégia, illetve a szocialista vagy az antiimperialista stratégia részleteit kellene itt elemezni, az alapvető tendencia és a hozzá fűződő stratégiai-taktikai cselekvési irányvonalak egyértelműek. Én azonban Leninnel tartok, aki az 1905-ös orosz forradalom értékelésével kapcsolatban mondta: „ha csak arra szorítkozunk, hogy meghatározzuk a különböző osztályok cselekvésének irányvonalát, s nem elemezzük harcuk formáit, akkor gondolatmenetünk tudományos szempontból nem lesz teljes, nem lesz dialektikus, gyakorlati-politikai szempontból pedig élettelen okoskodássá fajul". A formák és a módszerek tárgyalása azonban már inkább a nemzetközi kapcsolatrendszer funkciójával függ össze.

Mielőtt erre rátérek, a kapcsolatrendszer *tartalmával* összefüggésben hadd említsek *két lényeges fejlődési tendenciát.* Mindkettő a nemzetközi kapcsolatrendszer struktúrájának változásaiban jut érvényre, de nyilvánvalóan a tartalommal is összefügg.

1. A nemzetközi kapcsolatok mai rendszerének központi elemét alkotó államközi kapcsolatokat az a fő fejlődési tendencia jellemzi, hogy az alá- és fölérendeltségi kapcsolatokat a nemzetközi osztályharc sikerei nyomán egyre inkább felváltják az egyenjogúságra törekvésen és egyenjogúságon alapuló kapcsolatok, sőt jelentősen nő az elvtársi együttműködésen és kölcsönös segítségnyújtáson alapuló kapcsolatok száma, súlya és befolyása. A szocializmus nemzetközi rendszerének további szélesedése és egyúttal a szövetségi kapcsolatok elmélyítése, szorosabbá válása éppen napjainkban válik jelentős, világosan megfigyelhető tendenciává. Ez akkor is igaz, ha egy-két állam kivétel alóla.

2. A másik jelentős tendencia, hogy mivel az egyes országok belső életében az átmenet és általában a fejlődés különböző formákban valósul meg, az államközi kapcsolattípusok formái is sokasodnak és bonyolultabbá válhatnak. A mai rendszer kapcsolattípusainak sokféleségével is tükrözi a társadalmi élet fejlődését. Ezzel függ össze a különböző szövetségi alrendszerek kiépítése, általában a nemzetközi politikai közösségek vagy konglomerátumok sokasodása, és a közöttük kialakuló kapcsolatok bonyolultabbá válása. A nemzetközi kapcsolatok mai rendszerében egyaránt érvényesül a diverzifikáció és az integráció. Mindkét tendencia érvényre juthat nemcsak az új alrendszerekben, hanem a korábban meglevő alapvető politikai közösségekben is.

Van azonban itt egy igen érdekes egyedi jelenség. Ez *Kína* nemzetközi szerepének alakulása. Az egyedi sajátosságot elsősorban Kína nagysága, önmagában is relatíve zárt struktúrája és jellege adja. Kína nemzetközi szerepe az elmúlt 20 évben nem volt arányban tényleges materiális pozícióival, sem pedig a maoista ideológia vitathatatlanul meglevő, ám elég csekély és határozottan csökkenő befolyásával. De Kína mai nemzetközi szerepe sincs összhangban anyagi, szellemi erőforrásaival. Az 1960-as években és az 1970-es évek első felében Kína olyan helyzetet teremtett, melyben az indokoltnál nagyobb nemzetközi szerepe abból táplálkozott, hogy az önelzártságból való kimozdulásának irányát próbálták különböző oldalról befolyásolni. Még mai szerepe is részben ezen nyugszik. Ugyanakkor a „nyitás" eddigi iránya, az imperialista hatalmakhoz való erőteljes közeledés egyaránt alapozódik kínai elhatározásra és az imperializmus, elsősorban az Egyesült Államok politikai irányvonalváltására. Mind ez ideig Kína azonban nem döntött abban, hogy egyértelmű straté-

giai szövetséget kíván-e kötni az imperializmussal, noha vannak olyan erők, amelyek szorgalmaznak egy ilyen szövetséget. Hogyan lehetne akkor meghatározni Kína nemzetközi tevékenysége alakulásának tendenciáját? Az nem várható tőlem, hogy tíz évre előre megjósoljam, hogy Kína mit tesz majd. De szerepét alapvetően három tényező befolyásolhatja:

a) a kínai belső fejlődés;

b) a békés egymás mellett élés érvényre jutásának mértéke, és az ezen az elven alapuló nemzetközi kapcsolatrendszer kiépülésének üteme;

c) az, hogy meddig képes fenntartani „harmadik erőként" való megjelenésének látszatát.

Bár a történelmi analógiák sok esetben félrevittek, egyre többen hivatkoznak Kína esetén a náci Németország második világháború előtti helyzetére és későbbi szerepére, mint párhuzamra. Nem szeretem a csalóka analógiákat, de az kétségtelennek látszik, hogy minden olyan helyzetben, amelyben két nagyhatalom vagy két szövetségi rendszer között dinamikus egyensúlyi viszony van, egy velük később esetleg összemérhető erejű, tőlük relatíve független harmadik erő megjelenése különböző feltételek fennállása esetén csökkentheti az egész rendszer stabilitását. Kína eddigi tevékenysége beleilleszkedik ebbe a vonalba. Elméletileg lehetséges azonban egy harmadik út is. A nemzetközi kapcsolatrendszer — megfelelő továbbfejlődése esetén — olyan tényezővé válhat a bekapcsolódó Kína számára, amely korlátozhatja agresszivitását, és csökkentheti a kalandorság iránti hajlamát. Mind szovjet, mind amerikai oldalról vannak kísérletek arra, hogy Kínát a nemzetközi kapcsolatrendszer kialakult — noha ugyanakkor kétségtelenül változó — feltételeinek, „kötöttségeinek" elismerésére, a hozzájuk való alkal-

mazkodásra késztessék. A jelenlegi helyzetben azonban az alapvető problémát az jelenti, hogy Kína és az imperialista államok közötti kapcsolatok normalizálásában az egyik döntő elem Kína fegyverkezésének elősegítése, valamint az, hogy Kína agresszivitására, az elvi-ideológiai alapok csökkentésére, szerepük háttérbe szorulására szinte semmi jel nem mutat.

A funkció

A nemzetközi kapcsolatrendszer *funkciója kettős:* egyrészt *biztosítani kell* az emberiség túlélését és a társadalmi fejlődés feltételeinek egy részét, azaz a társadalmi haladás „külső" feltételeit. Másrészt a társadalmi élet olyan területét jelenti, amely alkalmas az egyes társadalmi formációk érdekeinek és értékeinek „közvetítésére". A szocializmus országai konkrét nemzetközi tevékenységükkel formálják a nemzetközi kapcsolatok rendszerét. Arra törekednek, hogy alkalmassá tegyék és egyúttal fel is használják ezt a társadalmilag haladóbb formációk közvetítésére. Így itt a fejlődés szempontjából két alapvető kérdés vetődik fel.

1. A nemzetközi kapcsolatok *mai rendszere kedvezőbb-e* a társadalmi haladás számára, mint a korábbi állapotok? Erre határozott igennel lehet válaszolni, és példaként elég Angolát, Mozambikot, Portugáliát vagy Kambodzsát említeni. Ugyanakkor figyelemmel kell lenni arra is, hogy nőtt a helyi tényezők szerepe, differenciálódtak a helyi háborúk típusai, és erőteljesebben jutnak érvényre a lokális specialitások.

2. Milyen *eszközök, formák és módszerek* jellemzik a társadalmi formációk érdekképviseletét és értékközvetítését? Az egyik alapvető probléma az, hogy nem szűnt meg a fegyveres erők és fegyverzetek növekedése, sőt, üteme több területen

meggyorsult. A világ — úgy tűnik — belépett egy új fegyverkezési hullámba. Lehet, hogy ez így túl kategórikus, de alighanem mégis ez a realitás. A fegyverkezés üteme ma — szívesebben mondanám, hogy ma még — meghaladja a leszerelési tárgyalásokon kialakuló korlátozások elérhetőségének ütemét. A másik probléma az, hogy ki választja meg a nemzetközi küzdelem eszközeit? Néhány évvel ezelőtt általánosan elfogadottá vált a katonai erők csökkenő kihasználhatóságának tétele. Számunkra is úgy tűnt, hogy a katonai terület jelentősen háttérbe szorulhat (csak „alapot" képez), és más erőtényezők szerepe növekszik erőteljesen. Ma megállapítható, hogy lényegében folytatódik a korábbi *kettős tendencia:* fejlesztések a katonai erők területén és tárgyalások a fegyverkezés korlátozására. Az Egyesült Államok és a NATO a fejlesztéseket a katonai erőegyensúly mindhárom szintjén (hadászati, harcászati, hagyományos fegyverek) folytatja. A tárgyalásokon pedig saját játékszabályai elfogadtatására törekszik, mint ezt G. Trofimenko, a moszkvai USA- és Kanada-kutató Intézet munkatársa nemrég egy cikkében leszögezte: az amerikai játékszabályok elfogadtatása mögött mindig az a törekvés húzódott meg, hogy Amerika maximálisan kihasználja az adott pillanatban élvezett tudományos-technikai és technológiai előnyét. Ez a mai szituációban még inkább jellemző, hiszen érvényesül az az amerikai elképzelés, hogy valamennyi kifejlesztett fegyvert lehetőleg rendszerbe kíván állítani. Mindezzel összefüggésben értékelhető a fegyverzetkorlátozás területén elért eredmények nagy jelentősége és a további lépések szükségessége.

Röviden érdemes összefoglalni az *imperialista szövetségi rendszerben* érvényesülő mai tendenciákat is.

1. Egy nemzetközileg relatíve gyengébb imperializmuson belül egy, a korábbinál gyengébb Egyesült Államok megerősítette vezető pozícióját.

2. Új munkamegosztás körvonalazódott, és lép fokozatosan — bár korántsem ellentmondásmentesen — életbe. Az Egyesült Államok globális elkötelezettségének egyes „szeleteit" kiosztja a szövetségesei között, miközben ő maga egyre erőteljesebben koncentrál egyrészt a közös elvek meghatározására, kimunkálására és ezekhez a „bázisértékek" szállítására, másrészt az általános irányító pozíciójába való helyezkedésre és a „végső" döntő tényező szerepének eljátszására. A kiosztás elemei közé lehet sorolni, hogy Franciaországnak Afrikában biztosított szerepet, Japánnak Ázsiában adott lehetőségeket saját érdekeinek bizonyos mértékű megvalósítására, valamint az NSZK-nak gazdaságilag és politikailag, mint szociáldemokráciának biztosított szerepet. Katonai területen idetartozik a NATO-fegyverek szabványosítása — amely a nyugat-európai fejlesztések egyes eredményeinek átvételét is jelentheti —, a nyugat-európai igényeknek megfelelően a hagyományos erők fejlesztése a NATO-ban, valamint a „szükségesnek tűnő" imperialista beavatkozásokban „közvetítők" és világméretekben mozgatható, ütőképes amerikai erők létrehozása.

A *szocializmusnak* sok lehetősége és eszköze van a nemzetközi kapcsolatok fejlődésének befolyásolására. Szinte mindegyik alkalmazása elsőbbséget követel. Azonban dönteni kell: mi az, ami ma kulcskérdés, és mi az, ami öt vagy tíz év múlva lesz azzá a nemzetközi kapcsolatok átalakításában. A mai helyzetben a legfontosabb feladat a katonai erőegyensúly fenntartása, és a fegyverzetkorlátozás, valamint a leszerelés területén való előrelépés. A szocializmus képes az erőegyensúly fenntartására, és három vagy öt év múlva ezt az imperia-

lizmus ismét kénytelen lesz belátni. Ekkor a fegyverzetkorlátozás és a leszerelés területén ismét reális lehetőség nyílik az előrelépésre. Ugyanakkor megint felvetődik majd a kérdés, hogy mivel kell és lehet még alátámasztani a nemzetközi rendszer biztonságát, stabilitását. Nyilvánvalóan kölcsönösen előnyös együttműködéssel, éspedig döntő mértékben a gazdasági és tudományos-technikai területen. Vagyis öt-tíz év múlva a kulcskérdés az lesz, hogy milyen a szocializmus gazdasági képessége, milyen a szocializmus helyzete a nemzetközi gazdasági erőviszonyokban, mennyiben jelent nemcsak „passzív" lehetőséget, hanem bizonyos kényszerítő tényezőt az együttműködés fejlesztéséhez.

Az erőgyűjtés nyilván új erőviszony állapotához vezet. Az eddigi történelmi tapasztalat és az alapvető fejlődési tendencia jogossá teszi azt a várakozást, hogy az új állapot is a szocializmus számára lesz kedvezőbb.

Görög Tibor

A VILÁGFORRADALMI FOLYAMAT FOGALMÁRÓL

A világforradalmi folyamat fogalma gyakran fölbukkan különböző dokumentumokban. Bár ez nem okoz különösebb zavart a gyakorlati mozgalomban, de tény, hogy a marxista irodalomban nincs egységes álláspont a világforradalmi folyamat fogalmának tartalmára és terjedelmére vonatkozóan.

A világforradalmi folyamat fogalmának legátfogóbb meghatározását Vagyim Zaglagyin adta „Mirovoj revoljucionnüj processz na szovremennom etape" című 1970-ben Moszkvában megjelent könyvében. Zaglagyin szerint „a világforradalmi folyamat mint olyan — történelmi folyamat társadalmi oldala". A. M. Kovaljov professzor néhány vonatkozásban vitatkozik ugyan Zaglagyinnal, de ezzel a meghatározással lényegében egyetért. Kovaljov mindössze azt hangsúlyozza erőteljesebben „A világforradalmi folyamat tartalma és fejlődésének törvényszerűségei" című 1974-ben megjelent könyvében, hogy a világforradalmi folyamat az osztálytársadalmak kialakulásával vette kezdetét.

Santiago Carillo a Spanyol Kommunista Párt legutóbbi kongresszusa előtt közzétett állásfoglalásában azt hangsúlyozta, hogy a világforradalmi fo-

lyamat a társadalmi emancipáció megvalósításának, a munkásosztály történelmi hivatása megvalósításának a folyamata, s ez a folyamat a Párizsi Kommünnel vette kezdetét.

Ljah „A világforradalmi folyamat elméletének tárgya és helye a tudományos kommunizmus rendszerében" című írásában viszont azt az álláspontot képviseli, hogy a világforradalmi folyamat a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetnek, a világ forradalmi megújhodásának a folyamata, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal vette kezdetét. Ezt az álláspontot meglehetősen sokan osztják.

Megítélésem szerint az irodalomban vagy még inkább a propagandamunkában, az oktatásban és a dokumentumokban összemosódik három elkülöníthető fogalom: 1. világforradalmi folyamat; 2. korunk világforradalmi folyamatą; 3. szocialista világforradalmi folyamat. A szükséges differenciáltság hiánya nem okoz ugyan különösebb zavarokat a gyakorlati mozgalomban, de az oktatás folyamatában feltétlenül törekednünk kellene arra, hogy differenciáljuk ezeket a fogalmakat.

Megítélésem szerint a világforradalmi folyamat zaglagyini meghatározása több okból nem fogadható el, most azonban csak két okot emelnék ki. *Először:* a világforradalmi folyamat nem egyidős a történelmi folyamattal, sőt az osztálytársadalmak történetével sem, hanem sokkal fiatalabb annál. Csak a termelőerők és a termelési viszonyok fejlődésének meglehetősen magas szintjén, a világpiac kialakulását követően, az intenzívé vált nemzetközi viszonyok talaján egyesültek a helyi, forradalmi folyamatok világforradalmi folyamattá. Ennek az integrálódásnak a történelmi hátterét Marx és Engels leírta a „Német ideológiá"-ban, s ennek tömör összefoglalása és a „Kommunista Kiáltvány" első fejezetének 19. bekezdése.

Másodszor: a világforradalmi folyamat a történelmi folyamat társadalmi oldalának csak egyik része. A társadalmi oldalához nyilvánvalóan hozzátartoznak a retrográd mozgások, reakciós mozgalmak és fejlemények (például ide sorolható az olyan társadalmi-politikai fenomén, mint a fasizmus és az ahhoz hasonló jelenségek), amelyek azonban semmiképpen sem (vagy csak egy szofisztikus áldialektika alapján) tekinthetők a világforradalmi folyamat részének.

Éppen ezért én azoknak a szerzőknek az álláspontját osztom, akik azon a véleményen vannak, hogy a világforradalmi folyamat az újkorban jött létre. (Ez a vélemény a marxi—engelsi szövegekkel is alátámasztható, bár természetesen az ezekre a szövegekre való hivatkozás mindössze egy filológiai ténynek a rögzítése, de semmiképp sem bizonyíték az előbb említett álláspont helyessége mellett.) Lényege szerint nem más, mint az egyetemes emberi haladás (nem általában a történelmi folyamat) társadalmi-politikai oldala. Vagy másképp fogalmazva, a világforradalmi folyamat funkciója a fennálló társadalmi-politikai valóság átalakítása a haladás irányába. Ezzel függ össze az, hogy a világforradalmi folyamat saját törvényszerűségei miatt destabilizáló hatást gyakorol a nemzetközi erőviszonyok jelenkori rendszerére. Mindenfajta egyensúly ideiglenes és törékeny. A világforradalmi folyamat jövőbeni kibontakozása szükségszerűen föl kell hogy borítsa a jelenlegi egyensúlyt. Reményeink szerint a jelenlegi egyensúlynak a fölborulása nem vezet háborúhoz.

A marxista szerzők általában egyetértenek abban, hogy korunk világforradalmi folyamata és a szocialista világforradalmi folyamat a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal vette kezdetét. Carillónak némileg igaza van abban, hogy korunk világforradalmi folyamatának és a szocialista vi-

lágforradalmi folyamatnak a kiindulópontja a Párizsi Kommün. (Ez az álláspont egyébként bizonyos lenini szövegekkel is alátámasztható. Én azonban most eltekintek e kérdés vizsgálatától, csupán azt jegyezném meg, ha nem is Carillónál, de jó néhány más kommunista publicistánál az említett álláspontnak a képviselete egyfajta kísérlet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom korszakalkotó, világtörténelmi jelentőségének az elhomályosítására.)

Én azokkal a szerzőkkel értek egyet, akik nem tesznek azonossági jelet korunk világforradalmi folyamat fogalma közé. Korunk világforradalmi folyamata magába foglalja a szocialista világforradalmi folyamatot (bár ez a magába foglalás nagyon bonyolult), amely annak egyik meghatározó dimenziója, és ennek keretében oldódik meg elsősorban korunk alapvető ellentmondása.

Ha már használtam korunk alapvető ellentmondásának kategóriáját, akkor közbevetőleg megjegyzem, hogy én nem értek egyet azokkal a szerzőkkel, akik azt tartják, hogy annak egyik pólusát a szocialista társadalmi-gazdasági formáció, a szocialista világrendszer, a másik pólusát pedig a tőkés társadalmi-gazdasági formáció, a tőkés világrendszer alkotja. Én azt az álláspontot tartom helyesebbnek, amely szerint korunk alapvető ellentmondásának mind a két pólusa strukturált és elemekre tagolt. Az alapvető ellentmondás szocializmuspólusát a következő elemek alkotják:

1. A megvalósult szocializmus világa, vagy másképp fogalmazva, az államilag szervezett munkásosztály ereje.

2. A tőkésországok osztályharcos munkásmozgalma, a tőkésországok kommunista és munkáspártjai.

3. A nemzetközi fölszabadító mozgalmak szocialista orientációjú osztagai. E póluson belül termé-

szetesen az első elem játssza a döntő és meghatározó szerepet.

Az alapvető ellentmondás kapitalizmuspólusát a következő elemek alkotják:

1. Az állammonopolista kapitalizmus.

2. A nemzeti fölszabadító mozgalmak és az úgynevezett fejlődő országok övezetének tőkés orientációjú erői.

3. A szocialista országokban azok az erők és csoportok, amelyek még táplálják a tőkés rend visszaállításának reményét (ilyen erők a szocialista országokban még léteznek, időről időre aktivizálódnak és zavart okozhatnak). E póluson belül is természetesen az első elem játsza a döntő és meghatározó szerepet. Korunk alapvető ellentmondásának ilyen felfogása megítélésem szerint jobban tükrözi a realitást.

Visszatérve azonban az eredeti gondolatmenethez, ismételten hangsúlyozom, hogy a szocialista világforradalmi folyamat korunk világforradalmi folyamatának egyik meghatározó dimenziója. Ennek azonban sok más, lényeges dimenziója is van. Szoboljev (az ő nevéhez kapcsolódik a népi demokratikus forradalmak tapasztalatai elméleti általánosításának egyik első kísérlete) a „Rabocsij Klassz i Szovremennij Mir" című folyóirat 1977. évi utolsó számában közölt tanulmányában korunk világforradalmi folyamatának következő dimenzióit emeli ki:

1. A szocialista forradalomnak mint társadalmi forradalomnak a kibontakozása mindazokban az országokban, ahol már győzött a szocialista forradalom, mint politikai forradalom.

2. Az antimonopolista demokratikus forradalom kibontakozása a fejlett tőkésországokban. Ez a forradalom Szoboljev szerint magában hordja a szocialista forradalomba való átnövés lehetőségét. (Az érintett országok vonatkozásában talán helyesebb

nem a forradalom kibontakozásáról, hanem annak érlelődéséről beszélni.)

3. Imperialistaellenes, antimonopolista és bizonyos értelemben antifeudális (Szoboljev szóhasználata szerint latifundiumellenes agrár-) forradalom kibontakoztatása a közepesen fejlett tőkésországokban. A forradalom ezekben az országokban is magában hordja szocialista forradalomba való átnövés lehetőségét.

4. Antiimperialista, antikolonialista, komprádor burzsoáziaellenes, nemzeti fölszabadító forradalmak kibontakozása.

5. A neokolonializmus elleni, a helyi reakció és a bürokratikus burzsoáziaellenes nemzeti demokratikus forradalom kibontakoztatása azokban a volt gyarmati országokban, amelyek már kivívták politikai függetlenségüket.

6. A termonukleáris világháború elhárítása, a nemzetközi béke és biztonság rendszerének kiépítése. (Ehhez még feltétlenül hozzá kellene tenni azt, hogy korunk világforradalmi folyamatának egy sajátos dimenzióját alkotja a tudományos-technikai forradalom.)

A tudományos-technikai forradalom kibontakozása nagy hatással van korunk világforradalmi folyamatának valamennyi szektorára, a világforradalmi folyamat egészében erősíti az úgynevezett interdependenciát, azaz felfokozza mindazokat a tényezőket, amelyeknek a hatására korunk világforradalmi folyamata oszthatatlan jelleget öltött. A tudományos-technikai forradalom hatására a világforradalmi folyamat egyre inkább rendszerként működik, amelynek az alapelemeit a helyi, a nemzeti forradalmi folyamatok alkotják. A nemzeti forradalmi folyamatok azonban szükségszerűen integrálódnak egy globális erőtérbe, stabilizáló vagy destabilizáló hatást gyakorolva meghatározott geopolitikai vonatkozásban.

A földrajzi távolságok egyre kisebb mértékben akadályozzák a világ különböző tájain kibontakozó forradalmi folyamatok összegződését és a forradalmi erők tevőleges internacionalista szolidaritását. Castro teljes joggal állapíthatta meg azt, hogy a kubai szocializmus létét a szibériai aknák mélyén szunnyadó szovjet raktéták is védik, ugyanakkor a kubai szocializmus is közvetlenül segítette a forradalmi folyamatok kibontakoztatását a távoli Afrikában.

Hitünk és reményeink szerint a világforradalmi folyamat visszafordíthatatlan. Ezt a vonatkozást hiba lenne azonban túlhangsúlyozni. Egyes szerzők (például Kosztyin a Teorija naucsnogo kommunyizma 1978. 1. számában közölt tanulmányában) azt hangsúlyozzák, hogy a forradalmi munkásmozgalom végcéljának megvalósulása a történelmi fejlődés objektív folyamatának szükségszerű következménye. Ez az álláspont azt sugallja, hogy történjék bármi — a komunisták akár hibát hibára halmozhatnak —, a forradalmi munkásmozgalom végcélja akkor is megvalósul. A forradalmi optimizmus a marxista gondolkodási mód erénye, de időnként ez a forradalmi optimizmus a teológiai fatalizmus határait súrolja, s ez hiba elméleti és módszertani vonatkozásban egyaránt.

A mai világban léteznek és szaporodnak azok az erők és tendenciák, amelyek erősítik a világforradalmi folyamat visszafordíthatatlan jellegét. Léteznek azonban az ezzel ellentétes erők és tendenciák is. Létrejöhet egy olyan konstelláció, amikor ezek a negatív tényezők kerülnek fölénybe (például egy termonukleáris világháború esetén), ez eltorlaszolhatja a világforradalmi folyamat további kibontakozásának útját, és esetleg több nemzedéknyire is visszavetheti a társadalmi haladás folyamatát. Erre megítélésem szerint helyesen mutatott rá Togliatti az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusán

elmondott referátumában. Az pedig tulajdonképpen nem is vitatható, hogy a világ egyes tájain nemzeti keretekben ma még reálisan létezik a sikeres ellenforradalmak veszélye. Számolni kell a forradalmi folyamatok elfajulásának veszélyével is. Megítélésem szerint ennek voltunk tanúi Kambodzsában. Emlékezzünk csak: — három és fél évvel ezelőtt az antiimperialista forradalmi erők győzelmeként ünnepeltük Pol Poték bevonulását Pnom Phenbe. Emlékezzünk csak vissza a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának a Kambodzsai Kommunista Párt Központi Bizottságához intézett táviratának, valamint alig másfél évvel ezelőtt a Novoje Vremja hasábjain „Az új úton" címmel megjelent cikknek a rendkívül pozitív minősítéseire. Méltatta a kambodzsai forradalmi változásokat Szoboljev is a már idézett tanulmányában. Azt hiszem, hogy itt nem arról van szó, hogy ezek az értékelések eleve tévesek voltak, hanem inkább arról, hogy Kambodzsában forradalmi átalakulás ment végbe, amely azonban elfajult egy radikális, primitív, paraszti, utópisztikus szocializmus írásába. Az élet időnként furcsa eseteket produkál. (Csak közbevetőleg megemlítem, hogy az 1920-as évek elején a Szovjetunióban Ivan Kremljov tollából megjelent egy regény „Alekszej fivérem utazása a paraszti utópia országában" címmel. A regény cselekménye 1984-ben játszódik. Erre az időre Oroszországban a népesség többségét kitevő parasztság végrehajtotta a maga forradalmát, illetve a proletárforradalom átalakult paraszti forradalommá. A regénybeli állapotok sok vonatkozásban emlékeztetnek a kambodzsai realitásokra. Mint tudjuk, Pol Poték a városok lakóit kitelepítették vidékre, a munkásokat, alkalmazottakat, értelmiségieket mezőgazdasági munkára kényszerítették. A főváros kétmilliós lakosságából csak húszezren maradtak a helyükön. Az 1984-es, re-

génybeli Moszkvának is csak harmincezer lakosa van.) Visszatérve azonban az eredeti gondolatmenethez, ismételten hangsúlyozom, hogy Kambodzsában egy eredetileg forradalmi folyamat elfajult, s ma a forradalmi folyamat újrakezdése a feladat. A forradalmi folyamatok elfajulásával a jövőben is számolni kell, és annál jobban, minél elmaradottabb az a nemzeti társadalmi közeg, amelynek talaján ez a folyamat kibontakozik.

Befejezésül még egy megjegyzést. A teleológiai fatalizmustól való elhatárolódás semmiképpen sem jelenti annak tagadását, hogy korunk világforradalmi folyamata teleológiailag is motivált. A forradalmi munkásmozgalomnak ma is meghatározó dimenziója a végcélra irányultság. Ezt annál is inkább fontos hangsúlyozni, mert a kommunista mozgalom egyes osztagaiban egyes teoretikusoknál tapasztalható egyfajta visszatérés a bernsteini elvhez: „A mozgalom minden, a végcél semmi." Nem véletlen, hogy a Novoje Vremja 1978. 22. számában Jean Ellensteinnel polemizáló cikkének „Viszsza Eduard Bernsteinhez" címet adta. Ma is érvényes Lukács Györgynek az a megállapítása, hogy „a végcél elszakítása a mozgalomtól nemcsak a mozgalom mindennapi kérdéseinek helyes perspektívába állítását akadályozza meg, hanem egyben utópiává változtatja a végcélt is". S ma talán időszerűbb, mint megfogalmazásának idején Rosa Luxemburg híres formulája: „Számunkra, forradalmi proletárpárt számára nincs gyakorlatibb kérdés, mint a végcél kérdése."

Tóth Dezsőné—Ruff Mihály

A KÉT SZÖVETSÉGI RENDSZER ÉS A VILÁGFORRADALMI FOLYAMAT

A világforradalmi folyamat elemzése központi helyet foglal el a Varsói Szerződés tagállamai, valamint a NATO stratégiájának és taktikájának kidolgozásában. A nemzetközi viszonyok változása és a nemzetközi erőviszonyoknak a szocialista világrendszer javára történő módosulása újra és újra felveti a világforradalmi folyamat rövid és hosszú távú perspektívájának meghatározását. A nemzetközi erőviszonyoknak és benne a világforradalmi folyamat erejének megközelítően pontos feltárása a két szövetségi rendszer számára meghatározó jelentőségű szükséglet.

A NATO harmincéves fennállása alatt jelentős változásokon ment keresztül a tagállamok társadalma, átalakultak a szövetség országai közötti erőviszonyok. A NATO nemzetközi környezetében alapvető fordulat következett be, amelyben meghatározó volt az erőviszonyoknak a szocialista világrendszer javára történő megváltozása. Ebből következően a kelet—nyugati kapcsolatok újra szerveződtek. A gyarmati rendszer felbomlásával, az állami függetlenség birtokában új folyamatok kezdődtek el a különböző kontinenseken. A politikai döntések előkészítésében és a stratégia, a taktika igazolásában egyre nagyobb szerepet kapnak a társadalomtudományok. A burzsoá kommuniz-

muskutatás 1945-től napjainkig mindinkább alkalmazkodik a szocialista világrendszer fejlődéséből eredő új feltételekhez, részt vállalt és közreműködik a szocializmus elleni harc különféle formáinak, módszereinek kidolgozásában, megalkotta az antikommunista ideológia rugalmasabb koncepcióit. Különösen az 1960-as évek elejétől ezeknek az igényeknek a kielégítése érdekében a történelmi, politológiai, külpolitikai kutatások szervezett bázisát is kiszélesítették. A NATO különböző elméleteket használ fel a szocialista országokkal kapcsolatos politikájában. Ezek közül a legjelentősebb az antikommunista totalitárius doktrína, a burzsoá pluralizmus koncepció, az evolúciós elmélet, az imperialista Európa-ideológia és a burzsoá nacionalizmus. A „totalitarius" doktrínának jelentős történelmi múltja van, amelyben öt fejlődési szakaszt különíthetünk el. Az első szakasz keletkezésétől, 1917-től 1933-ig tartott, amelyet az 1933—1945 közötti időszak követett. A totalitárius doktrína fejlődésének harmadik szakasza az 1945—1960 közötti évekre tehető, azt követi a negyedik fejlődési stádium az 1960-as évtized, míg az ötödik fázis a nemzetközi enyhülési időszak.

A polgári történetírásban, politológiában a totalitárius doktrínának lényegileg több megjelenési formája létezik. Az egyik variáció a két világháború közötti években kialakult koncepció folytatásaként a fasizmus és a szocializmus azonos jellegét emeli ki, (a totalitárius rendszer fő ismérvének teljesen önkényesen azt tüntetik fel, hogy az államot egy párt irányítja egységes pártideológia alapján). A burzsoá ideológia konkrét történelmi szituációk leírásában megenged bizonyos különbségeket a fasizmus és a szocializmus között, mivel ezeknek a merőben ellentétes társadalmi jelenségeknek az egyszerű azonosítása túlságosan kirívóvá tenné a történelemhamisítást. Az azonosítás

leplezése érdekében a legutóbbi években megalkották ennek a doktrínának egy új formáját, amelynek a lényege, hogy a totalitarizmuskutatás apparátusának kritikai revíziójával a totalitarizmusdoktrínát meg akarták szabadítani eddigi politikai terheitől, és ezzel tudományosan objektivizálni kívánták. Ehhez kapcsolódik egy olyan változat, amely elhallgatja, vagy szó szerint elutasítja a totalitarizmusdoktrínát és -fogalmat, azért, hogy ugyanakkor koncepcionálisan továbbra is hatást tudjon gyakorolni. A legtöbbet használt variáció a totalitarizmus sémából teljesen kikapcsolja a fasizmust, és kizárólag a szocializmusra és a kommunizmusra korlátozódik. Különösen a legutolsó évtized történetírásában és politológiájában szűkül le ez a teória a szocialista országokra, a kommunista pártokra és a kommunista világmozgalomra. A totalitarizmusdoktrínára épült fel a második világháború után az Egyesült Államok szocializmus elleni politikája. A NATO ezt a felfogást a hidegháború meghirdetésétől és elindításától „örökölte". Ahhoz, hogy a totalitarizmusdoktrína — mint a manipuláció egyik eszköze — felhasználhatóvá vált, ahhoz a szocialista országban érvényesülő személyi kultusz is alapot szolgáltatott.

A burzsoá kommunizmuskutatók tekintélyes képviselőinek egy csoportja — kielégítve az imperialista stratégia igényeit, egyben alkalmazkodva a nemzetközi osztályharc jelenkori feltételeihez — erőteljesen fejlesztette az. evolúciós elméletet. Ennek a gyors fejlődésnek az első szakasza az 1953—1960 közötti időszak, a második periódus az 1960 utáni közel két évtized. A szocialista világrendszer országai közötti kapcsolatok fejlődése, átalakulása, a különböző nézeteltérések, a Kínai Kommunista Párt hegemonista, nacionalista stratégiájának kifejtése, az ennek megfelelő politika gyakorlati meghonosodása lendületet adott az evolúciós el-

mélet kimunkálásához és gyors terjedéséhez. Ennek az irányzatnak az egyik legtekintélyesebb képviselője Z. Brzezinski.

Z. Brzezinski a „Két korszak között" című könyvében összefoglalta a szocialista világrendszer átalakulásával kapcsolatos nézeteit. A Szovjetunió fejlődését prognosztizálva 5 lehetőséget vázolt fel. Az első az „oligarchikus megnövekedés" útja, mely a párt uralkodó szerepének és a dogmatizmus ideológiájának megtartását jelentené. A második variáció a pluralista fejlődés lenne, amelynek során ideológiai erózió menne végbe, mely egyre jobban érintené a párt vezető szerepét, és az így leszűkülne ideológiai ösztönző tevékenységre. A harmadik változat a technikai alkalmazkodást hozná magával, melynek következtében a párt a technokraták pártjává alakulna át, és ebben az esetben a nacionalizmus válna a fő ösztönző erővé. A negyedik lehetőséget Brzezinski a harcos fundamentalizmusban jelölte meg, amely az ideológia előtérbe állítását eredményezné. Ez a prognózis forradalmibb kapcsolatot feltételez a politikai rendszer és a társadalom között, amit a szerző röviden a Mao Ce-tung féle „kulturális forradalomhoz" hasonló folyamatként jellemzett. Végül a politikai dezintegráció, amely a pártvezetés cselekvőképességének elvesztésével járna; a különböző társadalmi rétegek és a nemzetiségek körében jelentkező nyugtalanság, elégedetlenség következtében Brzezinski szerint a szovjet vezetés az oligarchikus megkövesedés és a technikai alkalmazkodás variánsainak összeegyeztetésében keresné végül a megoldást. Az imperializmusnak a legkedvezőbb a pluralista fejlődés, illetve a politikai dezintegráció lenne. Brzezinski rámutat arra, hogy egy kínai—szovjet háború a fundamentalizmus és a politikai dezintegrációs folyamat lehetőségét segítené elő. Más szerzők véleménye szerint a békés egymás

mellett élés „kellemetlen" következménye a szocialista világrendszerben a policentrizmus irányába való törekvés, mivel a szocialista országok 1953 utáni története két alapvető tendencia létezését igazolja: egyrészt a nemzeti újjászületést — itt nem szocialista nemzeti fejlődésről van szó, hanem a nacionalizmus jelentkezéséről a szocializmus viszonyai között —, másrészt a nyugattal való kapcsolatok felvételét. A burzsoá pluralizmus elmélete többnyire liberális és reformista színben jelentkezik, és mint politikai és ideológiai koncepció számos formában létezik (például a modern revizionizmus és szociáldemokrácia demokratikus szocializmus elmélete a pluralizmus része.)

Az „Európa"-ideológia az 1917-es szocialista forradalom után az antikommunista és szovjetellenes stratégia egyik ideológiai platformja lett. A második világháború után az Európai Egyesült Államok jelszava ismételten előtérbe került, amely ideológia lényegében azonos az atlantizmussal. A tőkés Európa politikai-katonai szövetségének szükségessége kedvező ideológiai alapot nyújtott a NATO létrehozásához és továbbfejlesztéséhez. A második világháború után az „Európa"-koncepció alaptétele Európa és a „Nyugat" azonosítása lett. Ugyanakkor az Egyesült Államokat, Kanadát európai testvérállamokként kezelték, mivel a nyugati kultúrkörhöz tartozónak számították. Ezek szerint Európa nem földrajzi fogalom, hanem szellemi képződmény közös tradícióval és célokkal. Hajo Holbon, Oska Halecki, Hans Rotfels, Theodor Schider részletesen kifejtették, hogy a kelet-európai népek a szocialista forradalommal elkülönítették magukat Európától, és hogy csak a szocialista közösségből való kilépésükkel foglalhatják el újra tradicionális helyüket az európai közösségben. Az „Európa"-ideológia szorosan összefonódott a totalitáriusdoktrína antikommunizmusával. Így alakult

ki az a felfogás, hogy Európa, azaz Nyugat-Európa — pontosabban a nyugat-európai országok — szinonim fogalom a demokráciával. A Szovjetunió, a közép- és kelet-európai szocialista országok, mint totalitárius diktatúrák nem tartoznak Európához.

Az „Európa"-ideológia fontos eleme a föderalizmus. A föderalizmusnak kialakulnak a kelet-európai szocialista országokat érintő burzsoá változatai. A különböző szerzők a Duna-térség és Kelet-, Közép-Európa föderalizálásának számos tervét ismertetik, köztük az emigráns politikusok vágyálmaiból az is kiderül, hogy a nemzeti határok kialakítása, illetve fenntartása mellett kívánják a föderációs terveket megvalósítani, amely a különböző nemzetek közötti éles összeütközések veszélyét hozná magával.

Coudenhove Kelergi, a pán-európa mozgalom egyik vezetője sajátosan értelmezte az Európa fogalmát. A burzsoá politika igényeinek megfelelően, míg az 1917-es októberi forradalom előtti korszakra földrajzi értelemben használja Európa fogalmát, addig a második világháborút követő időszakra kimondja, hogy jaltai konferencia Európát egy amerikai és egy szovjet befolyási övezetre osztotta, amelyet később vasfüggönyként emlegettek; ez lett Európa keleti határa. Kelergi a szocialista világrendszer helyzetét elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a kommunista világmozgalomnak a Kínai Kommunista Párt akciói következtében történt szétszakítása új helyzetet teremtett az európai szocialista országok viszonyában. Coudenhove Kelergi úgy véli, hogy egy szovjet—kínai háború lehetőséget teremt az európai szocialista országok semlegesítésére, mert a Szovjetunió számára fontosabb az európai béke, mint a szocializmus megőrzése a kelet-európai országokban. Kimondja vágyálmát: „Jó lenne látni a szabad és egységes Európa keleti határait Lengyelország és

Románia keleti határainál." Coudenhove Kelergi 1971-ben megjelent könyvéhez Josef Strauss írt előszót, kifejezve egyetértését a fentiekkel.

A burzsoáziának régi fegyvere a marxista világmozgalommal a szocialista világrendszerrel folytatott harcában a burzsoá nacionalizmus. A burzsoá történetírásban és politológiában a szocialista viszonyok között jelentkező nacionalizmust tartják a legalkalmasabb eszköznek a szocialista közösség egységének szétbomlasztására. Ezért kapott gyors és hathatós támogatást a nemzeti kommunizmus eszméje az 1950-es évek közepén, vagy az 1968-as csehszlovák ellenforradalom szocializmus modellje. A Német Demokratikus Köztársaság esetében a burzsoá nacionalizmus az egységes német nemzet tételében nyer megfogalmazást. A burzsoá nacionalizmus kapcsolódik a fent említett ideológiákhoz és ezekkel összefonódva kerül felhasználásra.

A továbbiakban a nemzetközi kommunista mozgalom politológusainak nézeteiből kívánunk néhányat kritikai elemzés alá vetni.

A szocialista világrendszer történelmileg fiatal, s fejlődése természetesen sok új, bonyolult problémát vet fel. A viták egyik központi kérdése a szocialista világrendszer jelentőségének megítélése. Nemcsak a burzsoá ideológusok, politológusok vitatják ezt a kérdést, hanem vita folyik erről a kommunista és munkáspártok, illetve ideológusaik között is. A vitatkozók elsősorban kommunista és munkáspártok úgynevezett nagy tanácskozásain elfogadott dokumentumokban megfogalmazott értékeléseket kérdőjelezik meg. A vitákban részt vevők egyik csoportja kétségbe vonja, hogy a világforradalmi folyamatnak valóban három fő osztaga van, mint azt az 1957-es és 1960-as Nyilatkozat megfogalmazza, valamint hogy a szocialista világrendszer jelentősége valóban döntő. Ebben legmesszebbre a Kínai Kommunista Párt megy, amely

nem fogadja el, hogy korunk alapvető ellentmondása a kapitalizmus és szocializmus közötti ellentmondás. A kínai vélemény kialakulásában nyomon lehet kísérni bizonyos „fejlődést". 1960-ban az „Éljen a leninizmus" című gyűjteményben még így írnak: „A leninizmus volt az, amely feltárta korunk ellentmondásait: a munkásosztály és a monopoltőke között; az imperialista országok között; a gyarmati és félgyarmati országok, valamint az imperializmus között; egyfelől a szocialista országok — ahol a proletariátus győzelmet aratott —, másfelől az imperialista országok között." Négy ellentmondásról van szó, de alapvetőként egyiket sem jelölik meg. 1963-ban így fogalmaznak: „Melyek a világ alapvető ellentmondásai korunkban? A marxisták—leninisták változatlanul úgy vélik, hogy ezek az ellentmondások a következők:

— a szocialista és az imperialista tábor közötti ellentmondás;

— a proletariátus és a burzsoázia közötti ellentmondás a kapitalista országokban;

— az elnyomott nemzetek és az imperializmus közötti ellentmondás;

— az imperialista országok közötti és a monopóliumok közötti ellentmondás.

Így tehát négy alapvető ellentmondás van. Az 1969-es megfogalmazásuk pedig már a következőképpen szól: „Korunk világában négy nagy ellentmondás létezik: az elnyomott nemzetek és az imperializmus és a szocializmus közötti ellentmondás; a kapitalista és a revizionista országokban; a proletariátus és a burzsoázia közötti ellentmondás; valamint az imperialista országok egymás közötti ellentmondása; a szocialista országok, és az imperializmus és a szociálimperializmus közötti ellentmondás. Ezen ellentmondások megléte és fejlődése elkerülhetetlenül előidézi a forradalmat."

Érdemes röviden elemezni a formulákban rejtőző tartalmat. Egyrészt a Szovjetuniót kiemelik az imperializmussal való osztályellentmondások keretei közül, közös nevezőre hozva a „szociálimperializmust" az imperializmussal, és így állítják szembe a Szovjetuniót a harmadik világ országaival. Másrészt a kapitalizmusban a burzsoázia és a proletariátus között fennálló alapvető ellentmondást kiterjesztik a szocialista országokra is. Ha ezt a tézist összevetjük a forradalom elkerülhetőségéről szóló végső megállapítással, akkor abból az a következtetés adódik, hogy a marxisták ellenforradalmi folyamatokra számítanak a szocialista országokban. A továbbiakban megismétlik az imperialista országok közötti ellentmondásokra vonatkozó marxista tételt, egy sorba állítják ezekkel az imperialista országok és a Szovjetunió közötti ellentmondást, ami egyrészt hamis, másrészt a két társadalmi rendszer közötti alapvető ellentmondást az államközi viták és viszályok színvonalára degradálja. A negyedik ellentmondás értékelésénél pedig nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a marxisták már régen megfogalmazták a modern revizionizmusról szóló tételeket, amely szerint szocialista országnak ők csak magukat és ekkor még Albániát tekintették. Így jutnak el a szocialista világrendszer létének tagadásáig.

A vitatkozók másik csoportja — főleg a nyugateurópai testvérpártok ideológusai — nem is annyira a leírtakat vitatja, mint inkább hiányérzetének ad hangot. Úgy ítélik meg, hogy nem megfelelő a szocialista országok közötti viszony elemzése, túlságosan problémamentes, keveset foglalkozik az ellentétekkel. „Nem helyes úgy beszélnünk a szocialista országokról, mintha azokban mindig minden jól menne. Ez a hibája például az 1960. évi határozat az említett országokkal foglalkozó fejezetének is. Ténylegesen valamennyi szocialista ország-

ban állandóan merülnek fel nehézségek, ellentmondások és új problémák, ezeket a maguk tényleges valóságában kell jellemeznünk." Szó sincs szépítésről vagy a valóság elhallgatásáról. De ha ezek a megjegyzések egy-egy dokumentumra vagy nyilatkozatra vonatkoznak, akkor azt hiszem nem teljesíthetők a keretek határai miatt, ha általánosabb érvényűek, akkor pedig jórészt közös feladat megjelöléseként foghatók fel. Nagy feladatai vannak a tőkésországokban működő kommunista pártoknak abban, hogy megfelelően megismerjék a létező szocializmusokat, és erről reálisan tájékoztassák a tömegeket.

Azzal egyidejűleg, hogy a szocialista országok gazdasági, politikai és katonai téren jelentős érdemeket értek el az egység megvalósításában, viták bontakoztak ki a nemzeti és nemzetközi érdek viszonyáról, a szuverenitás és internacionalizmus összhangjáról, a kölcsönös felelősség elvének értelmezéséről. Ha az érdekről folyó vitát nyomon kísérjük, az a következtetés adódik, hogy a vitában elhangzó azonos kifejezések mögött különböző megközelítések húzódnak meg. Szó van itt alapvető elvi-elméleti ellentétről, az érdek osztályjellegének figyelmen kívül hagyásáról, valamint politikai nézetkülönbségről, de közvetlen taktikai megfontolásokból adódó véleménykülönbségről is. Az álláspontokat befolyásolja, hogy a szocialista országok a szocializmus építésének különböző fázisában vannak, különböző történelmi hagyományokkal rendelkeznek. Valójában arról van szó, hogy a szocialista világrendszer érdeke nem egyszerűen az egyes nemzeti érdekek összegződése. Az egyes nemzeti érdekekben vannak konkrét csak az adott országra vagy országcsoportra jellemző érdekelemek is. Nézeteltérésekhez vezethet, ha erről megfeledkezünk vagy hallgatunk. Jogosan vált ki vitát az az elmélet is, amely a nemzetközi érdeket

az egyes országok érdeke eredőjeként fogja fel. A szocialista világrendszer érdeke így a nemzeti érdekekhez viszonyítva külön érdekként jelentkezik Valójában a nemzeti és nemzetközi érdek alapvető azonossága áll fenn. Ezt kimondani igen egyszerű a valóság azonban ennél sokkal bonyolultabb. Az alapvető érdekazonosság mellett eltérő érdekek is jelentkeznek. Ha ennek okát kívánjuk keresni, érdemes egyrészt felidézni azt, amit Marx „A gothai program kritikájában" ír: „Nekünk itt nem olyan kommunista társadalommal van dolgunk, amely saját alapján kifejlődött, hanem ellenkezőleg, olyannal, amely a tőkés társadalomból most bújik ki, amely tehát minden tekintetben magán viseli a régi társadalom anyajegyét..." Ez a megállapítás ebben az összefüggésben is helytálló. Másrészt a szocializmus építésének időszakában is adódnak különbségek, például a gazdasági fejlődés ütemében, a lakosság nemzetiségi összetételében, a társadalom osztályösszetételében. Végül az érdekkülönbségek legfőbb forrása az a tény, hogy a szocializmus nemzeti keretek között épül, nemzeti államok és nemzeti gazdaságok formájában. Ha valamely szocialista ország pártja az eltérő érdekeket szubjektivista módon értelmezi, lebecsüli vagy — ami jellemző például a román párt esetében — túlértékeli, akkor az előbb vagy utóbb politikai ellentétek formáját ölti.

A szocialista világrendszernek a világforradalmi folyamatban betöltött szerepében vitát vált ki az általános törvényszerűségek és a nemzeti sajátosságok viszonyának értelmezése. A szocialista világrendszer kialakulásának időszakában bizonyos objektív körülményekből kiindulva, de mindenképpen szubjektivista következtetésre jutva az *általános* jelentőségét túlértékelték, mindenben az *egységet* igényelték. Fordulatot hozott az 1957-es és az 1960-as moszkvai Nyilatkozat, ahol helytállóan

értelmezték és fogalmazták meg az általános törvényszerűségek és a nemzeti sajátosságok kölcsönös viszonyát. A nézetkülönbségek azonban nem szűntek meg. A jugoszláv párt IX. kongresszusán úgy foglalt állást, hogy az általános törvényszerűségek létének elfogadása gátolja a pártokat nemzeti sajátosságaik intenzív feltárásában. A nemzeti sajátosságok értelmezésének hibájából erednek a szocializmus többféle modelljéről szóló elméletek, ide is visszavezethető számos olyan vélemény, amely elítélte az öt szocialista országnak a csehszlovákiai szocializmus megmentésére tett 1968-as akcióját.

A vitatott kérdések köréből külön is érdemes kiemelni a szuverenitás kérdését, mivel ennek értelmezésében nem egyszerűen nézeteltérések vannak. Ezt a nézetkülönbséget a burzsoázia az ideológiai osztályharcban igen módszeresen és direkt módon használja fel ellenünk. Felállították a korlátlan és korlátozott szuverenitásról szóló elméletet, helyesebbnek, tökéletesebbnek nyilvánítva a korlátlan szuverenitást. Az utóbbi megvalósítójaként Jugoszláviát, Kínát, bizonyos értelemben Romániát említik, mint akik nem vagy nem mindig fogadják el a sokoldalú együttműködés közös tevékenységének elvét, vagy akadályozzák annak érvényesülését.

Ennek a szembeállításnak az alapja az osztályérdek hibás felfogása, figyelmen kívül hagyása, hiszen az állam az uralmon levő osztály érdekeit fejezi ki. A szocialista országokban a munkásosztály van hatalmon. A szocialista államok közötti érintkezésben is csak ennek az osztálynak az érdekei jutnak kifejeződésre. A szuverenitás pedig az államok közötti érintkezés egyik fontos alapelve. A kétféle szuverenitásról szóló elmélet a nemzeti elkülönülésnek, az internacionalizmus hibás értelmezésének igazolását szolgálja.

Mikecz Tamás

A KULTURÁLIS CSERE ÉS A NEMZETKÖZI VISZONYOK

A helsinki biztonsági konferenciát követő időszak vitái a figyelmet a nemzetek közötti kulturális érintkezési viszonyok elemzésére irányították. A marxista kutatás abból indul ki, hogy az érintkezési viszonyok korunkban megfigyelhető szélesedése nem moshatja el a társadalmi rendszerek különbözőségét, vagyis elemzésénél nem tekinthetünk el egyrészt az egyes kultúrák társadalmi formameghatározottságától, másrészt pedig attól, hogy a kultúrák egymásra hatása ebben a folyamatban nem jelenti a nemzeti kultúrák feloldását és uniformizálódását.

A szocialista országoknak alapvető érdekei fűződnek a kulturális kapcsolatok bővítéséhez. A szocializmus kultúrájának bemutatása, a kapitalista országok közvéleményével való megismertetése politikai és ideológiai érdek is, hiszen a hidegháború éveiben a nyugati országokban generációk sora kapott hamis képet a szocialista országok kultúrájáról, és ez nagymértékben lelassította a nyugati közvélemény szocializmushoz való közeledését. Ugyanakkor a kapitalista országok kultúrájának a szocialista országokban való bemutatása elősegíti a kölcsönös megértés szellemének meghonosodását, a valódi értékek eljuttatását a szocialista országok kulturális közegébe. Ezen a ponton tapintható ki a

mindkét fél számára szükséges közös érdek, amely kiindulópontja és biztosítéka a kulturális kapcsolatok bővülésének. Természetesen világosan kell látnunk azt is, hogy a kulturális kapcsolatok területe az ideológiai harc szerves része.

Az utóbbi időben meghonosodott kulturális csere fogalma nem pontosan fejezi ki a valóságban meglevő, és tendenciájában érvényesülő kulturális kapcsolatok tartalmát. A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy a kultúrák érintkezése nem feltétlenül eredményezi a szellemi termékek cseréjét. A kulturális csere az érintkezés magasabb foka, mivel kétirányúságot jelent, és ez csak különös esetekben valósul meg.

A két világrendszer kulturális érintkezésében nem tekinthetünk el attól a ténytől, hogy maga az érintkezési folyamat bővülésekor a szocialista kultúra még nem küszöbölhette ki azokat az ellentmondásokat, amelyek az átmeneti kor sajátosságai. Ezért is válik többszörösen bonyolulttá a két kultúrarendszer érintkezése. E bonyolultság és ellentmondásosság kettős követelményt foglal magába: egyrészt a marxista kutatás számára felveti a kulturális cserével kapcsolatos elméleti kérdéseket, a kultúra és az ideológia illetékességét egy adott időszakban, másrészt átgondolt és árnyalt kultúrpolitikai cselekvést követel.

Az első elméleti kérdés, amely ezzel kapcsolatban felvetődik, a kultúra és az érték kapcsolata. A kulturális kapcsolatok értékelméleti szempontból három területen vizsgálhatók:

a) a kultúrpolitika és a közvetítő rendszerek értékrendje;

b) a kultúra befogadásának értékrendje;

c) a művekben rejlő esztétika értéke.

a) A szocialista országok kultúrpolitikája elsősorban abban különbözik a kapitalista országoktól, hogy míg az előbbi értékorientált, addig az

utóbbi mennyiségközpontú. Ez a különbség érhető tetten a tömegkultúra és elitkultúra hamis dichotomiájában, amely egyszersmind a kapitalizmusban meglevő kultúraellenes folyamatok ideológikus feloldása, ködösítése.

Külön probléma a tömegkommunikációs eszközök, közvetítőrendszerek vizsgálata. Walter Benjaminnak a nyugati polgári szociológiában meghonosodott elképzelése, mely szerint a közvetítőrendszerek segítségével tömegméretekben eljuttatott kultúra silányságának oka magában a közvetítőrendszerek jellegében keresendő, véleményünk szerint téves. A művészi értékek silányításának oka nem a massmédia, hanem a kultúra tömegtermelése mögött meghúzódó profitérdek. A tömegkommunikációs eszközök önmagukban nem devalválják az értékeket, csak közvetítik a valódi és a devalvált értékeket.

b) A kulturális termékeket befogadó közösségek értékrendjének vizsgálatakor nem tekinthetünk el a mai fejlett tőkésországok társadalmi rétegszerkezeteiben bekövetkezett változásoktól és a befogadó tudat sajátosságaitól, vagyis azoktól a változásoktól, amelyeknek részbeni bírálatát egyes nyugati szociológusok is elvégezték. Itt elsősorban a befogadó tudat átgondolt és tömegméretű manipulációjára gondolunk; amelynek egyik lényeges következménye a giccs tömeges méretű jelentkezése, a giccstudat megerősödése. A giccs társadalmi funkciójához tartozik egyfajta elhárítási effektus is, a társadalom lényegi kérdéseit érintő, a valóságra rákérdező valódi kultúra elhárítása, Marcuse szavaival a „kétdimenziós" kultúrának a felszámolása.

c) A művek belső esztétikai értékrendjének vizsgálatakor a művészeti produktumok társadalmi-világnézeti meghatározottságából, a valóságos folyamatokhoz való viszonyokból, lényegfeltáró ké-

pességükből, az élettények belső művészi elrendezéséből és stiláris minőségükből kell kiindulnunk. Ezen kritériumok alapján minősíthetjük az egyes alkotásokat. A taglaltság abból fakad, hogy a társadalmi-világnézeti meghatározottság és a többi értékképző kritérium különböző erővel és hatással jelenik meg az egyes művekben. Ezek feltárása elsősorban a művészeti kritika feladata. Ezen a területen sok teendője van a marxista kultúrkritikának. Olyan kultúrkritikai gyakorlatot kell kialakítanunk, amely a marxista értékrend alapján a marxizmus módszereivel képessé teszi a befogadót a műhöz való kritikai viszony kialakítására.

A következő elméleti probléma — amely a kulturális csere témaköréből fakad — a nemzeti és a nemzetközi vívmányok kérdése a kultúrában. Ebben a kérdésben zajlottak a leghevesebb viták az utóbbi évtizedekben a marxista és a nem marxista társadalomtudományokban egyaránt. Nagyon sokszor Marxot is leegyszerűsítve az az illúzió honosodott meg, hogy a nemzeti különbségek hamarosan elhalványulnak, és maga a kultúra is elsősorban nemzetközi keretek között fejlődik. Ebben az illúzióban természetesen szerepet játszott az is, hogy nem mindig tettünk különbséget a társadalom egyes szférái között, hiszen a gazdaság, a politika, az osztályszerkezet és a kultúra fejlődése közt — az azonosságok mellett — természetesen lényeges különbségek is léteznek. Hadd utaljuk itt Hanák Péternek az Élet és Irodalom 1978. február 13-i és Szabolcsi Miklósnak a Társadalmi Szemle 1979. januári számában megjelent cikkeire, amelyekben hasonló következtetésekre jutnak, vagyis arra, hogy korunkban az egyik fokozódó jelenség a nemzeti vonások felerősödése, a régebbi közösségek hagyományainak újrafeléledése. Hanák Péter elemzésében jelentős helyet kapnak ama feléledési mozzanatok, azok a negatív tendenciák, amelyek a

technikai fejlődéssel, az urbanizációs ártalmakkal, az elszemélytelenedéssel kapcsolatosak. A régebbi közösségekhez, etnikumokhoz való tartozás tudatának feléledése ezeket a negatív tendenciákat hivatott leküzdeni. Természetesen helytelen lenne ezt a tendenciát abszolutizálni, hiszen mellette továbbra is jelentősen hat a másik nagy történelmi irányzat: a régiók, országok, népek integrációja. A marxista kutatás akkor jár el helyesen, ha a nemzeti és nemzetközi, a különös és általános kapcsolatát dialektikusan és árnyaltan értelmezi, amelyben helyet foglal az egység és a különbözőség. Nem létezik önmagában vett világkultúra, és ma már elképzelhetetlen zárt nemzeti kultúrákról beszélnünk. Azok az alkotások, amelyek az emberiség fejlődését érintő közös problémákat, a korban tettet érhető legjellemzőbb erővonalakat képesek megtagadni, bekerülnek a világkultúra vérkeringésébe, megőrizve helyi és nemzetközi színezettségű jegyeiket.

A következőkben a kelet-európai kulturális csere néhány gyakorlati vonatkozását szeretném érinteni.

Az EBK óta jelentős változások mentek végbe a nyugati országok kultúrát közvetítő szerveinek felépítésében. Kulturális propagandájuk szerkezeti felépítését a változó körülményekhez igazítják, amellyel az ideológiai hatékonyság növelésére törekszenek. Megfigyelhető a törekvés elsősorban az Egyesült Államokban, de Angliában és Franciaországban is, hogy a propagandával foglalkozó intézményeket formálisan elhatárolják a kormányszervektől (például az Amerika Hangját leválasztották az Információs Ügynökségtől). De ez lényegében csak úgynevezett taktikai autonómia, a tényleges ideológiai alárendeltség fennmaradt. Az új formális változások következményei jobban koordinálják az ideológiai diverziók szerveit, az új jogi formák-

nak kormányon kívüli látszatot adnak, és a hangsúly érdemileg a „harmadik kosárra" tevődik át. A Német Szövetségi Köztársaságban, a Bundestag Bizottság 1975 őszén készült jelentésében megfigyelhető a kultúra körének kiszélesítése: az anyagi és technikai civilizáció, a német életvitel fölényének propagálása. Franciaországban 1975-ben a rádió és a tévé irányítási struktúrájában végbement változás ahhoz vezetett, hogy az elvi irányítás jobban függ az elnöktől, és emeli a propaganda hatékonyságát. Az átszervezés a pluralizmus látszatának megóvását szolgálja. Jellemző továbbá, hogy a propagandaszervek hosszabb távon dolgozzák ki tevékenységeik fő irányait: munkamegosztás alakul ki a nyugati országok között az ideológiai behatolás színterén, és a személyi változások ezeken a területeken a szakmai tevékenység emelése érdekében történnek. Az elmondottakból következik, hogy a nyugati tőkésországok fokozott reményeket fűznek a „harmadik kosárhoz" abból a célból, hogy a kulturális csere ürügyén fokozzák ideológiai fellazító tevékenységüket. Ezért is fontos, hogy a szocialista országok megfelelő ellenintézkedéseket tegyenek, s korszerűsítsék propagandamunkájukat.

Milyen akadályai vannak a szocialista országok kulturális értékeinek a nyugati országokba történő kiáramlás és a lehetséges integrálódás folyamatában?

1. Az első ilyen lényeges akadály abban rejlik, hogy a szocialista és a tőkésországok között alapvető *különbségek vannak a kulturális fogyasztás területén.* A tömegtermelés uniformizál bizonyos kulturális fogyasztásokat, és ugyanakkor a hagyományos „modellek" megváltoznak. Így például erősen csökken az olvasottsági kultúra. Egyes irodalmi műfajok (pl. a költészet) nyugaton nagymértékben értelmetlenné válnak, saját költőik művei

még minimális példányszámmal sem kelnek el. A bizonyos műfajokhoz tartozó műalkotások fogyasztása minimálisra csökkent. (Ezeknek a jelenségeknek az elemzése a szociológia, a művészetszociológia, a művészetpszichológia, a kultúrszociológia együttes kutatásának a feladata.)

2. Lényeges nehézség rejlik abban, hogy a nyugati országokban hiányzik a megfelelő, Magyarországon és a szocialista országokban alkalmazott támogatási és ösztönzési rendszer. Ez is igen lényeges akadálya annak, hogy az EBK Záróokmányában a meglevő úgynevezett kölcsönösségi ajánlásokat rendkívül nehéz biztosítani.

3. A következő probléma elsősorban ideológiai-politikai jellegű. Egyes nyugati államok rendkívül nagy publicitást biztosítanak olyan alkotásoknak, amelyek egyes szocialista országok belső oppozícióit képviselik. A disszidenseknek nyújtott anyagi támogatás és széles körű publikálásuk a kulturális csere folyamatában elért eddigi pozitívumok ellen hat, s politikai vonatkozásban is súlyos problémákat okoz. Politikailag manipulált módon olyan kulturális produktumokat juttatnak el a nyugati közönséghez, amelyek alapvetően szocialista ellenesek, s azt a látszatot keltik a közvéleményben, mintha ezek a reális szocializmus képét rajzolnák meg.

A kelet—nyugati kulturális kapcsolatok perspektíváit illetően — az eddigi tapasztalatokat általánosítva — azt kell mondanunk, hogy mindkét oldalról növekedni fog az állam és az állami intézmények közvetítő és szervező szerepe. Minden valószínűség szerint erősödni fog a nyugati országok „kulturális expenziós" kísérlete, amely mögött nem elsősorban a humánus értékek exportálása, hanem a nyugati országok kulturális és életmódbeli vezetőszerep átvételének kísérlete húzódik meg.

A közeljövőben frontáttörés jellegű változás nem várható a kelet—nyugati kulturális kapcsolatokban, de a „harmadik kosárban" elfogadott ajánlások következetes betartása és tisztességes alkalmazása a kulturális csere folyamatos bővítését eredményezheti.

Nagy János

A KATONAI TÉNYEZŐK, KATONAI ERŐVISZONYOK ÉS A JELENLEGI NEMZETKÖZI POLITIKA

A katonai kérdések, az úgynevezett katonapolitika „bevonult" mindennapi életünkbe. Nem telik el nap, hogy a kommunikációs források ne közöljenek katonai jellegű híreket, ne tájékoztassanak ilyen jellegű eseményekről, folyamatokról.

Mind többen teszik fel a kérdést: mi az oka a katonai tényezők szembetűnő megnövekedett szerepének?

A válasz távolról sem egyszerű, hiszen sokrétű, más társadalmi jelenségekkel, folyamatokkal, nem utolsósorban a mai világ valamennyi lényeges folyamatával összefüggő kérdéskomplexumról van szó.

Korunk fejlődésének második világháború utáni szakaszában jellemző a nemzetközi viszonyok, a nemzetközi kapcsolatrendszer gyökeres, minőségi átalakulása. Ez a történelmi periódus *átmenet a „hagyományos", az imperializmus lényegi egyeduralmára jellemző viszonyrendszerről egy új minőségnek — a békés egymás mellett élés szocialista elveinek (és gyakorlatának) — megfelelő viszonyrendszerre.*

A jelzett folyamat kétségkívül jelentősen előrehaladt. Továbbélésének objektív feltételei reálisak, de mindemellett számos akadályt kell leküzdenie, többek között (és nem utolsó sorban) a régi vi-

szonyrendszer maradványait, sajátos „ellenállását" stb.

A folyamat előrehaladásának „garanciái" a megváltozott és folyamatosan változó erőviszonyok. Mindemellett a szobjektív tényezők (elsősorban a politikum) továbbra is jelentős szerepet töltenek be abban, hogy a folyamat érvényesülhet-e és mennyiben érvényesülhet általában, illetve egy-egy konkrét kérdésben, egy-egy konkrét térségben stb.

A jelenlegi helyzetre (megközelítően tíz esztendeje a *nemzetközi erőviszonyok* (elsősorban a kapitalizmus és a szocializmus fő erői közötti viszonyokról van szó) *sajátos és differenciált kiegyenlítettsége jellemző.* Következésképp: a fő erők potenciális és reális lehetőségei nagyjából azonosak, és a nemzetközi politikai folyamatokban szükségszerűen előtérbe kerülnek a kompromisszumjellegű megoldások.

Mindebből az is következik, hogy a sokrétű, a társadalmi lét, *a társadalmi mozgás valamennyi szféráját átfogó küzdelemben nemcsak mi, a szocializmus erői „választunk" és választhatunk terepet, hanem a szemben álló erők, az ellenség erői is.*

Ily módon következett és következik be az a helyzet, amelyben a szokványos, a „normális" harci terepek (általános politikai és nemzetközi diplomáciai küzdelem, gazdasági harc, kűzdelem a szellemi élet, a kultúra frontján, tudományos-technikai versengés, harc a szociális szférában stb.) mellett a küzdelem olyan terepen, olyan módszerekkel és eszközökkel is folyik, amelyek az imperializmus „sajátjai", amelyeket egy korábbi nemzetközi viszonyrendszer tett lehetővé, alakított ki, és alkalmazott rendszeresen. Ilyen „harci terep" a katonai szféra, ilyen módszer a fegyveres erők alkalmazása, a fegyveres harc (a legkülönfélébb módokon), ilyen eszköz a mai korra jellemző „modern"

fegyveres erő, a modern haderő (hadsereg), ilyen módszer a modern katonapolitika. Ez a szféra a szocializmus számára sajátos „kényszerpálya", amely idegen a szocializmus eszméitől, társadalmi lényegétől, céljaitól és módszereitől is. Mindemellett a szocializmus kénytelen ezt a módszert nemcsak egyszerűen „tudomásul venni", hanem aktívan felhasználni a kapitalizmus ellenében, főként az imperializmus fő erői ellen vívott küzdelemben.

A szocializmus kénytelen felhasználni ezt az eszközrendszert, elsősorban a következők miatt:

— minden — reális — módon el kell kerülni azt a lehetőséget, amely az imperializmus szélsőséges erőit a fegyveres, háborús eszközök alkalmazására „csábítja", megakadályozandó, hogy ezek az erők esetleg megpróbálkozzanak nyílt katonai akcióval (netán háborús lépéssel is) a szocializmus (elsősorban annak fő erői) ellen;

— vissza kell tartani az imperializmus politikai erőtényezőit attól, hogy a rendszer „természetétől" meghatározottan (ez pedig nem más, mint a kizsákmányolás rendszerének „természetes erőszaka"), ennek a természetnek engedve a világháborús kaland, a katonai „megoldás" útjára lépjenek a szocializmus ellen;

— továbbra is fenn kell tartani azt a helyzetet, amelynek jellemzője, hogy a második világháborút követően az imperializmus — saját javára — egyetlen problémát sem tudott „megoldani" katonai eszközökkel, fegyveres harccal vagy nyílt háborúval, agresszióval;

— végül: amíg nincs kölcsönös bizalom a nemzetközi viszonyrendszerben, amíg a jelenlegi béke és biztonság (amelyeket nem lehet optimálisan stabilnak és „teljesnek" tekinteni) elsősorban a katonai erők sajátos „egyensúlyára" (azaz: a félelem egyensúlyára) alapozott, addig a szocializmus, a béke és a biztonság védelmezésében különleges

szerepet töltenek be a szocializmus fegyveres erői, katonai eszközei és módszerei.

Emlékeztetni kell és lehet is arra, amit Lenin még 1920-ban „Baloldaliság, a kommunizmus gyermekbetegsége" című művében írt: „... oktalanság, sőt bűn az olyan hadsereg magatartása, amelyik nem készül fel arra, hogy bánni tudjon mindazokkal a fegyverfajtákkal, harci eszközökkel és harci módszerekkel, amelyekkel az ellenség rendelkezik vagy rendelkezhet. De ez a politikára még nagyobb mértékben vonatkozik, mint a hadviselésre. A politikában még kevésbé lehet előre tudni, hogy milyen harci eszköz lesz számunkra bizonyos eljövendő viszonyok között alkalmazható és előnyös. Ha nem tudunk bánni minden harci eszközzel, akkor óriási — néha egyenesen döntő — vereséget szenvedhetünk."

A jelenlegi világhelyzetben a szocializmus országai (különösképp a Varsói Szerződés szervezetének tagállamai) kénytelenek nemcsak egyszerűen tudomásul venni a szemben álló erők részéről megnövelt katonai tényező szerepét, hanem konkrét intézkedésekkel, a katonai felkészültség optimális színvonalával folyamatosan ellensúlyozva azt, alkalmazkodniuk kell ehhez a helyzethez.

Katonai erőtényezők (haderők) és azok megnövekedett szerepe a második világháború utáni szakaszban

Tény, hogy *a második világháborút követő történelmi periódusban a katonai erőtényezők szerepe jelentősen megnövekedett a nemzetközi politikában.* Valójában ezeknek az erőknek (elsősorban a lényeget, nem pedig a formális felhasználást tekintve) majdnem olyan szerepük van, mint amilyen annak előtte háborús feszültségi időszakok-

ban vagy éppenséggel háborús szituációkban volt. Nem érdektelen megjegyezni, hogy 1937-ben mindössze két esztendővel a második világháború kirobbanása előtt — a reguláris katonai erők létszáma Földünkön 7 millió fő volt, a *katonai kiadások összege pedig* nem haladta meg a 20—25 milliárd USA dollárt, l. V. I. Lenin: Vál. Művei, III. köt. (Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1967. 228. old.)

Tény, hogy a második világháborút követő időszakban — néhány esztendő kivételével — *folyamatosnak mondható a haderők lassú mennyiségi gyarapodása, és soha nem látott mértékben felgyorsult a minőségi eszkalációja.* Napjainkban nagy létszámú, korszerű haderők jellemzik számos állam úgynevezett katonai helyzetét, de a fegyverkezés folyamatosan továbbterjed szélességében és mélységében egyaránt.

Óhatatlan annak a kérdésnek a feltevése, hogy *mi az oka a katonai tényezők megnövekedett szerepének?*

A legjelentősebbek kétségkívül *a mai imperialista politika,* amely korábbi koncepcióinak és „hagyományos" felfogásának megfelelően a nyers erőre (ebben is kifejezetten a katonai erőre) alapozottan politizál. Az erőpolitika híve, fenntartója, annak legfőbb reprezentánsa.

A katonai erőre támaszkodó imperialista nemzetközi politika ideológusai a következőket vallják:

a) a nemzetközi politikai kérdéseket, jelenségeket, az összfolyamat menetét stb. nem a valós társadalompolitikai tényezők, nem a reális össztársadalmi (és egyben világméretű társadalmi) valóság dönti el, illetve határozza meg, hanem az, hogy az *egymással szemben álló, egymás ellen küzdő államok, államcsoportok hatalmi szféráiban (gazdasági, politikai, diplomáciai, katonai stb. erőtényezők) hogyan alakul a helyzet.* Következésképp: *a nemzetközi politika folyamata valójában nem más,*

mint hatalmi harc, a hatalmi-állami tényezők nacionális érdekeitől mozgatott szembenállás és küzdelem;

b) a jelenkor nemzetközi politikai küzdelmében nemcsak a szélsőséges imperialista csoportok, hanem az imperialista adminisztrációk is vallják azt a felfogást, amely szerint az államok közötti kapcsolatokban *változatlanul érvényesíthetők a nyers erő (a katonai erő) felhasználásának legkülönfélébb módozatai, hogy ezek a módszerek napjainkban is alkalmasak nemzetközi politikai törekvések, a monopoltőkés csoportok szűk osztályérdekeinek realizálására,* előnyök elérésére. (Végső soron: a szocializmus és más haladó erők ellenében nemcsak a jelenlegi pozíciók megtartására, hanem esetleg újak szerzésére is;

c) végül a nemzetközi politika szférájában *a döntő eszköz a katonai erő megjelenése, amelynek alkalmazási módjai, formái, lehetőségei stb. — természetesen — folyamatosan változnak, alakulnak, de a lényeg változatlan marad: mindig és mindenütt felhasználhatónak tartják azt* (és fel is használják), *ahol és amikor lehetséges, illetve megítélésük szerint célszerű, reális, valamiféle eredménynyel kecsegtető.*

Szükségtelen részletesebben ecsetelni, hogy ennek az ideológiai koncepciónak és az ettől átitatott gyakorlati magatartásnak a legmélyebb alapja a mai imperialista monopolburzsoázia gazdasági-politikai érdekeinek összessége, ebből eredő szocializmus-, kommunizmus-, haladásellenes „alapállása".

Az előzőekben vázolt fő okok mellett kétségkívül *még jó néhány más tényezőnek is van szerepe a katonai erők jelentős növekedésében, politikai „aktivizálásában".*

Bizonyos, hogy a második világháború utáni történeti szakaszban, amelyben a két világrendszer küzdelme a szocializmus és kapitalizmus szemben-

állásának és harcának új minőségét eredményezte, új módon jelenik meg a két rendszer közötti katonai szembenállás (és küzdelem) is. Kétségtelen, hogy a *két világrendszer katonai szembenállása nagyságrendjét és „hatékonyságát" tekintve is megnövekedett. Jelentősen kiéleződött az ellentmondás* a gyarmattartó hatalmak és a felszabadulásért küzdő népek között, a nemzetközi reakció erői és a felszabadult népek, nemzetek között a faji elnyomás reprezentánsai és az elnyomott népek között a világháború erői és békeerők között, továbbá sokféle helyi, regionális (egy-egy esetben kontinentális méretű) ellentmondás keletkezett. Mindezek az ellentmondások a gyakorlati politikában a különféle társadalmi (osztály-) és nemzeti erőtényezők mozgásában, harcában, szembenállásában és együttműködésében számos módon és formában jutottak és jutnak kifejezésre, és a különböző szintű ellentétek számos variációját teremtették és teremtik meg. Mindez egyrészt objektíven katonai erőtényezőt növelő folyamat, másrészt sok esetben „alkalom" az imperializmus erői számára a katonai beavatkozásra.

Végül, de nem utolsósorban — a második világháborút követően létrejött *békeállapot, a mai helyzetre jellemző* (sok tekintetben erősen korlátozott és „hiányos") *biztonság alapja nem a valós társadalompolitikai viszonyok, előrehaladó folyamatok, a kölcsönös bizalom léte, hanem a katonai erők olyan „jelenléte", amely egyrészről a szembenállás, a szembenálló erők „kiegyenlítettségénél" fogva kizárja a lehetőségét ezen erők nyílt fegyveres felhasználásának, másrészről fenntartja ezt az erőt, „kikényszeríti" továbbfejlődését*, mint a potenciálisan még napjainkban is lehetséges világháború eszközét.

Ebben az összefüggésben tehát a világ szembenálló fő katonai erőinek optimuma (maga a katonai

szembenállás), illetve ennek kiegyenlítettsége napjainkban az egyik legfontosabb — ha nem a legfontosabb — tényezője a nemzetközi biztonságnak és a világ békéjének.

Mindez azonban *nem törvényszerű és nem szükségszerű.* A szocialista országok, különösképp a Varsói Szerződés tagállamai arra törekednek, hogy merőben más alapokra „helyezzék" a békét és a biztonságot, arra törekednek, hogy ez a béke és biztonság ne a „félelem egyensúlyának" labilis bázisán valósuljon meg, hanem a mai világ valós társadalmi-politikai erőviszonyaira, a haladó tendenciákra, folyamatokra alapozódjék.

A jelenlegi katonai erőviszonyok értelmezése

A nemzetközi katonai erőviszonyok kérdése rendkívül összetett, sokrétű problémakör. Vizsgálatában figyelembe kell venni:

— a globális mennyiségi-minőségi katonai erőviszonyokat;

— a szárazföldi erők globális mennyiségi-minőségi mutatóit;

— a stratégiai nukleáris erők mennyiségét-minőségét;

— az erőviszonyokat az egyes kontinenseken, régiókban stb.

Mindemellett a nemzetközi katonai erőviszonyok nem függetlenek az általános társadalompolitikai és ideológiai viszonyoktól, mi több: ezek meghatározzák a katonai erőtényezők reális és potenciális lehetőségeit, felkészültségét, erkölcsi-politikai szintjét stb.

A *globális* katonai erőviszonyokat vizsgálva azt láthatjuk, hogy itt a szocializmus és imperializ-

mus erői között (hasonlóan az erőviszonyok összességéhez) kiegyenlítettség van. Ha figyelembe vesszük, hogy a reguláris (és félreguláris) katonai erők (mintegy 22—23 millió fő) nagyjából arányosan oszlanak meg három nagy országcsoport — a szocializmus országai, a jelentősebb imperialista, illetve tőkés hatalmak és a fejlődő országok — között, akkor reális a kiegyenlítettség.

Az óceánokon és a világtengereken kialakult erőviszonyok egészében még nem kiegyenlítettek, de a globális erőtényezőket nem határozzák meg, az általános katonai erőviszonyokat meghatározóan nem befolyásolják. Az Egyesült Államok és szövetségesei (elsősorban a NATO-országok, valamint a nagyobb latin-amerikai országok) jelenleg még jelentősebb haditengerészeti erőkkel rendelkeznek, mint a szocialista országok. Amerikai szakértők véleménye szerint a Szovjetunió a haditengerészeti erők tekintetében — elsősorban nem mennyiségben, hanem kapacitáslehetőségekben és korszerűségben — megközelítően 1985 körül elhagyja az Egyesült Államokat. Nyilvánvaló, hogy ez a tény megváltoztatja az óceánokon, világtengereken kialakult erőviszonyokat.

A *szárazföldi haderőknek* különleges szerepük van. Elsősorban ezeket lehet közvetlenül a politikai célok érdekében felhasználni a világ bármely részén. Az erők mennyisége és minősége ebben a szférában kiegyenlített, sőt egészét tekintve (elsősorban az európai és részben az ázsiai kontinensen) a szocializmus az imperializmusénál nagyobb létszámú szárazföldi erőkkel rendelkezik. Hozzá kell tennünk, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok az úgynevezett első lépcsős szárazföldi erőket a legkorszerűbb harci technikával látja el. A *nukleáris erőknél* (zömmel rakétaerők) az 1960-as évtized második felében következett be lényeges

mennyiségi és bizonyos mérvű minőségi változás a Szovjetunió javára, mivel ekkora vált képessé arra, hogy „túlélje" az ellenség első csapását, sőt, hogy arra megfelelő válaszcsapást mérjen. Ezzel megszűnt az Egyesült Államok „sérthetetlenségének" mítosza. Lényegében és összességében sikerült ezt a helyzetet mind a mai napig fenntartani. A másik három nukleáris nagyhatalom (Franciaország, a Kínai Népköztársaság és Nagy-Britannia) sem külön-külön, sem együttesen nem rendelkeznek olyan nukleáris erővel, amely ellensúlyozni tudná a Szovjetunió vagy az Egyesült Államok ilyen erejét.

A gyakorlati nemzetközi politika szférájában számos esetben közvetlenül is megjelennek azok a katonai erőtényezők, amelyek az egyes kontinenseken, kontinensközi vagy több kontinensre kiterjedő térségekben, illetve kisebb régiókban fellelhetők. Katonai és katonai-erőviszony tekintetben még napjainkban is *Európa* a legfontosabb térség. Itt, annak ellenére, hogy a NATO és a Varsói Szerződés erőinek létszámviszonyai eltérők, a kiegyenlítettség a jellemző. A NATO erőinek és eszközeinek sajátos támadó rendeltetése, harcászattechnikai jellemzői lényegében kiegyenlítik a Varsói Szerződésnél jelentkező létszámtöbbletet, a harci technikában (elsősorban harckocsikban, lövegekben és harci repülőgépekben) meglevő különbségeket.

Ázsiában a katonai erőviszonyok tekintetében rendkívül bonyolult a helyzet, amelynek legfőbb jellemzői a következők:

— a Távol-Keleten és Délkelet-Ázsiában a kínai vezetés hegemonista politikája következtében kedvezőtlenül alakulnak a katonai erőviszonyok;

Szovjet—USA
interkontinentális-ballasztikus rakéták
mennyisége:

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
SZU	100	200	276	300	466	850	1050	1300	1510	1550
USA	420	835	864	904					1054	1054

(E. Lutwak: The strategic balance. Washington, 1972. 18—24. old.)

— a Csendes-óceán és az Indiai-óceán térségében jelenlevő amerikai haditengerészeti erők kétségkívül negatív hatásúak az erőviszonyokra (a 7. USA Flotta és részei);

— Dél-Ázsiában — elsősorban az indiai kormányzat politikájának eredményeként — megszilárdult az el nem kötelezettség irányzata, ami a katonai erőviszonyok tekintetében is kedvező;

— a Szovjetunió jelentős szárazföldi erőkkel rendelkezik az ázsiai kontinens belsejében, amely a csendes-óceáni szovjet flottával együtt a legjelentősebb pozitív katonai erőtényező;

— a Közel- és Közép-Kelet térségében meglevő sokrétű, bonyolult és ellentmondásos folyamatok (részben az Afganisztánban és Iránban lezajlott, illetve zajló forradalmi átalakulás, részben a közel-keleti válság új periódusának kibontakozása) kedvező és kedvezőtlen irányba egyaránt befolyásolják a katonai erőviszonyok alakulását;

— nem hagyható figyelmen kívül, hogy az indokínai progresszív társadalmi folyamatok a szocializmus javára módosították és módosítják az erőviszonyokat.

Afrikában — globálisan — kiegyenlítettségről beszélhetünk, de ha a tendenciát és a reális politikai lehetőségeket is figyelembe vesszük, akkor

ez a kiegyenlítettség stabilizálódik, mi több a szocializmus (és általában a haladás erői) számára mind előnyösebbé válik.

Latin-Amerikában egyértelmű az Egyesült Államok katonai hegemóniája.

Közép-Európában a lényegi kiegyenlítettség a jellemző.

A *Közel-Keleten* az imperializmus (elsősorban az Egyesült Államoké (és az arab reakció katonai ereje, befolyása az 1973-as háborút követő időszakban megnövekedett.

Indokínában kétségkívül kedvező folyamat megy végbe a katonai erőviszonyok tekintetében is.

A katonai erőviszonyok — hasonlóan a nemzetközi erőviszonyok más összetevőihez — állandó mozgásban, fejlődésben vannak. Az imperialista politika arra törekszik, hogy a katonai szférában „megelőzze" a szocializmust, és mind globálisan, mind az egyes kontinenseken és valamennyi lényeges térségben (régióban) a saját érdekeinek megfelelő erőviszonyokat „hozzon létre.

A szocialista országok nem törekednek az imperializmus fölött valamiféle katonai fölényre, arra azonban igen, hogy biztonságuk és a világbéke érdekében megtartsák a kiegyenlítettség állapotát, ellensúlyozzák az imperialista fegyverkezési politika következményeit. Ennek megfelelően kényszerülnek a Varsói Szerződés szervezetében haderőik fejlesztésére, a politikai és katonai együttműködés fejlesztésére stb.

Mindemellett a szocialista országok (elsősorban a Varsói Szerződés tagállamai) azt vallják, hogy a katonai erők kiegyenlítettségét a jelenlegi mennyiségnél és minőségnél sokkal alacsonyabb szinten lehet tartani, ezért időszerűnek és realitásnak tartják a fokozatos leszerelési programok megvalósítását, a fegyveres erők (haderők) és a fegyverkezés deeszkalációját.

Katonai doktrinális elgondolások és a katonapolitika napjainkban

Természetes, hogy valamennyi hatalmon levő osztálynak, pontosabban az osztályuralmat tükröző államnak (állami vezetésnek) van elgondolása egy esetleges háborúról, az abban való részvétel jellegzetességeiről, a háborúra való készülés és a háborús tevékenység katonai-technikai összetevőiről. Mindezt katonai doktrínaként szokás összegezni, amely különféle állami döntések, törvények, irányelvek stb. formájában kerül dokumentálásra, ám összegezve nem vagy csak elvétve lehet találkozni ilyen doktrínával.

Mai világunkban öt különösen jelentős államnak (államcsoportnak) van olyan katonai rendszere, amely nagy jelentőségű, és a mindennapi nemzetközi politikában fellelhető:

— a Szovjetuniónak;
— a Varsói Szerződés szervezetének;
— az Egyesült Államoknak;
— a NATO-nak;
— a Kínai Népköztársaságnak.

Ezek a doktrínák erősen *ideológiai töltésűek.* Megfogalmazzák a fegyveres (had)erők alkalmazásának legfőbb *politikai feltételeit,* azt a nemzetközi (általános, illetve kontinentális-regionális) politikai közeget, amelyben egyáltalán sorra kerülhet a fegyveres erők felhasználása. Kitérnek arra, hogy ezeket az erőket milyen viszonyok között alkalmazzák (alkalmazhatják) *közvetlenül, fegyveres harcban,* és melyek azok az esetek, amikor alkalmazásuknak *politikai-demonstratív* szerepe van. A katonai doktrínák mindemellett összegezik a háborús felkészüléssel és a haderők háborús alkalmazá-

sával összefüggő, elvi jelentőségű *katonai-technikai* kérdéseket.

A *Szovjetunió* katonai doktrínája a szocializmus védelmének szükségszerű követelményéből indul ki. A lehetséges világháború okának az imperializmus társadalmi viszonyai által meghatározott imperialista politikát tekinti. A szovjet katonai doktrína megítélése szerint az esetleges világháború társadalmilag meghatározott és szembenálló politikai koalíciók háborúja lehet. Állást foglal abban az alapvető kérdésben, hogy a meghatározó katonai-technikai tényező mi lesz (lehet) az elkövetkező háborúban, és kimondja, hogy ez a háború — annak ellenére, hogy elkezdődhet „csak" hagyományos (azaz nem nukleáris) fegyverek alkalmazásával is — végeredményben rakéta-nukleáris háború lesz, amelyben szükségszerűen alkalmazásra kerülnek a ma ismert korszerű haderőnemek. A szovjet katonai doktrína — a Szovjetunió helyzetének, objektív nemzetközi szerepének és rendkívüli felelősségének megfelelően — globális, ami azt jelenti, hogy a világ bármely részén, bármilyen feltételek mellett kirobbant (illetve lehetséges) háborús konfliktussal összefüggésben állást foglal. Bár a szovjet katonai doktrína — társadalmi lényegéből következően — elvileg tagadja a fegyveres erők politikai célok érdekében történő felhasználását, annak szükségességét, ennek mégis — az imperializmus katonai erőivel, katonai akcióival szemben a szocializmus, a béke, a haladás, a nemzeti függetlenség védelme érdekében — szükség esetén elkerülhetetlennek és indokoltnak tartja a fegyveres erők — elsősorban politikai bázisként történő — felhasználást.

A *Varsói Szerződés szervezetének* koalíciós katonai doktrínája döntően Európára kocentrál. Megfogalmazódnak benne azok a politikai és ideológiai elvek, amelyek a Varsói Szerződés tagállamainak

katonai védelmezésével, egy esetleges háborúban elérendő politikai célokkal kapcsolatosak. Nagy figyelmet fordít a tagországok együttműködésének politikai alapkérdéseire, különösen az Egyesített Fegyveres Erők együttműködésére békeidőszakban és háborús körülmények között.

Az *Egyesült Államok* jelenlegi katonai doktrínája az úgynevezett reális elrettentés. Ez a doktrína az 1970-es évek elejére alakult ki, de napjainkban már sok tekintetben elavult, és egy új doktrína elemei körvonalazódnak. Jelenleg legfőbb jellemzői:

— a „totális erő"-koncepció, mint alapvető politikai elem, amelynek lényege, hogy amerikai vezetés együttműködő (szövetséges vagy „csak" szerződött, esetleg egyik csoportba sem tartozó országok katonai erejét (illetve a katonai erő politikai, gazdasági és más jellegű bázisát) maximálisan egyesítsék, és felkészítsék „békeidőben", valamint a későbbiekben egy esetleges háborús szituációban;

— az Egyesült Államok szerepe napjainkban, ebben a széles körű együttműködési rendszerben a korábbival szemben így változott: a közvetlen akciót a közvetlen katonai beavatkozást csak a „végső esetben" vállalja. Valójában azt, hogy mi a „végső eset", maga az amerikai vezetés dönti el. Ily módon tehát ez a doktrinális elem semmiféle biztosítékot nem nyújt az amerikai katonai beavatkozás ellen;

— ez a doktrína is megőrzi a korábbi amerikai elvekből ismert tételeket az Egyesült Államok „elhivatottságáról", „nemzetközi kötelezettségeiről" és e kötelezettség mindenek feletti jogosultságára vonatkozó állásfoglalásról, amelynek lényege, hogy „meg kell védenie" a „szabadságot", a „demokráciát" bárhol és bármikor, bármilyen eszközök segítségével;

— a szövetség és együttműködés a doktrína elsőrendű fontosságú eleme. A gyakorlatban elsősorban a NATO szövetségi rendszere megerősítésének és továbbfejlesztésének „újszerű" megoldásáról van szó, amelyben az Egyesült Államok partneri viszony kialakítására törekszik, ahogyan azt az 1974-es jubileumi ülés, az 1977. és 1978. évi NATO-csúcsértekezletek igazolták. Mindemellett amerika törekszik új katonai szövetségi rendszerek megteremtésére, elsősorban Ázsiában. Ilyen törekvés, hogy az ASEAN nevű és alapvetően nem katonai jellegű együttműködést szeretnék „katonásítani", kiszélesíteni és egyértelműen saját vezetésük alá vonni;

— lényeges politikai (és katonai-technikai) eleme a doktrínának az úgynevezett másfél háborús elgondolás. Lényege: hogy az Egyesült Államok egyidőben tud folytatni egy „nagy" háborút és egy kis háborút vagy két „közepes" nagyságrendű háborút. Mindehhez csatlakozik a „korlátozott világháború", illetve a „korlátozott nukleáris háború" elmélete.

Az előzőekben vázolt doktrína — elsősorban azért, mert a szocializmus erői lehetetlenné tették valóra váltását — mindinkább elévül. Az új doktrína elemei: a fegyverkezés, a közvetlen katonai akciók „új módon" történő megszervezése (pl. az ún. tűzoltóbrigádok létrehozása stb.), a „helyettesek" megjelenése stb. Az új doktrínában — úgy tűnik — helyet kapnak a gerilla-, antigerilla hadviselés elvi kérdéseinek tisztázása, és a hagyományos és a nukleáris háborúra történő egyidejű felkészülés kérdései is.

A *NATO-doktrína* ténylegesen „egy lépcsővel" lemaradt a jelenlegi USA-doktrína mögött. A NATO még a jelenben is az 1960-as években kialakított „rugalmas reagálás" doktrínáját vallja.

Ez a doktrína — amely döntően és elsősorban Európa centrikus — ma is hangsúlyozza, hogy Nyugat-Európa „védelmét" csak az Egyesült Államok katonai erőivel, hadászati-hadműveleti együttműködésével lehet megvalósítani. Ennek megfelelően a NATO-tagállamok kormánya konzekvensen ragaszkodnak az amerikai erők Európában való állomásoztatásához (ahol jelenleg a 7. USA szárazföldi hadsereg kb. 280 000 főnyi ereje és egy kb. 700 repülőgéppel és 80 000 főnyi személyzettel rendelkező harcászati-légi csoportosulás állomásozik).

A jelenlegi NATO-doktrína abból az alapkoncepcióból indul ki, hogy Nyugat-Európát a Szovjetunió és szövetségesei (lényegében a Varsói Szerződés) katonai ereje „fenyegeti". Ennek megfelelőek a doktrinális elgondolások, és ezekre alapozott a hadászati koncepció, a Szovjetunió és a szocialista országok ellen megvalósított „aktív védelem" koncepciója. Ennek az elgondolásnak megfelelően alakították ki a NATO katonai erőinek jelenlegi struktúráját, elhelyezkedését, és folyamatosan tökéletesítik harci technikáját, fegyverzetét.

A NATO-doktrínában (és hadászati koncepcióban) „új" elemnek tekinthető a Varsói Szerződés erőihez történő felzárkózás, az a felfogás, amely szerint a „védelmi harcot" az ellenség térségében kell megvívni. Új elemnek tekinthető a nukleáris taktikai, illetve hadszíntéreszközök tömeges alkalmazására alapozott harctevékenység elvének fokozatos „bekerülése" a doktrínába, illetve a NATO-hadászatba. (Ez valójában a „korlátozott nukleáris háború" amerikai doktrinális elgondolásnak egy konkrét variánsa.)

A *Kínai Népköztársaság* politikai-katonai doktrínája távolról sem olyan világos, egyértelmű, mint az amerikai vagy a NATO-doktrína. Úgy tűnik, hogy a jelenlegi kínai vezetés még nem rendelkezik teljesen kimunkált és minden tekintetben megala-

pozott doktrínával, amely megfelelne a jelenlegi helyzet követelményeinek. Ennek ellenére a doktrína jó néhány eleme felismerhető, mi több, érzékelhető a kínai vezetés magatartásában, elgondolásaiban, hadsereg építési-fejlesztési programjaiban, és nem utolsósorban katonapolitikai akcióiban. Alapja a maoista ideológia, amelyet egy-egy esetben bírálnak ugyan, de „megfelelően" ötvözik azt a mai vezetés politikai-ideológiai elképzeléseivel, és ily módon jelenítik meg.

Ennek az ideológiának — katonai-katonapolitikai, illetve doktrinális összefüggéseit tekintve — legfőbb elemei a következők:

— a Kínai Kommunista Párt XI. kongresszusán megfogalmazódott az a tétel, hogy „... a háború elkerülhetetlen", „... a kínai népnek szüntelenül készen kell állnia a háborúra". Kínában lényegében mindent (többek között az 1977—1978-ban kidolgozott „négy modernizálás" programját is) ennek az ideológiai alapállásnak rendelték alá;

— a kínai katonai elmélet fő ellenségnek a Szovjetuniót tekinti, és elsősorban a Szovjetunió elleni háborús készülődést tartja fő feladatának;

— a doktrína nem veti el, hanem lehetségesnek és adott helyzetben realitásnak látja, a kínai hadsereg felhasználását politikai célok érdekében, ha az háborúba torkollik is. Kína háborús tevékenységét kettős bázison képzeli el: *egyrészről* kimeríthetetlen embertartalékaira alapozza, felhasználva a most is létező, több mint 100 milliós népi miliciát — *másrészről* a „korszerű" háborúban elengedhetetlenül szükséges modern, reguláris hadseregre, amelyet 5 milliós létszám körül stabilizálva az elkövetkező 8—10 évben akarnak korszerű haderővé fejleszteni.

A doktrínában kifejtett elgondolások szerint az esetleges háború (főként a világháború) elsősorban hagyományos eszközökkel megvívott háború lesz,

tehát hosszú ideig tart, elhúzódik, és ez Kína számára kedvező lehetőségeket teremt. Mindemellett nem tagadják, hogy bizonyos irányokban, térségekben (de szerintük nem Ázsiában, illetve főként nem a Távol-Keleten) bevetésre kerülhetnek stratégiai nukleáris eszközök is. A kínai elképzelésekben a tengeri hadműveletek kiegészítő szerepet töltenek be. (Ez érthető, hiszen a kínai haderő nem rendelkezik stratégiailag jelentős haditengerészettel.)

Az előzőekben jelzett katonai-doktrinális és hadászati elképzelések ötvöződve a politikai vezetés törekvéseivel, irányvonalával — megalapozzák a jelenlegi katonapolikát, amely az általános és különösképpen a nemzetközi politikai magatartás szerves részeként jelenik meg.

A *szovjet* katonapolitika kiindulópontja a Szovjetunió külső védelmezésének szükségessége. Mindemellett határozottan internacionalista jellegű, hiszen a Szovjetunió és egész szocialista közösség külső védelmezésének legfőbb bázisa, a szovjet hadsereg a szocialista közösség egyetlen olyan katonai erőkomplexuma, amely rendelkezik mind az öt korszerű haderőnemmel (stratégiai nukleáris erőkkel, szárazföldi erőkkel, légierőkkel, légvédelmi csapatokkal, valamint haditengerészettel), és ily módon megbízhatóvá teszi az egész közösség védelmezését, aktív és eredményes fegyveres küzdelmét egy esetleges „korszerű" háborúban.

A szovjet katonapolitika fontos eleme a szűkebb szocialista közösség, a Varsói Szerződés országai közötti egység, együttműködés és a jelen követelményeinek megfelelő szoros koalíciós katonai együttműködés szorgalmazása, minden lehetséges eszközzel történő segítése. A szovjet hadsereg első lépcsőben levő erői hosszú szakaszon jelen vannak a szervezet katonai védelmi rendszerében; a Szovjetunió látja el a tagországokat nehéz harci tech-

nikával, korszerű harckocsikkal, repülőgépekkel, rádiótechnikai eszközökkel, hadihajókkal, légvédelmi és tüzérségi rakétaeszközökkel, szállítójárművekkel, tüzérségi lövegekkel stb.

A szovjet katonapolitika nem erőfölény „kiharcolására" törekszik, hanem arra, hogy — elsősorban Európában — a stratégiai erők, eszközök révén világméretekben is megőrizze a jelenlegi kiegyenlítettséget. Ennek megfelelően a szovjet fegyveres erők folyamatos fejlesztése napirenden levő feladat. Mindez nem azt jelenti, mintha a Szovjetunió „bekapcsolódna" az imperializmus által szorgalmazott fegyverkezési versenybe, hanem azt, hogy a fejlett szocialista társadalom gazdasági feltételeit és az egyéb feladatokat tekintetbe véve optimálisan fejleszti haderejét.

A szovjet katonapolitika általában tartózkodik a fegyveres erők közvetlen felhasználásától. Az 1953. évi NDK-beli az 1956. évi lengyel- és magyarországi, valamint az 1968. évi csehszlovákiai akciók kivételével soha és sehol nem került sor szovjet katonai erők közvetlen (fegyveres harcban történő) felhasználására. Megjegyzendő, hogy az említett esetekre és helyzetekre valójában a szocializmus létezésének, egyetemes (nemzetközi) érdekeinek, illetve a szűkebb szocialista közösség biztonságának veszélyeztetése miatt került sor, és ezekben az esetekben sem elsősorban a fegyveres akció, hanem a politikai funkció (a forradalmi erők megsegítése) volt a meghatározó.

A jelen helyzetben a szovjet katonapolitika nem zárkózik és nem zárkózhat el az elöl a kötelezettsége elől, hogy általában közvetett segítséget (eszközöket, tanácsadókat, tapasztalatokat, esetenként például légvédelmi alakulatokat stb.) ne nyújtson a függetlenségért, szabadságért, az imperializmus és szövetségesei ellen küzdő népeknek. Jó példája

volt ennek az 1970-es években Angola, Etiópia, Vietnam, Laosz.

A *Varsói Szerződés* országai egyeztetett külpolitikai vonalvezetésének megfelelő katonapolitika döntően és elsősorban Európa-centrikus. Ennek a katonapolitikának *legfőbb jellemzői a következők:*

a) Központi kérdése a szövetségi rendszerben együttműködő államok politikai (elsősorban az európai politikára vonatkozó) együttműködésének fejlesztése.

b) A másik igen fontos eleme a koalíciós katonai együttműködés tökéletesítése, folyamatosságának és a „korszerű" háború igényeihez alkalmazkodó színvonalának garantálása. Ez a jelenlegi szakaszban — elsősorban — a következőket jelenti:

— a hadászati-hadműveleti vezetés összehangolása, és az új igényeknek megfelelő továbbfejlesztése;

— a katonai-technikai fejlesztési programok egyeztetése és az Egyesített Fegyveres Erők technikai színvonalának gyors emelése;

— a katonai szféra más területein (kiképzés-nevelés-szervezés-hadkiegészítés, jogi, infrastrukturális, hadtudományi és egyéb együttműködés) megvalósítandó továbbhaladás;

— a Varsói Szerződés arra törekszik, hogy Európában megőrizze a NATO-val szemben jelenlegi katonai pozícióját, az arányokat, a csapatstruktúrát;

— Fontos elem, hogy őszintén és céltudatosan törekszik a katonai szembenállás mérséklésére Európában. Ennek megfelelően szorgalmazza a közép-európai haderőcsökkentési tárgyalások eredményes befejezését. 1978. június 8-án olyan közbeeső javaslatot tett, amely jó alap lehet a tárgyalások sikeres kibontakozásához, a kompromisszumhoz;

— a szervezet aktívan építi kapcsolatait a nem tagállam szocialista országokkal, segíti ezeket külső védelmük (haderejük) megszervezésében és tökéletesítésében stb.

Az *Egyesült Államok* katonapolitikájának különleges szerepe van a legjelentősebb monopoltőkés csoportok gazdasági-politikai törekvéseinek realizálásáért folytatott világméretű harcban. Erre mutat az a körülmény, hogy a kétmillió főt meghaladó amerikai fegyveres erő több mint egyharmada még mindig külföldi katonai támaszpontokon állomásozik, valamint, hogy az Egyesült Államok különböző rendeltetésű (rádiótechnikai-felderítő, repülőerők, meteorológiai és űrkutatási, valamint szárazföldi, illetve deszanterők bázisai) támaszpontjai ott találhatók a szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió közelében és a világ valamennyi jelentősebb régiójában, kritikus pontján.

A mai amerikai katonapolitika „harciasabb", mint a korábbi volt, annak ellenére, hogy jelenleg sehol nem folytat nyílt háborút. Ennek az az alapja, hogy az 1970-es évek második felében az amerikai nemzetközi politika megmerevedett, magatartása az úgynevezett korlátozott enyhülés elvének megfelelővé vált, nem utolsósorban a visszahúzó, rekaciós monopolista csoportok kormányzati-törvényhozási szintű befolyásának megerősödése révén. Napjainkban az amerikai katonapolitika törekvései a következők:

a) A fegyverzettechnika, -technológia gyors ütemű, sőt erőltetett fejlesztésével megelőzni a Szovjetuniót e tekintetben.

b) Általában a fegyverkezéssel és a fegyverkezési versennyel elérni:

— a maximális szintű felkészültséget a katonai akciókhoz, netán egy esetleges háborús tevékenységhez;

— fegyverkezés révén kielégíteni a leghatalmasabb monopolista csoportok gazdasági (profit-) érdekeit;

— rákényszeríteni a szocialista országokat, különösképpen a Szovjetuniót, de a tőkés periférián elhelyezkedő számos fejlődő országot is egy gazdaságilag különösen terhes fegyverkezésre.

c) Politikai-diplomáciai és — ezekkel összehangolt — gazdasági lépésekkel megerősíteni azokat a rendszereket (adminisztrációkat), amelyeket az amerikai vezetés alkalmasnak tart önnön politikai és katonapolitikai „helyettesítésére" a világ különböző térségeiben. Ilyennek szánták (illetve szánják) Szaud-Arábiát, úgy tűnik, hogy Egyiptomot, Brazíliát, Japánt és Európában elsősorban a Német Szövetségi Köztársaságot.

d) Az amerikai katonapolitika keresi az újabb és újabb módszereket, eszközöket ahhoz, hogy — szükség esetén — katonailag beavatkozhassék politikai-társadalmi folyamatokba a nagy monopóliumok érdekében. Erre a célra létrehoztak viszonylag kis létszámú (általában megerősített zászlóalj-nagyságrendben) katonai csoportokat, megpróbálkoznak a diplomáciai „előkészítéssel", szerződések kötésével vagy módosításával stb.

e) Az Egyesült Államok katonapolitikájának mind fontosabb eleme a leszereléssel, a katonai deeszkalációval kapcsolatos magatartás, amelyre a tárgyalási „készség" fenntartása, de ugyanakkor a gyakorlati megegyezésre való „képtelenség" a jellemző.

A *Kínai Népköztársaság* katonapolitikája — hasonlóan a doktrínához — nem tekinthető kiforrottnak és minden tekintetben megalapozottnak. E politikának az alapja a kínai vezetés hegemonista, világhatalmi törekvése, és annak ázsiai kontinentális, illetve Ázsia egyes régióiban megjelenő konk-

rét „lecsapódása". A jelenlegi kínai katonapolitika legfőbb jellemzői és összetevői a következők:

— maximális erőfeszítések a reguláris haderő korszerűsítésére — elsősorban a Nyugat (főként az Egyesült Államok, illetve a NATO) katonai technikai-technológiai vívmányainak felhasználásával, mi több, a Nyugat gazdasági segítsége útján;

— annak a politikai-ideológiai „alapállásnak" a gyakorlatban történő folyamatos realizálása, amely szerint a fő ellenség a Szovjetunió, illetve az általa vezetett szociálimperialista államok csoportja (értsd: a konzekvensen szocialista úton haladó, szocializmust építő országok). Mindez a hadseregépítésben, a kiképző-nevelő tevékenységben és valamennyi más katonai területen folyamatosan érvényesül;

— a katonapolitika eszköz arra is, hogy Kína „környezetét" alkalmassá tegyék nagyhatalmi törekvései számára. A kínai vezetés nem riad vissza (mint ahogyan Tibet esetében két alkalommal, Indiával és Vietnammal szemben sem riadt vissza) haderejének nyílt, háborús felhasználásától sem.

A *NATO*-katonapolitika csak részlegesen mondható Európa-centrikusnak, hiszen maga a szervezet három kontinensre terjed ki, és a legutóbbi években jelentősen megnövekedett „érdeklődése" Ázsia és Afrika iránt. „Kulcskérdései" a jelen helyzetben a következők:

— a NATO fegyveres erők gyors ütemű korszerűsítése, technikai-technológiai színvonalának és infrastruktúrájának emelése. Ezt szolgálja — többek között — az az elvi döntés, miszerint a tagállamok legalább évi 3%-kal növeljék katonai kiadásaikat, valamint az a hosszú távú program, amelynek értelmében a NATO globálisan 3000 milliárd USA dollárnak megfelelő összeget költ katonai erőinek egyetemes korszerűsítésére az infrastruktúra továbbfejlesztésére;

— határozott katonapolitikai törekvése, hogy az erők-eszközök mennyisége és minősége tekintetében „megelőzzék" a Varsói Szerződés erőit;

— törekvései (az amerikai és nyugat-európai monopoltőke érdekeinek megfelelően) fokozatosan kiterjednek Ázsiára és Afrikára. A Közel- és Közép-Keleten, a Távol-Kelet térségében (elsősorban a Japánnal, illetve egyre inkább Kínával is) kibontakozó — lényegében szovjetellenes — együttműködés lehetőségei túlságosan is vonzónak tűnnek a NATO-vezetés számára. Ezek a kapcsolatok egyes jelzett térségekben levő egyes országok közötti kétoldalú kapcsolatok formájában, illetve a NATO és például Kína vagy Japán sajátos „elvi-politikai" együttműködésében érzékelhető. Valamivel konkrétabb ez a katonapolitika Afrikában. Zaireben a nyugatnémet rakétakutatásnak (OTRAG) több magyar megyényi területű saját „birodalma" van. Néhány afrikai országot sajátos együttműködés köt a NATO-hoz (fegyvervásárlás, kiképzők, katonai tapasztalatok átadása stb.), sőt, 1978 nyarán Zairében konkrét példáját is láthattuk egy (formálisan tagadott, de lényegében valós) NATO katonai beavatkozásnak. A NATO jelentős szerepet vállalt az Afrika déli részén levő fajüldöző rezsimek (Rhodésia és a Dél-afrikai Köztársaság) „megmentésére" indított akcióban;

— ennek a katonapolitikának nem elhanyagolható részterülete a közép-európai haderőcsökkentéssel kapcsolatos NATO-politika. A hatodik esztendeje folyó konkrét tárgyalásokon a NATO lényegében megőrizte és megőrzi azt a felfogást, hogy a haderőcsökkentéssel el kell érni a NATO—Varsói Szerződés-erők számszerű „kiegyenlítését", döntően és elsősorban a szárazföldi erőket kell csökkenteni a más típusú erők érintetlenül hagyása mellett, kizárólag a közös fegyveres erőket kell csökkenteni, a nemzeti vezetés alatt álló erőket nem. A

NATO-vezetés szándéka nyilvánvaló: olyan haderőcsökkentést valósítani meg Európában, amely a NATO számára a korábbinál előnyösebb helyzetet teremt bizonyos politikai célok elérésére.

Az előzőekben vázolt legfontosabb katonapolitikai tendenciák és konkrét törekvések jellemzik a jelenlegi nemzetközi-politikai viszonyokat.

Feltehető, hogy a nemzetközi erőviszonyok további progresszív irányú változásai, a konkrét társadalmi-politikai helyzet alakulása egy-egy országban, régióban vagy nagyobb térségben, nem utolsósorban a hadügyi forradalommal együtt járó katonai-technikai változások, a katonai erők fegyveres felhasználásának feltételeiben bekövetkező változások óhatatlanul „kikényszerítik" valamennyi szférában a katonapolitika változásait is.

Néhány következtetés

A mai helyzetben és feltehetően még huzamos ideig (legalábbis a nemzetközi erőviszonyokra alapozódó politikai konstelláció újabb minőségi változásáig) *számolnunk kell a katonai erők (haderők), katonai erőtényezők erőteljes politikai megjelenésével, szerepével,* sőt ennek még egy ideig bizonyos mértékű eszkalációjával is, különösképp a fegyverkezés szférájában.

Ebben a helyzetben a szocializmus országai, különösképp a Varsói Szerződés tagállamai *kénytelenek intenzív haderőfejlesztési programot kidolgozni, illetve megvalósítani.* Ezt megköveteli a szocializmus biztonsága, az egyetemes béke és biztonság, a haladás erőinek érdeke.

Mindennek ellenére a továbbiakban *még indokoltabb a törekvés a katonai szembenállás mai szintjének csökkenése, a haderők csökkentése,* a

haderőfejlesztés, a fegyverzet és fegyverkezés korlátozása érdekében. Erre vonatkozóan adtak átfogó programot a Varsói Szerződés tagországai az 1978. november 22—23-án Moszkvában tartott politikai tanácskozó ülésen. Ez a program megfelelő alap lehet a tárgyalásokhoz, a vitákhoz, a szükségszerű kompromisszumhoz.

A jelenlegi helyzetből adódó *gyakorlati feladatok* elsősorban a következők:

— a Varsói Szerződés tagállamai között, tágabb értelemben a szocialista közösség valamennyi országa között a hatékonyabb politikai együttműködés fejlesztése, az imperializmusellenes politikai plattform továbbfejlesztése és gyakorlati realizálása;

— megújítani, továbbfejleszteni és tökéletesíteni az együttműködést világszerte a nem szocialista, imperializmusellenes erőkkel, azoknak a konkrét, a mai szakaszban jellemző politikai kérdéseknek az alapján, amelyekben kifejezésre juthat a közös érdek, a közös törekvés;

— a korábbinál erőteljesebb küzdelem a háborús erők, az enyhülésellenes erők leleplezéséért, elszigeteléséért, figyelembe véve a viszonylag gyors politikai változásokat, az ellenség módszereinek, eszközeinek változatosságát, bizonyos fokú „rugalmasságát" stb.

— szisztematikus és összehangolt erőfeszítések, elsősorban a Varsói Szerződés szervezetében, de a szocialista közösség egészében is a katonai felkészültség színvonalának erősítése, az erők optimális fejlesztése, az együttműködés tökéletesítése érdekében.

Hazánk, a *Magyar Népköztársaság* az úgynevezett kis államok közé tartozik. Való igaz, hogy 93 000 km^2 területű, mindössze 10,7 milliós lakosságú és megközelítően évi 15—16 milliárd USA-dollárnak megfelelő nemzeti jövedelmet termelő

ország nem „csinálhat" világpolitikát, sőt talán még Európa-politikát sem. A mi nemzetközi politikánk alapvetően és elsősorban közép-európai méretű politika, de érdekeltek vagyunk a világpolitika összfolyamatainak alakulásában, az enyhülés tendenciájának továbbhaladásában és valamennyi lényeges egyetemes nemzetközi kérdésben. *Hazánk külpolitikájának centrális eleme a Szovjetunióval és a Varsói Szerződésbe tömörült szocialista államokkal való sokoldalú együttműködés,* amely magába foglalja a külpolitikai tevékenység egyeztetését és a szoros katonai együttműködést is. *A párt- és az állami vezetés abból az objektív meggondolásból indul ki, hogy nemzetközi stabilitásunk eredményes nemzetközi (külpolitikai) tevékenységünk és országunk külső védelmezése kettős bázison valósítható meg:*

— a nemzeti keretek között a reális lehetőségek, az anyagi eszközök ésszerű kihasználásán és aktivizálásán;

— a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségek felhasználásán.

Mindez maga után vonja kettős felelősségünket: *felelősségünket a szocializmust építő magyar néppel szemben* úgy, hogy optimális külpolitikát folytatunk, és megbízható védelmet teremtünk a szocialista építőmunka számára; *és felelősségünket a szocialista közösséggel* (elsősorban a Varsói Szerződés tagállamai szűkebb közösségével) *szemben,* úgy, hogy a magunk részéről becsülettel eleget teszünk a közös védelem politikai-ideológiai és katonai-technikai szükségleteinek.

Ezt az alapállást számos pártdokumentum kifejezte korábban is (így a XI. kongresszus határozata, az 1978. április 19—20-i központi bizottsági ülés dokumentuma stb.), de a mai, konkrét helyzetnek megfelelően legpontosabban a párt központi bizottsága 1978. december 6-i ülése, amely meg-

állapította: „A központi bizottság, pártunk, kormányunk, népünk teljes mértékben támogatja a Varsói Szerződés tagállamainak kezdeményezéseit a nemzetközi enyhülés, a leszerelés előmozdítása érdekében. A Varsói Szerződés szervezetébe tömörült szocialista országok békepolitikájának és védelmi erejének meghatározó szerepe van abban, hogy Európában szilárd alapokon nyugszik a béke, és világméretekben tért hódít az enyhülés. A központi Bizottság hangsúlyozta, hogy a NATO-tagállamok fokozott ütemű fegyverkezése miatt szükség van a szocialista közösség védelmi erejének megfelelő színvonalon tartására, folyamatos tökéletesítésére. A Magyar Népköztársaság — országunk és a szocialista közösség biztonsága, békéje érdekében — a jövőben is maradéktalanul teljesíti szövetségi kötelezettségeit, tevékenyen részt vesz a külpolitika összehangolásában és az egyeztetett törekvések megvalósításában."

Nógrádi György

A KATONAI ENYHÜLÉST GÁTLÓ NÉHÁNY TÉNYEZŐ

Az 1970-es évek közepén az enyhülés folyamata — amely pedig már az elmúlt évek folyamán a nemzetközi kapcsolatok rendszerének egyik meghatározó elemévé vált — viszaszorult, kényszerpályára került. Az okok elemzésénél kiderült, hogy az enyhülés ellen nem csupán szubjektív, hanem objektív tényezők is hatnak. Eleve meghatározó volt és maradt, hogy az imperializmusnak csak a taktikája és nem stratégiai végcélja változott meg. Amíg a békés egymás mellett élés a szocializmus számára érdek, addig az imperializmus globális egészére lényegétől idegen, tehát kényszer. A nyugat a békés egymás mellett élés fogalmát nem ismerte és ma sem ismeri el, mint ahogy a többi marxista társadalomfogalmat sem, és helyette az enyhülés kifejezést használja. Itt is jóval többről van szó, mint egyszerű alaki problémáról.

Feltétlen figyelmet érdemel, hogy a nyugati törekvések alapja és egyben gátja a katonai patthelyzet, ez azonban csak politikai mértékkel mérve lehet tartós, vagyis rövid távon. Történelmileg ma is cáfolhatatlan, hogy „az egyetlen állandóság a változás", és hosszabb távon e változás objektíve minden területen, így a katonai szférában is ér-

vényre jut. (Érdemes megemlíteni, hogy a katonai patthelyzet az Egyesült Államoknak politikai vereséget eredményezett.)

Az a rendkívüli katonai versenyfutás, amelyre az imperializmus kényszerítette a szocializmust, ma már egyértelműen negatívan hat vissza kezdeményezőire is. (Az Egyesült Államokban az államadósság az 1970-es években már meghaladta az 500 milliárd dollárt.)

Ma nyugaton rendkívül koncentrált propaganda folyik, mely közvetlen vagy közvetett csatornákon a szovjet veszélyt „bizonygatja", és ez gyakorlatilag a leszerelés elleni harcot is jelenti. A leszerelés ellen hat — nyugati interpretálásban — a szocializmus puszta léte is, amennyiben veszélyt jelent a „szabad világra". Ma iskolák „bizonyítják", hogy a harmadik világháború elkerülhetetlen, így a leszerelés értelmetlen és igen veszélyes. Napjainkban, amikor egyre jobban kiterebélyesedik a kapitalizmus általános válsága, növeli a militarizmust, egyben a társadalom militarizálását — és ez szintén a leszerelés ellen hat, mivel a fegyverkezés az egyik legjelentősebb profitforrás.

Az olyan külső tényezők mellett, mint a szocializmus léte, a nemzeti felszabadító mozgalmak fokozódó szerepe, amely ellen az imperializmus soha nem mondott le a katonai eszközök felhasználásáról, olyan belső tényezők is fokozottabb szerepet kapnak, mint a fellépés saját országaik dolgozó tömegei ellen. Az imperialista rendőrségek ellátottsága soha nem látott méreteket öltött. Önálló „tudománnyá" vált az utcai harc a dolgozók, a kisemberek, a diákok ellen, felhasználva a plexitpajzsot, a gumigolyót és a technika összes ilyen jellegű többi vívmányát.

Nehezíti a leszerelést, hogy egyre több ország rendelkezik ABC fegyverrel vagy e fegyverek előállításának lehetőségével, illetve annak potenciális

képességével. Így az ellenőrzés kérdése egyre bonyolultabbá válik.

Mindezen tényezők együttes hatására a békés egymás mellett élés, a politikai és gazdasági szférában elért óriási eredményekhez hasonlóan a katonai szektor nem tudott jó eredményeket felmutatni, az enyhülés — kezdeti jelentős pozitívumai ellenére — a katonai szférában megrekedt, arra nem terjedt ki. Ma a tőke kényszerpályán van, hiszen a helyi és lokális háborúktól eltekintve katonailag lépésképtelen.

Az enyhülésnek nincsenek kidolgozott paraméterei. A két antagonisztikus társadalmi rendszer között az együttműködés szükséges, de a szövetség lehetetlen, még akkor is, ha a szociáldemokrácia további teret nyer. Így az együttműködés és a harc dialektikája érvényesül. Ma még távol állunk az optimális együttműködéstől, és hogy ez hol tart, mekkora és milyen együttműködést tételez fel, ma még szintén kidolgozatlan.

Az enyhülés első szakasza — a jelenlegi — a kölcsönös fenyegetettség csökkentése vagy legalábbis elfogadható szintre hozása. Csak ezt követheti a második szakasz: a tárgyalások, a megegyezés, a bizalom légköre, és addig még hosszú az út.

A nemzetközi viszonyok akkor lesznek *stabilan* békések, ha összeszűkül a háború lehetősége, és meggyengül a nemzetközi imperializmus. Napjainkban az imperializmus pozíciói védelmében kockázatot vállal, és a szocializmus kezdeményezésére ellenlépésekkel válaszol. Felismerte, hogy a nemzetközi erőviszonyokban minőségi változások az elmúlt néhány évben nem következtek be, viszont végbement egyfajta befeléfordulás. Előtérbe kerültek — a kapitalizmus válsága miatt — az egyes országok belső problémái.

Ebben a helyzetben a burzsoázia *egésze* felismerte, hogy az enyhülés saját osztálypozíciói ellen

dolgozik. Ebben a felismerésben egymásra talált a tőkésosztály két csoportja az úgynevezett héják és a galambok. Mivel közös érdekről van szó, elkezdődött a békés egymás mellett élés elvének kapitalista kidolgozása és értelmezése, tehát a békés egymás mellett élés szocialista koncepciója mellett megjelent annak burzsoá változata is.

A békés egymás mellett élés elve — mint a szocialista külpolitika egyik alapelve — 1917 óta létezik. Ez az elv nagy fontossága ellenére sem vált soha egyedüli külpolitikai alapelvvé, hiszen mindig létezett és hatott az internacionalizmus elve. A két elv közül az internacionalizmus a régebbi, és az az elv fog tovább élni — természetesen más tartalommal, mint korábban vagy akár napjainkban. A két antagonisztikus társadalmi rendszer együttélésének az elve addig áll fenn, amíg az antagonizmus megoldódik, utána — feladatát teljesítve — megszűnik. Így a szocializmus által hirdetett elv, a békés egymás mellett élés forradalmi elv, hiszen ennek segítségével lehetséges az imperializmus rákényszerítése a béke elfogadására, a nemzetközi erőviszonyok megváltoztatására, a szocializmus fölényének kibontakoztatására.

Napjainkra is igaz, hogy a békés egymás mellett élés elve forradalmi elv. Ennek az elvnek ma sincs alternatívája, hiszen az egyik lehetőség a harmadik világháború a halottak százmillióival, az egyetemes emberi értékek pusztulásával, a túlélőkre leselkedő sugárhatással egyenlő, és ez egyetlen, népért felelős vezető számára sem jelenthet kiutat.

Ma úgy kell harcolni, hogy a világháborút elkerüljük, de úgy kell együttélni az imperializmussal, hogy győzzünk. Ez korunk forradalmisága. A világforradalmi folyamat napjainkban is állandóan halad, de nincs gyors minőségi változás.

Ami a háború kérdését illeti, újra és újra alá kell húzni azt a vitathatatlan alapigazságot, hogy

a szocializmus léte folyamán soha senkit nem támadott meg. A szovjet történelem a Szovjetunió ellen folytatott katonai (és egyéb) intervenciók sorozata. A Szovjetunió és a szocialista közösség mindig harcolt a leszerelésért, és ezt teszi ma is.

A helsinki konferencia létrejöttében a szocializmus ereje, kezdeményezése és kitartása öltött testet, mind a Varsói Szerződés értekezleteinek sokoldalú kezdeményezései elől egy idő után már nem tudott a nyugat kitérni. A legutóbbi tanácskozásokon is a fő téma az európai biztonság volt.

A Varsói Szerződés tagállamainak az 1977-es bukaresti tanácskozás javasolta: minden ország vállalja, hogy elsőként nem alkalmaz atomfegyvert. A cél annak elérése, hogy az atomfegyverek, korunk legpusztítóbb fegyverei, soha ne kerüljenek alkalmazásra. A szocializmus kész garantálni, hogy elsőként nem alkalmazza.

Az azóta eltelt időben újabb javaslatokkal álltak elő a szocialista országok. Ezek közül is kiemelkedik az a szovjet kezdeményezés, hogy, amelyik országnak nincs tömegpusztító fegyvere, az ellen a szocialista országok sem használnak fel hasonlókat. A cél ebben az esetben is világos: megakadályozni az ABC fegyverek további elterjesztését, és ezzel csökkenteni a katonai konfrontáció, a harmadik világháború veszélyét. Ezért száll síkra a Varsói Szerződés tagállamainak legutóbbi, moszkvai nyilatkozata is. A fegyverkezési hajsza mind súlyosabb károkat okoz az enyhülés folyamatának.

A Politikai Tanácskozó Testület ülésén képviselt államok síkraszállnak azért, hogy mielőbb fejezzék be a tárgyalásokat a fegyverkezési hajsza korlátozásáról, illetve megszüntetésének más vonatkozásairól:

— a nukleáris kísérletek általános és teljes betiltásáról;

— a nukleáris fegyverek elterjedését megakadályozó intézményrendszer megszilárdításáról úgy, hogy ezzel egyidejűleg biztosítsák az atomenergia és a nukleáris technológia békés, diszkriminációmentes felhasználását valamennyi állam számára, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség előírásainak megfelelően, hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett;

— új tömegpusztító fegyverfajták és rendszerek létrehozásának megtiltásáról;

— a vegyi fegyverek betiltásáról és megsemmisítéséről;

— a katonai tevékenység korlátozásáról, majd fokozatos csökkentéséről az Indiai-óceánon;

— a hagyományos fegyverek eladásának és szállításának korlátozásáról."

A nyilatkozat javasolja a katonai költségvetések csökkentését, egyetemes szerződéskötést az erőszakról történő lemondásról a nemzetközi kapcsolatokban, továbbá, hogy se a NATO, se a Varsói Szerződés ne növelje tagjainak számát, és maximálják a hadgyakorlatok nagyságát.

A Politikai Tanácskozó Testület ülésén képviselt államok felhívást intéztek Európa, valamint a világ valamennyi államához és népéhez, amely többek között követeli, hogy a közeljövőben érjék el: az öt nukleáris nagyhatalom folytasson tárgyalásokat a nukleáris leszerelésről. A nyilatkozat hitet tesz amellett, hogy „az emberiség álma a háborús konfliktusok nélküli világról nem utópia; ez elérhető és megvalósítható mindazoknak a közös erőfeszítésével, akik készek harcolni érte." Az imperialista országok többnyire elutasítják a Varsói Szerződés mindkét fél — az egész emberiség — érdekét szem előtt tartó javaslatait. Így a szocialista országok a békés egymás mellett élés biztosítása, hazájuk, a Varsói Szerződés és a világbéke megóvása érdekében kénytelenek fegyveres erőik

színvonalát a kor követelményeinek megfelelő szinten tartani, hiszen a kizsákmányolás, a burzsoázia céljai változatlanok. Ma is igaz, hogy „a gyengébbet térdre kényszerítik, az erősekkel tárgyalóasztalhoz ülnek".

☆

A leszerelés témakörében folytatott tárgyalások közül a leglényegesebb a SALT-tárgyalások sorozata. Amíg a gazdasági kapcsolatok kérdésében esetenként feltehető a kérdés, hogy az melyik fél számára szükségesebb és előnyösebb, addig ilyen kérdésfeltevés a SALT-tal kapcsolatban egyszerűen értelmetlen. A SALT II. aláírása és a tárgyalások folytatása az Egyesült Államok és szövetségesei számára objektíve éppoly fontos, mint a Szovjetunió és a Varsói Szerződés többi tagállama részére. A két fél érdekei itt egybeesnek, hiszen az atomháború elkerülése, a SALT-tárgyalások körébe bevont fegyverfajták számszerű limitálása, függetlenül a társadalmi berendezkedések különbségétől közös érdek.

A békés egymás mellett élés keretében fokozottabb figyelmet kell szentelni annak, hogy a két katonai csoportosulás, a Varsói Szerződés és a NATO összeütközésének potenciális körét, területeit csökkentsük, azaz a harmadik világ térségeiben is elkerülhető legyen: ne kerülhessen sor a két tömb vagy azok tagjainak „összeugrasztására".

A katonai erőviszonyok mai állása mellett — és ebben belátható ideig nem lesz minőségi változás — döntő a szovjet—amerikai viszony. Így a szocialista (szovjet) kezdeményezések, katonai leszerelési-biztonsági vonatkozásokban, különösen amerikai relációban bírnak nagy jelentőséggel.

Az 1970-es évek második felére a katonai képességek potenciális és globális lényegi egyensúlya

a jellemző. E tételt bizonyos fokig kiegészíti, hogy bár a katonai egyensúly adott, de emellett igen sok instabil tényező létezik és jut szerephez. Ezek közül az egyik legfontosabb a tudományos-technikai forradalom kibontakozása egy újabb területen. Ez a terület már nem az ABC fegyverek területe, hanem a hagyományos fegyvereké. Az Egyesült Államok fegyverexportja óriási méreteket ölt, nem csupán a NATO tagországaiban, hanem egyéb területekre is. E hagyományos fegyverek eladása hatalmas üzlet, hiszen az elévülés igen gyors. Ez a fegyverfajta már egy lokális konfliktus esetében is felhasználható. A katonai export visszahatása a politikai viszonyokra óriási, mert egyrészt igen erősen befolyásolja az exportáló országok politikai vezetését, döntéseit, másrészt befolyással van az importáló országok politikájára is. Így a fegyverkereskedelem feltétlenül a leszerelés, az enyhülés ellen hat.

Mindezeket figyelembe véve a gyors leszerelés napjaink erőviszonyaiból, realitásaiból kiindulva elképzelhetetlen, mivel a bizalom légköre napjainkra nem vált általánossá, így itt is döntő súlya van a biztonság és az erő szerepének.

A leszerelés kérdése mind fontosabbá válik. „Az idő sürget. A fegyverkezési hajsza megszüntetésére ma már nem számíthatunk éveket, még kevésbé évtizedeket. Ez a tárgyalásokon részt vevő államoktól olyan bátor lépéseket követel, amelyek biztosítják a sikert. Ez a siker elérhető." A Varsói Szerződésnek a hagyományos védelmi funkció ellátása mellett, ma egyre fontosabb funkciója a politikai-diplomáciai funkció.

Ahhoz, hogy az enyhülés globálissá váljék, meg kell nyerni a harmadik világ országait is. Mivel ennek elemzésére most nem térek ki, csak azt az aspektust említem, hogy ezen országok jelentős része jó kapcsolatokat akar kiépíteni a szocialista

országokkal, így ellensúlyozva az imperializmust, amely rendkívül komoly pozíciókkal rendelkezik ezekben a térségekben. Az enyhülés, a békés egymás mellett élés kérdése ezeknek az országoknak a számára sokáig nem volt kézzelfogható, és csak az 1970-es évek közepétől van egyfajta megélénkülés. Az enyhülésnek ezekben a régiókban helyi, regionális vagy szubregionális problémákra kell választ adnia ahhoz, hogy sikeres lehessen.

Amíg az 1960-as években a nemzetközi kapcsolatok történetében sikerek és kudarcok váltották egymást (az utóbbiak közül csak néhányat említve: a csehszlovák ellenforradalom kísérlete, a Kínai Népköztársaság egységbontó politikája, az imperializmus térnyerése Közel-Keleten, a jobboldali katonai puccsok sorozata Afrikában és Indonéziában), addig az 1970-es évekre a kezdeményezés részint gazdaságilag, de — a katonai patthelyzetet felhasználva — politikailag feltétlenül a szocializmusé lett. Így siekresen alakultak a szovjet—amerikai tárgyalások. Vietnamban az Egyesült Államok elszenvedte történelme első katonai vereségét, létrejöttek és stabilizálódtak újabb baloldali rendszerek Afrikában, így Angolában és Etiópiában, létrejött az európai biztonsági értekezlet, sorra megbuktak a fasiszta rezsimek Dél-Európában, Görögországban, Spanyolországban, Portugáliában. Bár történtek ellentétes mozgások is (Chile), de ezek az alapvető tendenciát megváltoztatni nem tudták.

Amíg korábban az egyes rövid enyhülési periódusoknál igen nagy volt a szubjektív tényezők szerepe, addig ez napjainkra veszített fontosságából. A világ ma demokratizálódik, és e folyamat párosul a társadalmi haladás erőinek további térnyerésével.

Az enyhülésnek ma két válfaját különböztetjük meg: a Varsói Szerződés és a NATO közti, valamint a Kínai Népköztársaság, az imperialista or-

országok között végbemenő enyhülési folyamatot. A kínai problémával nem foglalkoztam, itt is csupán néhány jellemző vonásra kívánom a figyelmet felhívni. Amíg a Varsói Szerződés és a NATO között az enyhülés alapja az erők globális egyensúlya, addig ugyanez nem mondható el kínai relációban. Ennek logikus folytatásaként mások az imperializmus céljai és lehetőségei is. Amerika és Kína viszonyában, ahol még egyszer szeretném aláhúzni, az imperializmus egy nálánál minden tekintetben gyengébb ellenféllel (ha úgy tetszik partnerrel) áll szemben, a célja a feszültség bizonyos növelése és nem annak csökkentése, a felfegyverzés és nem a leszerelés előmozdítása, a kínai vezetés szovjet- és haladásellenességének felhasználása. Amikor a szocialista közösség országai kritikával fogadják Kína és az imperializmus kapcsolatának javulását, akkor nem annak ténye, hanem tartalma kelt nyugtalanságat. Ebben az összefüggésben perspektivikusan nem lehet figyelmen kívül hagyni Kína és Japán közeledésének konkrét következményeit, egy esetleges új koalíció célját, lehetőségeit és kapcsolatát a Nyugat-Európa—Egyesült Államok koalícióval. Ez természetesen csak fikció, de a konkrét helyzet alapján a lehetőségével számolni kell.

A Szovjetunió és a szocialista országok közösségének politikáját az jellemzi, hogy az enyhülés területén szövetségeseket keres a béke és a társadalmi haladás érdekében. Itt a számba jöhető szövetségesek köre igen széles, hiszen a békéért és a társadalmi haladásért korunk számos társadalmi ereje, pártja hajlandó csatasorba állni. Külön jelentőséggel bír ezen a területen az együttműködés a szocialista, szociáldemokrata pártokkal.

Nyugati oldalról gyakran elhangzik az a képtelen vélekedés, hogy az együttműködés akkor lesz teljes, ha a kelet—nyugati kapcsolatokban a kelet

nem csupán a gazdasági, politikai, katonai együttműködésre, illetve a konfrontáció elkerülésére törekszik, hanem az ideológiaira is. Gyakran meghirdetik az ideológiai békés egymás mellett élés elvét, amelyet a szocializmus minden esetben törvényszerűen visszautasít.

Miről is van szó tulajdonképpen? Miért nem lehetséges minden szektorban az együttműködés? Ha lehetséges a másik háromban, miért pont az ideológiában lehetetlen? A kérdés nem elvont, hanem konkrét, amelyre konkrét választ kell adni.

Az együttműködés a gazdaságban, a politikában, a konfrontáció elkerülése a katonai szférában nem csupán lehetséges, hanem szükséges is. Az e területeken elért eredmények mindkét fél számára előnyösek, hasznosak, egyébként nem kerülne sor a létrejöttükre. A megállapodás pedig elképzelhetetlen kompromisszumok nélkül, amelyek elfogadhatók mindkét fél és természetesen mindkét fél megpróbálja mind jobban ki- és felhasználni. Amíg azonban a kompromisszum egy gazdasági, politikai vagy katonai kérdés vitájánál elengedhetetlen, az ideológia területén elképzelhetetlen. Itt csak egyfajta közeledés lehetséges: a másik fél közeledhet felénk, hiszen ha nem így lenne, az a marxizmus—leninizmus feladását, elárulását jelentené. „A kérdés csakis úgy tehető fel: burzsoá vagy szocialista ideológia? Itt nincs középút. Ezért a szocialista ideológia mindennemű lekicsinylése, mindennemű mellőzése egyszersmind a burzsoá ideológia erősítését jelenti."

A szocializmus soha nem mondhat le az ideológiai harcról az imperializmus ellen. Ez a békés egymás mellett élés egyik kulcskérdése. E területen nem lehetséges az együttműködés vagy kompromisszum. Az ideológiai kérdések, szemben a többi kérdéssel, tárgyalóasztalnál nem dönthetőek el.

Ma az a helyzet nyugaton, hogy a politikai gyakorlat és az elmélet fedi egymást, és ezt napjainkban Brzezinski neve fémjelzi. Az antikommunista ideológia bizonyos egységesítő szerepet játszik nyugaton. A kommunista veszély hangoztatásával sikerült elérni, hogy csökkent az osztályharc mértéke, és bizonyos tömegek „felültek" saját országuk propagandagépezetének. Lenin találóan jegyzi meg az ilyen nyugati ideológiai akciókról: „ha nem tudnak fegyverrel megtámadni bennünket, akkor a rágalom és a hazugság fegyverével jönnek".

Igen gyakran visszatérő érv, hogy a szocializmus sérti az imperializmus nemzetközi biztonságát. A szocializmus nem az imperializmus „biztonságát" sérti, hanem a kalandorság, az álforradalmiság, a forradalmak exportálásának tétele összeegyeztethetetlen elveinkkel, a marxizmus—leninizmus forradalmi elveivel. Erre már a klasszikusok utaltak: „véget kell vetni az improvizált forradalmaknak, hiszen azok nem parancsszóra törnek ki". Az imperializmus biztonságát ugyanakkor nem tudjuk — és nem is akarjuk — garantálni, sem a külső, sem a belső biztonságát. A kommunisták feladata a világforradalmi folyamat támogatása, ugyanakkor a világháború elkerülése és nem az imperializmus biztonságának szavatolása. A szocializmus nem vállalhatja, hogy garantálja az imperializmus változatlan létét. Ez, amellett, hogy a forradalmi elvek elárulását jelentené, egyben lehetetlen is, hiszen kívülről meghatározni, irányítani belső társadalmi mozgásokat képtelenség.

A szocialista külpolitikában a békés egymás mellett élés elve, mint alapelv, az egyetlen helyes politikai vonalat jelenti. Belső tartalma: békén keresztül biztosítani a szocializmus építését, gyors ütemű fejlesztését. Külső tartalma a társadalmi haladás erőinek összefogásához, tömörítéséhez, támogatásához, a munkásosztály történelmi hivatása

teljesítéséhez a lehető legkedvezőbb feltételek biztosítása, és a világháború elhárítása.

Külön figyelmet kell fordítani a szovjet külpolitika alakulására, elvi állásfoglalásaira. A Szovjetunió léte, ereje akadályozta és akadályozza meg ma is az imperializmust háborús kalandjainak realizálásában. A Szovjetunió egész történelme folyamán a társadalmi haladásért vívott harc első vonalában állt. Történelme az internacionalizmus, más népek szabadságának, függetlenségének, önzetlen támogatásának története. A világ egyetlen nagyhatalma, amely létrejötte pillanatától hitet tett a béke, a különböző társadalmi berendezkedésű országok békés egymás mellett élése mellett, ahol a szavak és a tettek mindig összhangban voltak, amely ország soha senkit nem támadott meg, nem veszélyeztetett.

A szovjet politika célja, a béke elérése és megőrzése változatlan, de érdemlegesen kibontakoztatni, az enyhülést kiszélesíteni csak az 1960-as évek végétől az 1970-es elejétől sikerült. Ennek oka a megváltozott erőviszonyok objektív léte.

Az SZKP XXIV. kongresszusán elfogadott békeprogram helyességét, realitását az azóta eltelt időszak igazolta. A békeprogram első pontja: „Fel kell számolni a háborús tűzfészkeket Délkelet-Ázsiában és a Közel-Keleten."

Az SZKP XXV. kongresszusa ezzel kapcsolatban megállapítja: „Kudarcot vallott az imperializmusnak a második világháború óta legnagyobb szabású kísérlete arra, hogy fegyveres erővel számoljon le egy szocialista állammal." Ami pedig a Közel-Keletet illeti, napról napra világosabbá válik, hogy a tartós béke elérhetetlen a jelenleg folyó kétoldalú, különutas tárgyalásokon. A béke csak a térség valamennyi népe érdekeinek figyelembevételével érhető el. A palesztin nép nélkül, sőt ellenére a valóban tartós béke csak illúzió lehet.

A békeprogram második pontja: „Biztosítani kell az összeurópai értekezlet összehívását és sikeres lebonyolítását." — az elmúlt években végbement. A Helsinki-i záródokumentum a szocialista diplomáciai kezdeményezések óriási sikere. A tőkésállamokhoz fűződő kapcsolatok fejlődéséről a párt XXV. kongresszusa leszögezi: „Ami a tőkésállamokat illeti, politikánkban továbbra is az a küzdelem volt és marad a legfontosabb, amely a békés egymás mellett élés elveinek megszilárdításáért, a tartós békéért, az új világháború veszélyének csökkentéséért, távlatokban pedig kiküszöböléséért folyik.

A feszültség enyhülése és a béke megszilárdulása irányában végbement változások itt — mondhatni — különösen érezhetőek. Ez természetesen nem véletlen. Európában a legerősebbek a szocializmus pozíciói, itt a legerősebb a szocialista államok összehangolt politikájának a hatása. A XXIV. kongresszus békeprogramjának harmadik pontja feladatul tűzi, hogy szerződéseket kell kötni a nukleáris, a vegyi- és a baktérium fegyverek betiltására. Törekedni kell a nukleáris fegyverekkel folytatott kísérletezés beszüntetésére... Elő kell segíteni a nukleáris fegyverektől mentes övezetek létrehozását a világ különböző térségeiben." A negyedik pont követeli a fegyverkezési hajsza beszüntetését, a leszerelési világkonferencia összehívását, a külföldi katonai támaszpontok felszámolását.

Az SZKP XXV. kongresszusa a fegyverzetellenőrzésről és a leszerelésről megállapítja: „Az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány külpolitikai tevékenységének egyik fő iránya volt és marad — ahogyan azt a békeprogram előírja —, a fegyverkezési hajsza megszüntetéséért, a leszerelésért vívott harc."

A Szovjetunió és más szocialista országok tervezete alapján kidolgozták, aláírták és hatályba léptették a baktériumfegyver betiltásáról és megsemmisítéséről szóló nemzetközi konvenciót. *A nemzetközi kapcsolatok történetében ez az első valóságos leszerelési intézkedés.* Az egyik legveszélyesebb tömegpusztító fegyver minden fajtáját eltávolították az államok fegyvertáraiból. A fejezet befejező mondata egyben újabb útmutatásul szolgál: „A Szovjetunió külpolitikájában türelmesen és következetesen kutatja a különböző társadalmi rendszerű országok közötti kölcsönösen előnyös békés együttműködés fejlesztésének újabb és újabb útjait, a leszereléshez vezető utakat. Szüntelenül fokozzuk erőfeszítéseinket a tartós békéért vívott harcban."

Az ötödik pont követeli „a még meglevő gyarmati rezsimek felszámolására vonatkozó ENSZ-határozatok" végrehajtását. Az 1970-es években eltűntek az utolsó számottevő gyarmatok is földünk térképeiről. A legutolsó gyarmattartó „nagyhatalom" Portugália is kénytelen volt megadni a függetlenséget volt gyarmatainak.

A hatodik pontban a Szovjetunió Kommunista Pártja síkraszáll a különböző társadalmi berendezkedésű országok között a sokirányú kapcsolatok elmélyítéséért. A XXV. kongresszus erről már deklarálja, hogy: „Az elmúlt ötéves tervidőszakban hozzávetőleg másfélszeresére bővült a kulturális cserénk a külfölddel."

Az SZKP XXIV., XXV. kongresszusa elválaszthatatlanul összekapcsolódik, hiszen az 1971-ben meghirdetett feladatok helyességét, realizálódását 1976-ban már kézzelfoghatóan le lehetett mérni, megszabva egyidejűleg az újabb feladatokat.

Az SZKP XXV. kongresszusa szembeállítja egymással a szocializmust és a kapitalizmust, és megállapítja:

„A szocializmus már ma világszerte roppant hatással van százmilliók gondolkodására és érzésére. A szocializmus biztosítja a dolgozó embereknek a szabadságot, a valóban demokratikus jogokat, a jólétet, az ismeretek legszélesebb körű hozzáférhetőségét, a jövőjükbe vetett szilárd hitet.

Fokozódott a burzsoá társadalom eszmei-politikai válsága. Ez kikezdi a hatalom intézményeit, a burzsoá politikai pártokat, megingatja a legalapvetőbb erkölcsi normákat. Mind nyíltabbá válik a korrupció, még az államgépezet legfelsőbb szintjein is. Tovább hanyatlik a szellemi kultúra, növekszik a bűnözés.

A kommunistáktól távol áll, hogy a kapitalizmus automatikus csődjét jósolják. A kapitalizmusnak még jelentős tartalékai vannak. Az utóbbi évek eseményei azonban újólag bizonyítják, hogy a kapitalizmus olyan társadalom, amelynek nincs jövője."

A kongresszus választ ad az enyhülés és az osztályharc összefüggéseire is.

„Az enyhülés semmiképpen sem hatálytalanítja és nem is hatálytalaníthatja vagy változtathatja meg az osztályharc törvényeit. Senki sem számíthat arra, hogy a kommunisták az enyhülés körülményei között beletörődnének a tőkés kizsákmányolásba vagy pedig, hogy a monopolisták a forradalom híveivé szegődnek."

A szovjet külpolitika forradalmi külpolitika volt és maradt. Az emberiség egész történetének legemberibb céljáért, a béke megteremtéséért küzd. *Ez egyben korunk forradalmi feladata is.* Bármely más politika napjainkban a nemzetközi erőviszonyok szubjektív megítéléséből fakadva csak kalandorpolitika lehet.

A békéért ma is harcolni kell. Korunk fő ellentmondásának megoldása vezethet el egyedül korunk alapvető ellentmondásának a megoldásához.

A Magyar Népköztársaság, mint a szocialista közösség tagja, szintén békepolitikát folytat. Külpolitikánk egyik alapelve a békés egymás mellett élés elve. Ez az elv érvényesül kapcsolatainkban, a fejlett tőkésországok irányában. Az 1970-es években Magyarország felvette a diplomáciai kapcsolatokat — többek között — Ausztráliával, Portugáliával, Új-Zélanddal, a Német Szövetségi Köztársasággal, Spanyolországgal, így gyakorlatilag a fejlett tőkésországok teljes körével rendeződött a viszony.

TARTALOM

Berecz János: Világforradalmi folyamatok ... 3

Aggod József: Az antiimperialista tényezők közötti politikai viszonyok dialektikájának néhány vonása 35

Rajcsányi Péter: Fejlődési tendenciák a nemzetközi kapcsolatok mai rendszerében 59

Görög Tibor: A világforradalmi folyamat fogalmáról 73

Tóth Dezsőné—Ruff Mihály: A két szövetségi rendszer és a világforradalmi folyamat 83

Mikecz Tamás: A kulturális csere és a nemzetközi viszonyok 95

Nagy János: A katonai tényezők, katonai erőviszonyok és a jelenlegi nemzetközi politika 103

Nógrádi György: A katonai enyhülést gátló néhány tényező 133

Ára: 3,— Ft